

90-4

686

ULDIS GERMANIS

TA
LA

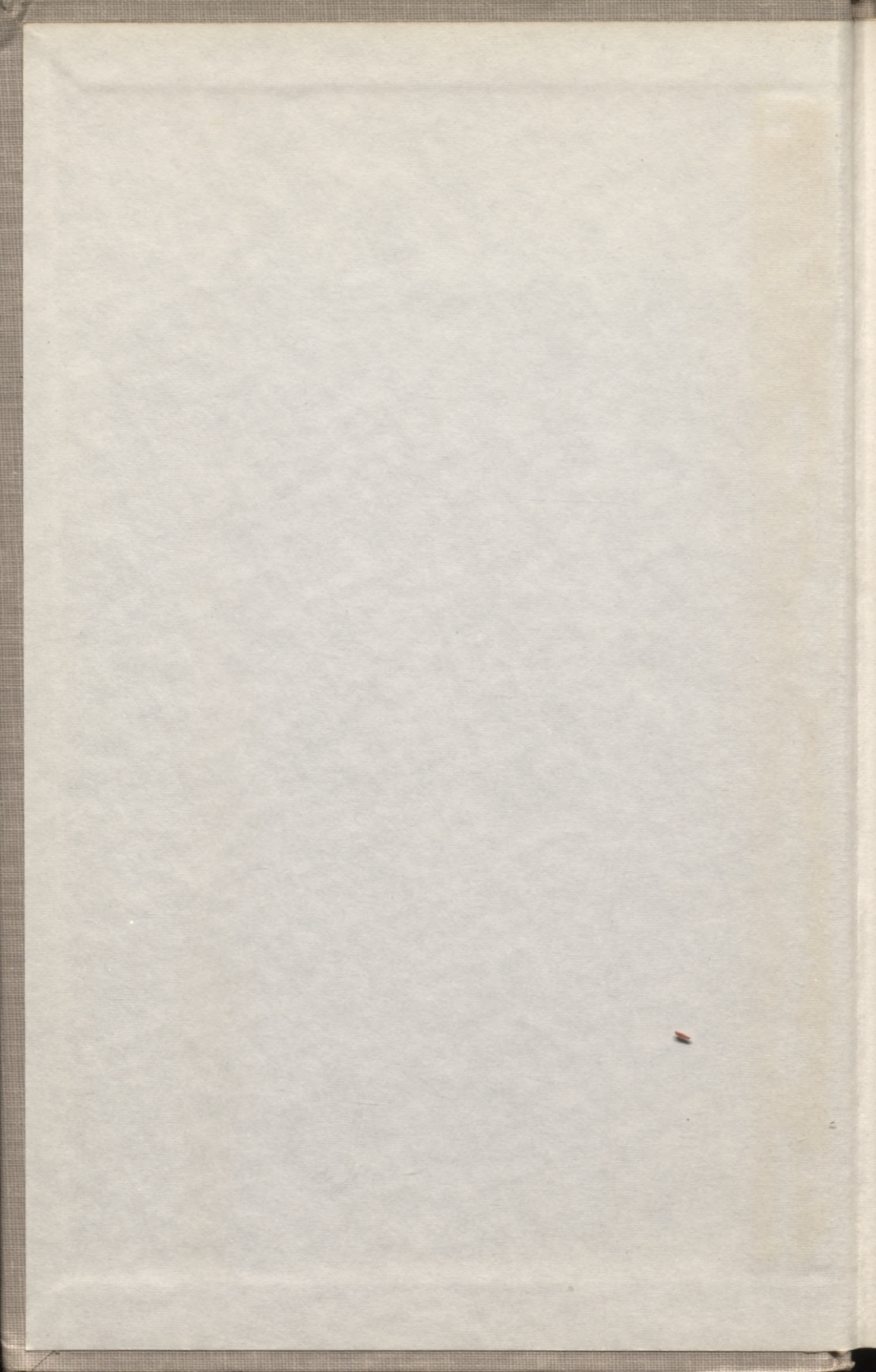

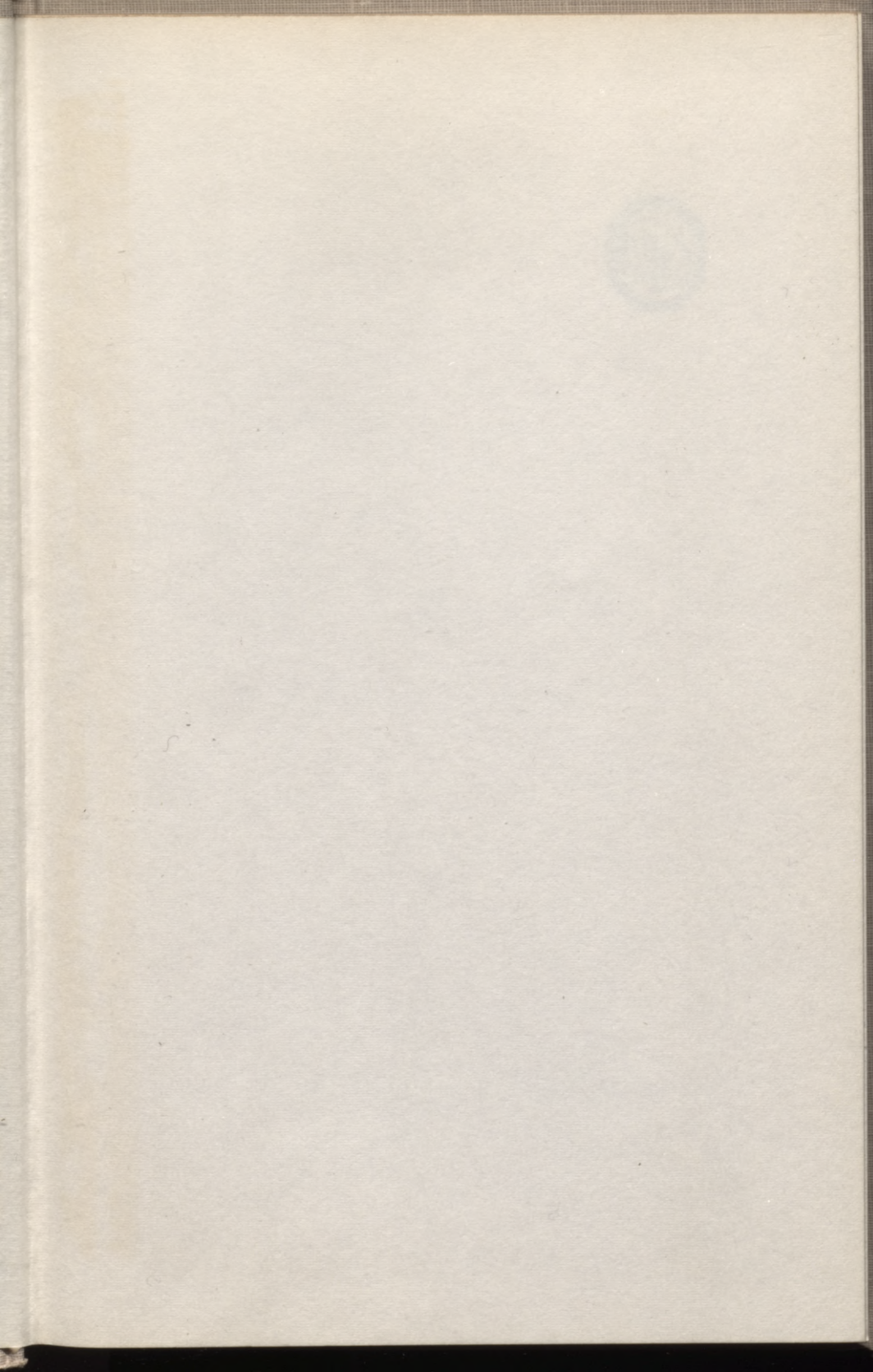
LIETPĀTĪ
LIETPĀTĪ
NEKRĪTĪS

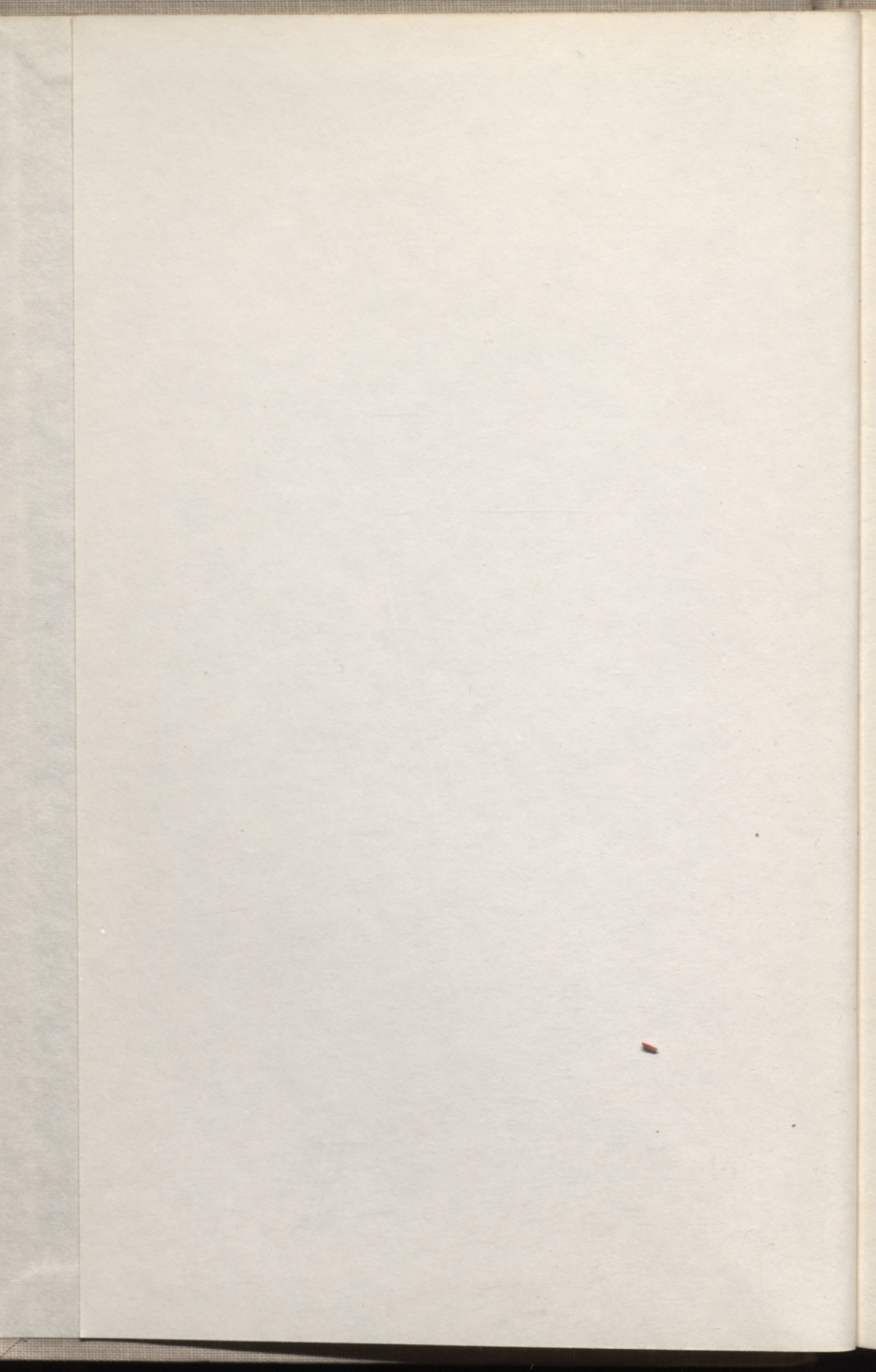

TA
LIETPĀTĪ
NEKRĪTĪS

ULDIS ĢĒRMANIS

ETA
L
LIS

B₁L

L $\frac{90-4}{686}$

dupl. L
9(1)

ULDIS ĢĒRMANIS

TĀ LIETA
PATI
NEKRITĪS

AMERIKAS PIEZĪMES

GRĀMATU DRAUGS

1971

KF

LĀTVIJAS VALSTS
BIBLIOTĒKA

~~21-18663~~
0304080363

© ULDIS ĢĒRMANIS 1971

V irsraksts šīm impresijām aizgūts no kāda plaši pazīstama tautieša vēstules, kas rakstīta pirms simt gadiem, bet, manuprāt, joprojām nav zaudējusi savu aktuālītāti. Šajā apcerējumā ietverti materiāli un piezīmes par manu viesošanos pie latviešiem Ziemeļamerikā (Kanadā un ASV) 1970. gada vasarā. Ierosinājums nāca no „Nākotnes 70” organizētājiem (Valža Liepiņa) Toronto: vai es nevarētu šai sarīkojumā nolasīt kādu referātu?

Nolasīt jau var, bet brauciens visai tāls un dārgs, paņem laiku, izsīt no darba sliedēm. Es nu reiz nepiederu pie dedzīgiem ceļotājiem, atskaitot izbraucienus vasarā uz kādu jūras krastu, lai izpeldētos un izsauļotos. Domāju, ka daudz labāk var noskaidrot dažādus jautājumus, meklējot rakstos, bildēs, kartēs, filmās un mikrofilmās. Un ja kāds pret to kaut ko iebilst, tad jau vienmēr var norādīt uz Immanuelu Kantu, kas savā laikā visas gudrības turpat Karaļlaučos uz vietas izpunktierējis.

Protams, ka tādā veidā darbojoties kaut kā drusku pietrūkst. Pietrūkst to iespaidu, kuņus dod tieša saskarsme, ko var uztvert tikai ar jutekļiem. Ne velti krievi par savu zemi saka: „Šeit krievu gars, šeit smird pēc Krievijas.” Bet no tālienes saost ir pagrūti. Arī mūsu attīstītajos laikos. Un tāds mazs kairinājums paostīt Amerikas gaisu un pavērot latviešus turienes vidē tomēr bija. Sākām sarakstīties un pamazām izveidojās brauciena plāns, kas aptvēra arī dažus citus latviešu centrus, tā ka organizētājiem bija iespējams segt ceļa izdevumus.

Par ko es vēlētos lasīt? Minēju kādus piecus temas, no kuriem rīkotāji izvēlējās divus: 1) Kam par labu nāk kultūras sakari ar Latviju? un 2) Kādēļ esam tādi, kā esam (Kā vēsture mūs veidojusi)? Materiāli par šiem jautājumiem man bija sakrājušies gadu gaitā, strādājot gar citiem apcerējumiem. Cerēju, ka tikšu ar šiem uzdevumiem laikā un bez steigas galā. Taču īsi pirms „Amerikas turnejas” man vēl bija jānolasa priekšlasījums Baltijas vēstures komisijas konferencē Getingenā 23. maijā un jāpaveic agrāk iecerētie pētījumi Vācijas Ārlietu ministrijas politiskajā archīvā Bonnā. Tāpēc galu galā iznāca atkal liela steiga un raušanās. Starta brīdī (27. jūnijā) jutos visai notriecies, bet referāti bija uzrakstīti, bakas iepotētas un Amerikas vīza kabatā. Varēju doties uz to pusi, kur saule riet.

STOKHOLMA - TORONTO

Savā laikā Stokholmas universitātē esmu studējis arī ģeografiju. Es zinu, kāda svišana mani sagaida Amerikā vasaras laiciņā. Ceļā ņemu līdzi tikai nelielu somiņu, lai nebūtu jānoņemas ar bagāžas nodošanu un izņemšanu, ar nešanu un stiepšanu. Piedzīvojumi ir rādījuši, ka cilvēka dēls var iztikt ar pavisam maz arī tālos ceļos. Ietērpjos plānās linu biksēs un pelēkā vasaras žaketē, un — „varon's gatavs ciņai bija.” Bet mani mājiniēki šausminās: „Tāds kā hipijs! Tādu jau nelaidīs Amerikā iekšā!”

„Ka tikai uzstāšanās,” es atbildu ar mana studiju biedra Voldemāra Jansona vārdiem, taču ne sievu, ne meitu tie īsti nepārlicina. Labi, ka dēls vismaz izturas neitrāli.

Uz Toronto lidoju ar SAS kārtējo lidmašīnu, kuņā latvieši šoreiz veido palielu grupu. Viss vairums taisās apmeklēt dziesmu svētkus Toronto un bez tam apciemot radus un draugus, pabraukāt pa Ameriku. Sēžu blakus enerģiskajai farmaceitei Lidijai Raudverei, kas nav pirmoreiz ar pīpi uz jumta. Viņa vairākkārt bijusi pāri okeānam, un viņai tur daudz vērojumu. Par Amerikas latviešu lielo viesmīlību un sirsnību bija jau agrāk dzirdēts. To par jaunu tagad apliecina Lidija. Tāpat to, ka

viņi esot lielāki savas patvēruma zemes patrioti nekā mēs Zviedrijā. Viņi aizvainojoties, ja kritizējot ASV politiku, skaisoties par zviedru valdības nostāju ārpolitikā, un daži pat saukājot ministru prezidentu Palmi (Baltijas muižnieku atvasi) par komunistu. Tiem, kuŗi ilgi neesot bijuši Eiropā, esot visai neskaidri priekšstati par saimniecisko attīstību un tagadējo dzīves līmeni vecajā kontinentā. Gan man arī nāksoties dzirdēt vienu otru komisku jautājumu...

Mēļojot un reizēm pasnaužot, sasniedzam Montrealu. Kanadas muitnieki pārsteigti par manu niecīgo mantību. „Vai tiešām tas viss?” Noplātu rokas: „Vairāk nav. Trūcīgs cilvēks.” Tas laikam šķiet aizdomīgi, jo muitnieks laiž savu ķepu manā mazajā ceļasomā līdz dibenam. No vienas puses, no otras puses. Es stāvu un skumji smaidu, jo taču laikam — „tai mirkli nebija uz ģīmes no Mūzas pazišanas zīmes.” Kad esmu izķibelēts, varu doties uz lidmašīnu, kas mani vedīs uz Toronto. Laba daļa no Zviedrijas latviešiem dodas vispirms uz Ņujorku, jo līdz dziesmu svētkiem vēl laiks.

Toronto nonākam ar nokavēšanos, kas tomēr nav tik liela kā izziņots gala punktā. Tāpēc iznāk gaidīt uz sagaidītājiem. Dažām dāmām bagāža aizsūtīta kaut kur ellē pa kreisi. Bet mūsu tauta jau paradusi mantu zaudēt un netaisnības ciest. Un vai gan tāpēc latvietis atkal netiek pie mantas?

Kādu laiku pamīņājos izejas tuvumā, līdz mani atrod Valdis Liepiņš un dzejniece Velta Toma, kuŗa arī piedalās „Nākotnes 70” sarīkojumos. Valdis aizved mani uz karaļa Edvarda viesnīcu, kur man paredzēta mitināšanās. Varu teikt kā Jānis Akurāters: „Manu logu te ir aizaudzis liels akmeņu nams.” Pa to neko no pilsētas saskatīt nevar. Un nav arī vajadzīgs. Apkopjos un pārļasu to, kas man nākamajā dienā sakāms. Iznāk pagauš lasījums, kaut gan esmu centies izteikties īsi. Kaut nu savus tautiešus negaŗlaikotu un nenogurdinātu!

28. jūnija priekšpusdiena palet ciemojoties kādā latviskā ģimenē. Mājas māte man sena paziņa no jaunības laikiem. Savus trīs bērnus — Māri, Daci un Jāni — audzina par latviešiem. Ir jau tādas ģimenes.

14.30 viesnīcā „Royal York” jālasa pirmais referāts. Ierodos laikus un pagūstu sarokoties ar Valdi Krāslavieti, Ausmu Jaunzemi, T. Ķīķauku, Dr. Vasariņu un vēl citiem gara darbiniekiem. Satieku ļaudis, par kuņiem ilgi nekas nav dzirdēts un manīts, bet ar kuņiem bijušas kopējas gaitas un izdarības. Iepazīstos ar „Nākotnes 70” informācijas centru un darba kārtību. Te daudz un ilgi strādāts. Tāda vēriena sarīkojums nebūtu pa spēkam nelielajai latviešu saimei Zviedrijā.

Uz manu priekšlasījumu sanākuši vairāk nekā 250 klausītāji. Zālē ienes vēl papildu krēslus. Tad jau prieks censties. Kā nekā esmu aktieŗa dēls. Tāpēc — jo vairāk zālē, jo labāk. Mans temats kontroversāls — „*Kam par labu nāk kultūras sakari ar Latviju?*” Apskatu šo jautājumu vispirms no padomju viedokļa, t. i. kā lielinieki no revolūcijas laikmeta līdz mūsu dienām ir izturējušies pret dažādiem sakariem ar „kapitālistisko imperiālistu plēsoņām.”

Tāpat kā mūsu trimdas sabiedrībā, arī lielinieku partijā par šo problēmu ir bijuši visai dažādi uzskati. Revolūcijas laikā un padomju varas pirmajos gados reālpolitīķim Ļeņinam vairākkārt bija diezgan lielas grūtības ar partijas kreiso spārnu jeb „nelokāmās stājas” pārstāvjiem, kas nevēlējās aptraipīt savu revolūcionāru godu, ielaižoties darījumos un līgumos ar „likumsakarīgi” bojā ejai nolemto rietumu pasauli. Minu vairākus piemērus „iz vēstures” un pieskaŗos Ļeņina darbam „Bērnišķīgā kreisuma slimība komūnismā,” atzīmējot arī viņa izskaidrojumu par to, kas ir lielinieku morāle („viss, kas nāk par labu mūsu partijai, ir morālisks; viss, kas kaitē mūsu partijai, ir amorālisks”). Aprādu īsumā, kā padomju sakari (it īpaši saimnieciskajā un kultūras laukā) veidojušies divdesmitajos un trīsdesmitajos gados un kā padomju

vara tos centusies stingri kontrolēt. Arī Staļina lielā terora laikā trīsdesmito gadu otrā pusē šie sakari nekad nav pārtraukti, kaut arī vairāk ierobežoti.

Kultūras sakari, zinātnieku un studentu apmaiņa, kā arī tūrisms strauji attīstās t. s. atstājinizēšanas periodā, kas sākas piecdesmito gadu vidū. Šai attīstībai ir vairāki iemesli un motīvi: šie sakari ir nepieciešami, lai PSRS nekļūtu atpalikusi valsts dažādās zinātnēs, tehnikas un kultūras nozarēs, jo zinātniskās un saimnieciskās informācijas vākšana vien nespēj aizstāt to, ko dod tieši kontakti; tos vēlas padomju intelligences, kas Staļina laikā ir vairāk vai mazāk turēta „krātiņā”; no tiem arī faktiski nevar izvairīties PSRS, kas pēc Otrā pasaules kara ir kļuvusi par vienu no divām pasaules lielvarām ar saistībām globālā apmērā; šādi sakari ir zināmā mērā arī padomju prestiža jautājums (piem., starptautisku kongresu sarīkošana dažādās zinātnes nozarēs), bet tūrisms — nozīmīgs ārzemju valūtas avots, no kuŗa atteikties būtu smags zaudējums valsts kasei (baltiešu trimdiniekiem šai ziņā ir relatīvi maza nozīme).

Kam tad nu šie sakari nāk par labu? Neapšaubāmi vērtīgus impulsus un informāciju no tiem iegūst padomju zinātne, saimniecība un kultūras dzīve (kaut visu tā nevar tūlīt izmantot), bet valsts kase — vērā liekamus ieņēmumus. To ievērojot, var teikt, ka kultūras sakari un tūrisms nāk par labu PSRS. Tā ir medaļas viena puse. Mēs šo attīstību nespējam ietekmēt; tā neatkarīgas no mūsu rīcības un vēlmēm. Bet tā kā Padomju Savienības sabiedriski politiskā iekārta ir totāla birokrātiska diktatūra, kuŗas vecīgā vadība ar visiem spēkiem cenšas uzturēt un konservēt Staļina laikā izveidoto šķirisko kārtību, tad paplašinātie kultūras sakari un tūrisms ar rietumu demokrātijām un jaunajām valstīm citos kontinentos (zināmā mērā arī ar „tautas demokrātijām”) ienes Padomju Savienībā tik daudz jaunu ķecerīgu domu, ierosinājumu un informācijas, kas pretēja padomju „aģitpropam,” ka šis konservatīvais režīms sāk justies apdrau-

dēts. Jāievēro arī, ka padomju intelligēnce lielākā skaitā nokļūst rietumos kā tūristi vai studiju nolūkos un spēj paši iepazīties ar patieso stāvokli „sapuvušajā kapitālistiskajā sabiedrībā.” Līdz ar to pastiprinās rakstnieku un mākslinieku prasības pēc lielākas daiļrades brīvības, zinātnieku protesti pret ierobežojumiem viņu darbā (atsevišķi izcili zinātnieki ir bez tam prasījuši padomju iekārtas demokratizāciju), pastiprinās jaunās paaudzes, it īpaši studentu nemiers ar sastingušo, reakcionāro režīmu, pieaug opozīcija pret nacionālo apspiestību un lielkrievu šovinismu.

Kompartijas un valsts vadība šīs briesmas, protams, ir apzinājusies. Šie sakari tāpēc vienmēr tikuši rūpīgi organizēti; šai atbildīgajā darbā ir iesaistīts plašs drošības un aģitpropa aparāts, „Intūristu” ieskaitot. Kādi tad nu ir rezultāti? Aizgājušajos sešdesmitajos gados partijas vadība neskaitāmas reizes ir kritizējusi liberālas tendences padomju literātūrā un mākslā, pārmetot kultūras strādniekiem pakļaušanos rietumu ietekmei; brīdināti, pamācīti un pārmācīti (tiesāti) tikuši padomju studenti; intelligēnces iebaidīšanai organizēti vairāki tiesas procesi pret padomju literātiem, kas izraisījuši protestus un atkal jaunus procesus; daudzkārt kritizēta jaunatne vispār par padomju patriotisma trūkumu, par nihilismu un cinismu (padomju dubultmorāles sekas), pārmetot tai rietumu dekadentā dzīves stila apjūsmošanu; nepārtraukti celta trauksme par nekrievu tautu pretošanos rusifikācijai un Maskavas koloniālismam, un 1968. gada pavasarī sāka plaša kampaņa pret „ideoloģisko atmiekšķēšanos.” Šai sakarā zīmīgi ir PSKP Centrālkomitejas 1968. gada aprīļa plēnuma lēmumi un turpmākās direktīvas (skat. „Pad. Latv. Komūnists,” 1968, nr. 5).

Tūlīt pēc šī plēnuma padomju centrālajā presē parādījās brīdinājumi uzmanīties no ārzemju tūristiem, no laipnajiem un draudzīgajiem rietumu zinātniekiem, kultūras darbiniekiem un studentiem, kas apmaiņas kārtībā vai citādi ierodas Padomju Savienībā. Tiek pasludināts

scaklis: „Ideoloģijas jomā nevar būt mierīgas līdzāspastāvēšanas!” Un partija aicina pastiprināt visu darbaļaužu komunistisko audzināšanu, kaut zinā, ka uz vecajiem pārtariem padomju zemē neviens vairs neklausās, ka padomju cilvēku dzirde šai jomā sen jau notrulināta. Praksē tas nozīmē, ka jāpastiprina ārzemnieku uzraudzība, izsekošana un kverkšķināšana. Tādi nu ir kultūras sakaru un tūrisma seku vērtējumi visas Padomju Savienības mērogā.

Ko tad nu saka kompartijas vadība Rīgā par Padomju Latvijas kultūras sakariem ar „tautiešiem svešumā”? Aktīvāka rīcība šai laukā sākās ap 1955. gadu, un sākumā to veica komitejas „Par atgriešanos dzimtenē” Latvijas nodaļa (tagad — Latvijas komiteja kultūras sakariem ar tautiešiem ārzemēs). 1956. gadā sāka izdot avīzi „Par atgriešanos dzimtenē,” kuŗas nosaukumā arī izteikts viens no darbības mērķiem — veicināt repatriāciju. Otrs mērķis bija graut trimdas organizācijas, ietekmēt trimdiniekus padomju varai labvēlīgā virzienā. Taču jau sākot ar 1958. gada maiju avīzes nosaukums mainījās, un mēs ieguvām labi pazīstamo „Dzimtenes Balsi.” Mainījās arī mērķi un uzdevumi. Dažādu iemeslu dēļ tika atmesta doma par plašāku repatriāciju. Kāpēc? Vispirms jau tā gluži vienkārši nesekmējās. Bez tam padomju varas organi atzina, ka ilgie trimdas gadi ir „padomju pilsoņus” samaitājuši — viņi bija pieraduši pie tāda dzīves standarta, kādu dzimtenē viņiem nebija iespējams sagādāt. Nebija nekādas nozīmes censties iegūt neapmierinātu, nemierīgu ļaužu grupu. Neapmierināto jau tāpat bija cik uziet. Tai vietā mēģināja veicināt selektīvu repatriāciju, lai iegūtu padomju kultūras dzīvei un propagandai noderīgus kultūras un zinātnes darbiniekus. Tādiem arī varēja sagādāt piemērotu darbu un pieklājīgākus dzīves apstākļus (piemēri — Leons Reiters, Jānis Zariņš). Par galveno uzdevumu tagad kļuva (runājot padomju izteiksmē) — prettautisko trimdas organizāciju apkaŗošana, kuŗa noziedznieku atmaskošana un trimdinieku

ietekmēšana „patriotiskā” un padomju iekārtai lojālā garā, izplatot informāciju par dažādiem sasniegumiem Latvijā, izkārtot organizētus grupu un individuālus apciemojumus dzimtenē, izplatot latviešu padomju literātūru, filmas un skaņu plates. Sešdesmitajos gados kultūrsakaru komiteja sāk izdot arī „Svešuma Balsi,” „Amerland” un „Svešatnes Atspulgus” (kad atšķaidīto „Dzimtenes Balsi” sāk pārdot arī Rīgā, t. i. kad vismaz principā to tur iespējams iegādāties).

Centās atrast t. s. „patriotus” jeb neapmierinātus trimdiniekus, kuŗi kaut kādu iemeslu dēļ bija nonākuši konfliktā ar atsevišķām trimdas organizācijām vai sabiedrību, lai ar viņu palīdzību „noformētu” Padomju Latvijai lojālus trimdas laikrakstus. Tā radās Alaiņa tēva (oficiālais apzīmējums: sirmais patriots) „Daugava” un A. Kalniņa „Draugs,” kas iznāca Vācijā. Abi redaktori jau miruši, tā ka viņu ieguldījums kultūras sakaru laukā tagad pieder vēsturei. Plašāku palīdzību komiteja sniedza ar vecuma nespēku sirgstošajam „Amerikas Latvietim,” kas pašreiz pārtiek gandrīz vienīgi no Rīgas sacerējumiem. Pēc iespējas centās ietekmēt arī savdabīgo „Viesi” Austrālijā. Jauns „patriotisks” organs pēdējā laikā atkal radīts Vācijā ar nosaukumu „Mūsu laikmets,” ko paraksta „Manuel Weiss.”

Šis darbības ietvaros vāc informāciju par ļaudīm, organizācijām un preses izdevumiem trimdā, ko cenšas izvērtēt un izmantot. Taču padomju kadriem ir daudz trūkumu un darbu traucē gan birokratisms, gan vājā koordinācija (kreisā roka nezina, ko labā dara). Tāpēc padomju varas organiem joprojām daudz maldīgu un kļūdainu priekšstatu par dažādām trimdas dzīves parādībām, personām un organizācijām. Viņu jaunākie darbinieki vāji pārzina agrāko latviešu kultūras dzīvi, sabiedrisko atbilstību un vēsturi. Atzīsim, ka viņu uzdevums nav viegls (kāds trimdas kultūras darbinieks, kas šogad bijis Rīgā, izteicās: „Vienmēr jādod viņiem vismaz kādi 15 punkti priekšā”).

Par līdzšinējā darba rezumējumu minētajā laukā var savā ziņā uzskatīt pirmā sekretāra Augusta Vosa rakstu „Pad. Latv. Komūnista” 1968. gada 10. numurā. Viņš konstatē, ka salīdzinājumā ar 1960. gadu ārzemju tūristu skaits, kas katru gadu apmeklē Latviju, pieaudzis 5 reizes. Gadoties, ka ārzemnieki, nonākot kontaktā ar atsevišķiem pilsoņiem, uzspiežot tiem reliģisku un pat pretpadomju literātūru, t. i. tūrisma izmantojot ideoloģiskām diversijām. Diemžēl, it īpaši jaunatnei pietrūkstot stingru kritēriju, un tā dažkārt izturoties nekritiski pret buržuāzisko dzīves veidu. A. Voss izsakās: „Mums rada bažas fakts, ka zināmā daļā jauniešu kaut kā apsicis politiskais kaujinieciskums, revolūcionārā modrība... Bija arī gadījumi, kad no kapitālistiskām valstīm atbraukušās jauniešu grupas, tiekoties ar padomju jauniešiem, pārņēma iniciatīvu, aktīvi propagandēja mums svešus uzskatus. Un daži (mūsu) jaunie cilvēki ne vienmēr izrādījās sagatavoti šādai sarunai.” Pirmais sekretārs tāpat kritizē arī rakstniekus, māksliniekus un komponistus par padomju „svēto principu” aizmirstāmu. Viņš aicina dot prettriecienu „melīgajai buržuāziskajai propagandai.”

Šogad par šo pašu jautājumu „Pad. Latv. Komūnistā” (1970, nr. 4) raksta partijas sekretārs Aleksandrs Drizulis, ka tieši literatūras un mākslas laukā imperiālistiskās buržuāzijas ideologi izvērsuši plašu uzbrukumu. Notikumi Čehoslovākijā esot sākušies it kā ar nevainīgām runām par „kritikas brīvību” un „daļrades brīvību.” Ievērojama vieta emigrācijas barvežu murgpilno plānu reālizēšanā tiekot ierādīta kultūras sakaru jautājumiem. Tagad viņi aicinot emigrantus nodibināt visciešākos sakarus ar Padomju Latvijas darbaļaudīm, izmantojot šai nolūkā pasta sūtījumus, radio raidījumus, tūrisma braucienus. Un Drizulis vaicā: „Kāds tad nolūks šiem „kultūras sakariem? Sēt nacionālās norobežotības idejas, kurināt nacionālo naidu... Tāpēc mums jābūt modriem. Sevišķi augsta modrība vajadzīga literatūras un mākslas

laukā, jo šī sfēra, kā to jau redzējām, ir ļoti svarīgs šķiru ciņās iecirknis..”

Tā nu tas izskatās no Rīgas horizonta. Bet kā tad trimdas sabiedrība un organizācijas ir izturējušās pret sakariem ar Latviju, un kā tie vērtēti?

Diezgan ilgi dominēja aplamā koncepcija par neizbēgamo militāro konfrontāciju starp PSRS un rietumu demokratijām, un tika lolotas cerības par drīzo atgriešanos atbrīvotajā Latvijā. Līdz ar to visu palīdzību gaidīja no rietumu lielvalstīm. Pašu aktivitāte aprobežojās ar memorandu un propagandas brošūru rakstīšanu, ja nekaita vēl dāvanu pasniegšanu dažādiem nenozīmīgiem ārzemju ierēdņiem. Pavisam niecīga bija interese par nopietnām padomju jautājumu studijām, par notikumu attīstību Latvijā. Iedragāti un apdullināti svešu varu okupācijās un kaŗa norisēs, latvieši bija lielā mērā pazaudējuši ticību paši uz saviem spēkiem.

Kad radās pirmās sakaru iespējas ar dzimteni, tad pret tām sākumā vienmēr izturējās noraidīgi. Tas attiecas kā uz vēstuju rakstīšanu un saīnīšu sūtīšanu piederīgiem, tā uz ciemošanos Rīgā. Šai sakarā tika izteikts daudz savstarpīgu pārmetumu un apvainojumu, nevajadzīgi saasinātas attieksmes starp trimdiniekiem.

Protams, bija trimdā atsevišķi cilvēki jeb neliela minoritāte, kas kritizēja maldīgo koncepciju par drīzu militāru konfliktu un „braukšanu uz mājām.” Viņi norādīja, ka pēc liela, ilggadīga kaŗa nemēdz sekot jauna milzīga militāra sadursme un ka rietumu demokrātijas nevar pēkšņi mainīt sabiedrisko domu un noskaņojumu savās zemēs, t. i. izsludināt vakardienas sabiedroto par ienaidnieku. Taču sabiedrības vairums uz viņiem neklaušijās; viņus arī labprāt nemaz nelaida pie vārda.

Ko tad šie ļaudis, kas nevēlējās nodoties illūzijām, varēja darīt un ko viņi darīja? Tā kā mūsu organizācijas nevienā patvēruma zemē nedomāja par kāda pētīšanas centra izveidošanu (ar archīvu un bibliotēku), tad atlika

pašiem vākt materiālus, izveidot privātus arhīvus un bibliotēkas, iespēju robežās šo darbu sadalot un sadarbojoties. Viņi centās neražot propagandu, bet objektīvi pamatotus apcerējumus un pētījumus, centās nodibināt kontaktus ar attiecīgās zemes kultūras darbiniekiem, it īpaši ar lielajiem laikrakstiem un žurnāliem. Viņi mēģināja arī savu darbu un studijas izvērst tādās nozarēs (vēsturē, politiskajās zinībās), kas dod iespējas risināt latviešu nacionālās un kultūras problēmas svešautiešu vidē. Šai sakarā tika plānoti arī plašāki atsevišķu problēmu pētījumi, kuŗu veikšanai bija vajadzīgs ilgš laiks. Viņi centās arī izveidot un atbalstīt tādus periodiskus izdevumus, kas nopietnāk un vispusīgāk pievērstos latviešu un padomju jautājumiem. Un apzinoties, ka neviens mūsu dēļ neies ciņā ar PSRS, viņi pūlējās izmantot visādas iespējas kontaktiem ar Latviju. Sava ģeografiskā stāvokļa dēļ Stokholmā šai ziņā bija sevišķas priekšrocības. Kamēr ASV dažās vietās tika aicināts dedzināt „Dzimtenes Balsi” un nepieņemt literatūras sūtījumus no Rīgas, Stokholmā šīs publikācijas vāca un archivēja.

Ko tad šie ļaudis gribēja panākt? Vispārīgi var teikt, ka viņi vēlējās novērst atsvešināšanās draudus starp latviešiem dzimtenē un trimdīniekiem, mazināt pārpratumus un dezinformāciju abās pusēs. Tāpēc bija svarīgi iegūt pēc iespējas pareizu ainu par apstākļiem Latvijā, par pārmaiņām dažādās dzīves nozarēs, kas norisinājās padomju iekārtas ietvaros. Lai to panāktu, bija svarīgi papildināt ziņas, ko sniedza padomju radio, prese un literatūra ar atziņām, ko dod tieši kontakti.

Viņi arī iespēju robežās gribēja korrektu informāciju par politiskajiem, saimnieciskajiem un kultūras dzīves jautājumiem rietumos, apgaismot latviešu trimdas darbu un mērķus. Jāievēro, ka padomju propaganda sistēmatiski cenšas diskreditēt „baltēmigrantus,” apgalvojot, ka viņi tikai vēloties atgūt savus īpašumus un labi atalgotos amatus, ka viņi kalpojot svešu varu mērķiem, ka viņus vadot „fašisti” un „kaŗa noziedznieki,” kas do-

mājot vienīgi par asiņainu atriebi, ka trimdā viss nīkst un nīkuļo.

Samērā ātri noskaidrojās, ka latvieši dzimtenē ir nevien vāji informēti, bet bieži vien nododas vēlmju domāšanai, tāpat kā viņu radi un draugi trimdā. Tādēļ bija vēlams aicināt ļaudis reāli izvērtēt „tekošo momentu,” apbruņoties ar izturību un pacietību, atturēties no nepārdomātiem izlēcieniem un izvairīties no bezjēdzīgiem zaudējumiem. Bija jācenšas rādīt, ka latvieši dzimtenē nav aizmirsti, ka trimdā tiek strādāts nopietni un perspektīvi.

Šie ļaudis centās uzklaut dzimtenes latviešu vēlmes un ieteikumus par to, kā trimda varētu atbalstīt latviešu kultūras darbu dzimtenē un no kā būtu jāizvairās, lai šim darbam nekaitētu. Un, ievērojot to, ka sabiedriskās pārmaiņas un indoktrinācija nav palikusi bez ietekmes, viņi mēģināja dot demokrātiska sociālisma alternatīvas, konkrētu programmu prasībām par iespējamiem uzlabojumiem (tāpat rīkojās čehoslovaki, un tas ir atstājis dziļas pēdas visā padomju blokā).

Šādā darbā nevarēja cerēt uz ātriem un redzamiem panākumiem, nevarēja arī sagaidīt, ka visas ieceres varēs īstenot. Šo ļaužu skaits visu laiku ir bijis samērā ļoti mazs, trimdas sabiedrībā viņi ir asi apkaŗoti, pret viņiem ir insinuēts un viņus mēģināts dažādi kompromitēt. To viņi visumā uzņēmuši mierīgi, apzinoties ka dara to, kas nepieciešams un iespējams, ko viņiem norāda rāmā garā izdarīta apstākļu analīze. Viņi arī nav niķojušies, apvainojušies, nav atteikušies konstruktīvi sadarboties ar trimdas sabiedrību un organizācijām, ja tas bijis iespējams. Dažādu iemeslu dēļ viņi ne vienmēr varējuši atbildēt uz visiem pārmetumiem un uzbrukumiem. Kā traģisks izņēmums minams rakstnieks Guntis Zariņš, kurš pārvērtēja savus spēkus un iespējas. Sava jūtīgā un labilā rakstura dēļ viņš nonāca strupeļā, smagi pārdzīvoja noplūgumus (arī pats nespēja atturēties no izlēcieniem) un — gāja bojā.

Iekams es apskatu iebildumus, kas mūsu sabiedrībā izteikti pret Latvijas apmeklējumiem, jāsaka daži vārdi par to, kas šodien ir PSRS, kādi ir tās vadības mērķi un centieni. Šai referātā man diemžēl jāprobežojas ar īsiem konstatējumiem (par to plašāk citā sakarībā esmu rakstījis „Jaunajā Gaitā,” nr. 77, 3.—17. lpp.). Vairāku iekšpolitisku un ārpolitisku faktoru ietekmē Padomju Savienībā trīsdesmitajos gados notika dziļas pārvērtības, kas izpaudās lielkrievu šovinisma reakcijā un Staļina diktatūras („personas kulta”) nostiprināšanās. Notika atgriešanās pie senām krievu agresīvā nacionālisma un imperiālisma tradīcijām, ko visu centās apvienot ar dažiem izkropļotiem marksisma elementiem. Sākās nekrievu tautu apspiešana un vajāšana Padomju Savienībā, un lielā terora laikā (1936/38) tika likvidēti gandrīz visi ievērojamākie, internacionāli noskaņotie nekrievu lielinieki un pilsoņu kara veterāni. Padomju Savienības ārpolitiku turpmāk noteica nacionālas krievu lielvalsts intereses, kurām Maskava centās pakļaut ārzemju komunistisko partiju darbību. Pēc uzvaras Otrā pasaules karā Staļins savā runā 1945. gada 24. maijā pasludināja tezi par krievu tautas izcilo atšķirību no pārējām Padomju Savienības tautām, par tās pārākajām rakstura īpašībām un vadītāju lomu, ieviešot rasisma elementus („Herrenvolk”) padomju ideoloģijā. Atstaļinizācija un cīņa par varu partijā mazināja uz dažiem gadiem (1956/59) spaidus pret nekrievu tautām. Taču tie atjaunojās ap 1959. gada vidu, un 1961. gadā pieņemtajā jaunajā partijas programmā pirmoreiz atklāti deklarēti visu nekrievu tautu denacionālizācijas mērķi („saplūšana līdz pilnīgai vienībai”). Sešdesmito gadu beigās vispār pastiprinājās reakcionāras tendences Padomju Savienībā, un notika daļēja Staļina rehabilitācija.

Nav iespējams noliegt, ka padomju režīms šodien uzrāda lielu līdzību ar nacionālsociālismu jeb fašismu (priekšsēdis Mao to apzīmē par sociālfāšismu), jo Maskavas imperijā dominē agresīvs krievu šovinisms, ra-

sistiskā teorija par krievu tautas kvalificēto pārākumu un vadītāju lomu, neredzēti kāpināts militārisms (tā vajadzībām pieskaņota un pakļauta visa padomju saimniecība) un didaktiska pozitīvisma prasības mākslā un literatūrā. Reakcionāro krievu šovinistu mērķi ir — pārvērst PSRS par vienotu un nedalāmu „mātušku” Lielkrieviju. Ārpolitikā Maskava cenšas konservēt un legālizēt krievu iekarojumus (status quo), sadalīt pasauli ietekmju sfērās ar ASV, izvairoties no revolūcionāru kustību atbalstīšanas Dienvidamerikā (tāpēc nesaskaņas ar Kastro). Padomju Savienība arī iedzīvinājusi un paplašinājusi saimnieciskos sakarus ar diktatūras režīmiem Spānijā un Grieķijā, tāpat kā ar rasistisko Dienvidafriku.

Komūnistiskās ideoloģijas (marksisma-ļeņinisma) nozīmi Padomju Savienībā šodien var līdzināt iebalzamētajai Ļeņina mūmijai Sarkanajā laukumā Maskavā. Par marksismu-ļeņinismu joprojām visur oficiāli runā, to it kā sludina, bet īstenībā tas ir kļuvis par tukšu, sastingušu frazeoloģiju, par rituāliem pātariem, uz kuņģiem neviens daudz neklausās. („Varbūt vienīgi mazie oktobrēni un vecie rehabilitētie lielinieki,” kā reiz izteicās kāds rezignēts padomju funkcionārs). Pati augstākā partijas vadība šo mācību pārziņa gaužam vāji, par ko liecina kolosālais skandāls ar Ļeņina jubilejas tezēm, kuŗās kā „Ļeņina atzinumi” nopublicēti austriešu sociāldemokrata Otto Bauera norādījumi par strādnieku šķiras spēka sociālajiem faktoriem (skat. „Pad. Latv. Komūnists,” 1970, nr. 1, 21. lpp.).

Tāpēc arī gluži likumsakarīgi Maskava vairs nespēja paturēt savās rokās starptautiskās komūnistiskās kustības vadību. Tāpēc šī kustība arī neglābjami sašķēlusies (policentrisms) un turpina šķelties, pie kam Padomju Savienību bīstami apdraud lielvalstiskais un ideoloģiskais konflikts ar Ķīnu.

Idejisko tukšumu valsts vadība aizstāj ar fanātiski sakurināto krievu nacionālismu („padomju patriotismu”), visa krieviskā glorificēšanu un uzspiešanu nekrievu tau-

tām. Nevis dedzīga komūnistiska pārlicība, bet nelokāma uzticība nedalāmai „lielajai Dzimtenei,” krievu valodas lietošana un krieviskuma apjūsmošana ir šodien ikviena padomju pilsoņa slavējamākā īpašība. Tāpēc arī bijušo Latvijas pagrīdnieku nopelniem nav nekādas sevišķas nozīmes un viņiem neuztic nevienu no augstākajiem posteņiem LPSR. No pašreizējiem pieciem LKP sekretāriem viens ir krievs, bet pārējie Krievijā dzimuši un auguši latvieši (daži no tiem pavisam vāji prot latviešu valodu). Tādi paši ļaudis norikoti LPSR Ministru padomes un Augstākās padomes prezidija priekšsēžu amatos.

Paturot prātā īpatnējo Padomju Savienības un tās ideoloģijas attīstību, pakavēsimies pie iebildumiem, kādi trimdas sabiedrībā ir izteikti pret braukšanu uz Latviju, pret kultūras sakariem. Viens no tiem skan: braucot uz Latviju, stājoties sakaros ar padomju varas orgāniem, trimdinieki atsakās no cīņas, atzīst okupācijas režīmu. Uz to jāatbild, ka ar tūrisma vai studiju braucieniem neviens režīms netiek atzīts, jo šādai rīcībai nav nekādas nozīmes valsts tiesību novadā. (Kā agrākā, tā tagadējā Rietumvācijas valdība, piem., vienmēr ir centusies veicināt kultūras un personiskos sakarus ar tautiešiem aiz Ulbrichta mūra).

Tiek iebilsts, ka braukšanai nav nozīmes, jo visu kontrolējot čeka un propagandas aparāts. — Protams, ka padomju varas orgāni cenšas panākt maksimālu kontroli, taču totāla kontrole nav iespējama. Tūrists var satikties bez tiesas uzraudzības ar radiem, draugiem un paziņām, izmainīt domas un pieredzi. Viņam nevar aizsiet acis un ausis. Viņš var vērot un klausīties, uzņemt un izvērtēt dažādus iespaidus. Jāpiezīmē, ka arī čekisti ir tikai cilvēki un turklāt cilvēki ar visai dažādiem uzskatiem.

Ir apgalvots, ka apmeklējumi un tikšanās esot bīstami latviešiem dzimtenē, jo varot sagādāt viņiem nepatīkšanas vai pat briesmas. — Atbilde: par to vislabāk var spriest ļaudis Latvijā. Tie, kuriem tikšanās var kaitēt

(piem., atsevišķas personas atbildīgos amatos), arī nemēdz satikties vai sarakstīties. Taču cilvēki tagad visumā ir drošāki nekā Staļina laikā, jo tiek ievērota zināma formāla likumība.

Ir pat deklarēts (dzejnieks Andrejs Eglītis), ka latvieši dzimtenē nevēloties apmeklējumus, bet cīņu par brīvību. — Man ir visai plaša informācija par latviešu nostāju šai jautājumā. Nav zināms tāds gadījums, kad kāds latvietis tur izteiktos pret apmeklējumiem. Tieši otrādi: viņi tos dedzīgi vēlas. Tas arī saprotams, ievērojot viņu izolāciju no ārpasaules (vai gan mēs, viņu ādā būdami, nevēlētos, lai mūs apmeklē?). Nav dzirdēts, ka arī tie, kas karjēras apsvērumu dēļ atturas no tiešiem kontaktiem ar trimdiniekiem, principā noraidītu dzimtenes apmeklējumus.

Pa laikam parādās apgalvojumi, ka braukt uz Latviju vispār esot bistami — tas esot risks pašam braucējam, jo „viss kas varot notikt.” — Nevar teikt, ka brauciens uz Padomju Savienību nav zināms risks, ka gluži „nekas nevar notikt.” Taču pieredze rāda, ka līdz pat šim laikam neviens baltiešu tūrists tur nav ne nogalināts, ne sodīts ar cietumu vai ievietots soda nometnē. Daži ir gan no Padomju Savienības izraidīti, un dažiem tur vispār neļauj iebraukt. Un galu galā — ja nu mēs tik daudz runājam par „cīņu,” tad ar kaut ko taču būtu jāriskē.

Ir iebilsts, ka braucējus izmantojot padomju propagandai — ar intervijām Rīgas radiofonā un dažādiem aprakstiem „Dzimtenes Balsī.” Atbilde: nevienu nevar ar varu piespiest runāt radiofonā vai dot intervijas žurnālistiem. Kāds trimdas latvietis šādu aicinājumu noraidīja ar pieklājīgu pretjautājumu: „Vai tas obligāti?” — Bet ir jāvaicā: kādu ļaunumu tad šīs trimdinieku intervijas ir nodarījušas? Padomju ļaudis savus apstākļus pazīst; viņus neviens neapmānīs. Kuŗš tad nu ar to trimdā ir ticis apmuļķots vai nevēlami ietekmēts? Nav dzirdēts, ka kāds sevi par tādu būtu atzinis. Bet ja tas tā, tad kāpēc tāda varizejiska uztraukšanās un „patriotisks sašutums”? Nav arī nekādas briesmas, ja daži trimdinieki

pasaka kādu labu vārdu par kaut ko pozitīvu, jo latvieši dzimtenē ir tomēr paveikuši arī teicamus darbus. Un viņi nemaz nav sajūsmināti, ja viņiem par visu jādzird tikai kritiskas piezīmes un nopēlumi. Manuprāt nav arī nelaime, ja kāds grauds krīt aģitpropa darbiniekiem, ko uzrādīt atskaitē. Būtu pārsteidzīgi un aplami, ja Kultūras sakaru biedrības darbu mēs novērtētu tikai negatīvi. Es šaubos, vai būtu jāpriecejas, ja Maskava to likvidētu. Tie, kas prasa sankcijas pret minēto trimdnieku kategoriju, paši negribot pakalpo padomju vēlmēm radīt nesaticību un šķelt trimdas sabiedrību.

Tad ir modificēti iebildumi: var tikties ar tautu, bet nedrīkst būt kontakti ar padomju funkcionāriem. — Ja atļauts pajokoties, es gribētu teikt, ka ar „tautu” nevienam nav iespējams tikties. Dzimtenes apmeklētājs atkarībā no apstākļiem tur satiek dažādus cilvēkus, kuŗu vidū parasti vienmēr gadīsies kāds funkcionārs, jo tāds ir ikviens latvietis, kas strādā cik necik atbildīgāku darbu. Pēc manām domām izglītota trimdnieka tikšanās arī ar partijas, drošības aparāta un aģitpropa funkcionāriem ir ārkārtīgi interesanta un pamācīga. Tieši šie ļaudis ir vislabāk informēti par norisēm un tendencēm padomju sabiedrībā. Jau pats sarunas veids jeb „noformējums” ar šiem funkcionāriem labam padomju apstākļu pazinējam var dot jaunu vērtīgu pieredzi. Teorētiski vāji „apbruņots” trimdnieks no šādiem kontaktiem neko neiegūs un būtu vēlams, lai viņš savas spējas nepārvērtētu. Šķiet, ka visumā cilvēki to arī apzinās.

Ir aprādīts, ka Latvijas apciemotāji atraujoties no latviešu sabiedrības, nedaloties savā pieredzē ar trimdas preses darbiniekiem. Tādi gadījumi ir. Bet jāievēro, ka atrašanās parasti notiek sakarā ar netaktisku izturēšanos pret šiem cilvēkiem (viņiem izsaka nepārdomātus pārmetumus, apvainojumus). Atteikšanās stāstīt presei arī bieži vien ir objektīvi pamatota, jo daži trimdas žurnālisti un publicisti ir neatbildīgi šādu informāciju izmantojuši vai vispār neapdomīgi izrakstījušies par sakaru

jautājumiem. Tas nebūt nenozīmē, ka šie atturīgie cilvēki norobežojas no visiem.

Dzirdēti arī apgalvojumi, ka padomju varas organi vervējot spiegos no Latvijas apmeklētājiem. Var jautāt: cik tad ir savervēts? Parasti spiegos nemēdz vervēt no cilvēkiem, par kuriem ir zināms, ka viņiem ir kontakti ar Padomju Savienību un ar padomju ierēdņiem. Tos izdevīgāk vervēt uz vietas no cilvēkiem ar izteiktu pretpadomju un superpatriotisku stāju. Tā, piemēram, divi latvieši, kas Zviedrijā bija uzņēmušies šādus uzdevumus (viens no viņiem repatriējās, otrs tika sodīts ar cietumu), abi piederēja pie turienes uzsvērti nacionālām organizācijām. Bez tam nav iemesla padoties kādai „spiegu pānikai,” jo trimdinieku centieni — latviešu tautas un kultūras pastāvēšanas nodrošināšana un latviešu tautas pašnoteikšanās tiesību un neatkarības atgūšana — nav nekāds noslēpums. Mēs arī nenodarbojamies ne ar terora aktiem, ne ar sabotāžu, ne ar bruņotām diversijām. Latviešu sabiedrību un organizācijas nespēj sagraut nekādi svešu varu aģenti; to var panākt vienīgi mūsu pašu vienaldzība, savstarpējās intrigas, sikmanīga neovīdība un — muļķība.

Dažkārt ir teikts, ka varot braukt personisku iemeslu dēļ (apciemot slimo māti vai tēvu u. tml.), bet ne kultūras sakaru vai tūrisma nolūkos. Ir teicami, ka nav vairs iebildumu pret sakariem humānitāru motīvu dēļ, taču sabiedriskajā un kultūras plāksnē tie dod vismazāk. Nozīmīgāki ir kultūras darbinieku - zinātnieku, rakstnieku, mākslinieku — braucieni un kontakti ar kollēgām un tautiešiem dzimtenē. Šie cilvēki var tur gūt jaunus impulsus savam darbam, kā arī veikt zināmus pētījumus (valodas, literatūras, vēstures u. c. nozarēs). Tikšanās, pārrunas, informācijas apmaiņa (arī literatūras apmaiņa iespēju robežās) nāk par labu latviskās kultūras darbam abās pusēs. Šādi sakari padara attiecības cilvēciskākas, spēj novērst dažu labu pārpratumu, nepamatotas aizdomas pret trimdas darbu un mērķiem. Tāpēc tiem var būt visai

pozitīva nozīme perspektīvā skatījumā, jo mēs dzīvojam mainīgā pasaulē.

Pavisam nevajadzīgs trācis pēdējā laikā radies (galvenokārt Kanadā) par trimdas rakstnieku uzstāšanos Rīgas radiofonā un viņu darbu publicēšanu turienes periodikā, it īpaši propagandas izdevumos „Svešuma Balss” un „Dzimtenes Balss” (kaut gan tur parasti neviens neprasa autoru piekrišanu). Vispirms jāievēro, ka nevienam no minētajiem rakstniekiem nav bijis grūtību publicēt savus sacerējumus trimdā. Ne jau aiz neapmierinātas godkāres viņi devušies uz Rīgu vai sūtījuši uz turieni savus darbus literārajiem žurnāliem (ne jau trimdiniekiem domātajām avīzēm), bet gan lai kaut ko darītu kultūras apmaiņas laukā, kur mūsu situācija ir daudz sliktāka nekā lietuviešiem un igauņiem. Izveidot kontaktus ar kultūras darbiniekiem dzimtenē nav vienas dienas darbs. Nav arī iespējams panākt pēkšņu lūzumu kultūras apmaiņas situācijā. Bet bez šādas aktivitātes izolācija būtu pilnīga. Tāpēc šos centienus vismaz nevajadzētu apkaņot.

Ir maldīgs uzskats, ka tie latviešu kultūras darbinieki, kas strādā šajā virzienā un ir apmeklējuši Latviju, darījuši to kaut kādas ekstravagances vai izpriecas dēļ. Varu apliecināt, ka tas ir ārkārtīgi grūts uzdevums, kas prasa lielu garīgu un fizisku piepūli. Nesalīdzināmi ērtāk ir pavadīt atvaļinājumu kādā rietumu peldvietā un reizumis nodeklarēt: „Es stāvu par nesaudzīgu cīņu ar Latvijas okupantiem un paturu nelokāmu nacionālu stāju!” Un tā kā ar pretinieku nekādas saskares nav (un nedrīkst būt), tad „nesaudzīgā cīņa” ir visērtākā nodarbošanās, kādu varam iedomāties — pa laikam atkārtot minēto deklarāciju. Daži ļaudis, konstruktīviem uzdevumiem trūkstot, sevi kompensē, izvēršot iekšējo cīņu, mēklējot dažādus „tautas ienaidniekus,” „komunistu aģentus,” „kollaborantus” un „jaunatnes pavedējus.” Psiholoģiski šādu izrīcību var izskaidrot un saprast, bet to nevar at-

taisnot no latviešu nacionālo un trimdas sabiedrības interešu viedokļa.

Esmu līdz šim argumentējis pret dažādiem iebildumiem šai sarežģītajā jautājumā. Bet vai tad nav nekā ko iebilst pret šiem sakariem? Protams, ka ir. Iebildumi ir pret tiem, kas brauc uz Latviju, lai piedzertos „Rīgas” viesnīcas bārā, plātītos ar savu naudu un muļķīgi izmuldētos, pret dāmām, kas brauc, lai „spīdētu” ar savām tualetēm un pārticību, kas lauž un izķēmo latviešu valodu, lai rādītu, cik viņi (viņas) „smalki” rietumnieciski; pret tiem, kas nicīgi izrunājas par latviešu darbu trimdā, kas nevajadzīgi zemojas padomju ierēdņu priekšā, glaimojot tā, ka pēdējiem kļūst neērti; pret tiem, kas neko jēdzīgu nespēj pastāstīt saviem tautiešiem un kas paši atbrauc muļķāki nekā aizbraukuši. Bet par tiem jau trimdas prese un organizācijas nemēdz uztraukties.

Pavisam aplami būtu teikt, ka ikvienam trimdiniekam būtu vēlams apmeklēt Latviju. Ir vairākas ļaužu katēgorijas, kam nav ieteicams to darīt. Nervoziem un labiliem, tāpat arī bailīgiem cilvēkiem, tādiem, kuņiem trūkst paškritikas un pašironijas, tur nav nekā ko meklēt. Mūsu diplomātiskajiem pārstāvjiem, centrālo organizāciju galvenajiem vadītājiem un redzamākajiem politiskajiem līderiem, kas paraksta latviešu protestus un memorandumus un kuņu darbībai ir oficiāls raksturs, dabiski nav ne lietderīgi, ne ērti uz turieni doties. Bez tam ir vēl ļaudis, kuņiem draud represijas. Bet tie jau arī labprātīgi murdā nelien.

Turpreti sevišķi vēlams, lai brauktu kultūras un zinātnes darbinieki, tāpat arī mūsu studējošā jaunatne. Pie redze rāda, ka nekas tā jaunatni nepiesaista latviešu problēmām kā tieša saskare ar tautas aktuālo situāciju dzimtenē. Mūsu organizācijas varētu gādāt, lai jaunieši pirms braukšanas iegūtu pēc iespējas vispusīgu un objektīvu informāciju par padomju ideoloģiju, administrāciju un likumiem, par padomju saimniecības un kultūras dzīves organizāciju, par nacionālā jautājuma attīstību

Padomju Savienībā un, protams, par latviešu jaunāko laiku vēstures un kultūras jautājumiem. Būtu vēlams arī apgūt raksturīgākos padomju terminoloģijas elementus. Ievērojama pozitīva nozīme ir arī sporta sakariem, jo tie mēdz izraisīt stipru emocionālu pārdzīvojumu vienlaicīgi lielā ļaužu skaitā; tie spontāni tuvina cilvēkus.

Mūsu darbs (manuprāt tas ir atbilstošāks un pareizāks apzīmējums nekā „mūsu ciņa”) latviešu kultūras un tautas nākotnes labā katrā ziņā būtu jāveic elastīgi un — vairākās plāksnēs; mūsu cilvēki būtu jāizmanto pēc viņu spējām un nodarības — diferencēti. Tie, kas to spēj un var, lai strādā kultūras sakaru laukā; mūsu diplomāti un politiķi lai veic to, kas viņu spēkos — aizstāv mūsu intereses un atgādina mūsu prasības rietumos; lai organizācijas neļauj apsīkt sabiedriskajai rosmei, lai it īpaši atbalsta latviešu skolas, jaunatnes pasākumus, mūsu kultūru un zinātni; lai piemēroti cilvēki izvērs sakarus ar savas patvēruma zemes politiskajiem, sabiedriskajiem un kultūras darbiniekiem; lai atmetam nenozīmīgu propagandas brošūru ražošanu, bet cenšamies pēc labas kvalitātes (nevis kvantitātes) darbiem zinātnē un rakstniecībā, ar kuriem mēs varētu gūt ievērību starptautiskā forumā; lai ar visiem spēkiem cenšamies uzturēt respektējamu latviešu kultūras dzīvi rietumos, jo tās pastāvēšana atvieglo un veicina latviešu kultūras darbu dzimtenē (šis duālisms izraisa gribot negribot zināmu sacensību); lai atbalstam un abonējam mūsu periodiskos izdevumus (nemitīgi jāmeklē arī iespējas uzlabot to līmeni), jo tie lielā mērā ir barometrs mūsu vitalitātei, ko redz un vērtē arī Rīgā. Ir teicami, ka trimdā izveidojies tik plašs un saimnieciski stabils izdevums kā „Laiks” un ka visām galvenajām patvēruma zemēm joprojām ir savi latviešu laikraksti. Sevišķi nozīme attieksmēs pret Latviju ir žurnālam „Jaunā Gaita,” kuri pazīst un ievēro dzimtenē tā kvalitātes, neatkarības un kritiski objektīvā satura dēļ (arī sveštautietīši ir pamanijuši šo žurnālu). „Jaunā Gaita” ir spējusi sniegt nopietnus, uz avotu iz-

pētes dibinātus darbus par latviešu padomju literātūru, mākslu un mūsu jaunāko laiku vēsturi; tādā veidā daļēji tiek aizstāts zinātniska žurnāla trūkums humānitarajās un sabiedriskajās disciplīnās. Šo publikāciju nesavtīgi atbalstīt būtu latviešu apzinīgās sabiedrības goda lieta.

Kultūras dzīves parādībām Latvijā cenšas izsekot bagātīgi ilustrētais žurnāls „Tilts,” kas uzbrukumam vietā būtu pelnījis lielāku atsaucību. Nozīmīgu darbu veic mūsu vienīgais politiskais mēnešraksts „Brīvība,” ko Stokholmā izdod latviešu sociāldemokrāti, bet kuŗa veidošanā piedalās vairāki liberāli noskaņoti literāti un zinātnieki. „Brīvība” sistematiski seko notikumiem dzimtenē un sniedz autentisku informāciju par turienes aktuālo situāciju un tendencēm. LSDSP ir vienīgā latviešu partija, kuŗai joprojām ir plaši starptautiski sakari, kādēļ tā spēj latviešu intereses paust un aizstāvēt augstā līmenī. Trimdā ir liela pilsoniska majoritāte, kas diemžēl nav pietiekami izpratusi šī darba vispārējo nacionālpolitisko nozīmi. Sociāldemokrāti nekad nav nodevušies ilūzijām par politiskās attīstības iespējām Austrumeiropā, bet viņi izmanto savus kontaktus ārzemēs, lai internacionālos kongresos un apspriedēs iestātos par latviešu tautas un Latvijas valsts tiesībām. „Brīvība” arī cenšas latviešiem dzimtenē rādīt ceļu uz demokrātiska un humāna sociālisma alternatīvu un runā valodā, ko tur saprot (pašlaik tiek izstrādāta arī jauna, laikmetam piemērota LSDSP programma). To visu labāk novērtēt derētu arī trimdas sabiedrībai. —

Referātu es nobeidzu ar vārdiem: „Cilvēkiem patik redzēt lielus, pēkšņus panākumus. Tādi pašreizējā situācijā nav iespējami. Svarīgs ir neatlaidīgs, sistematisks, necils darbs vairākās plāksnēs, kas gan nedod žilbīgus rezultātus, bet kam var būt ievērojama nozīme nākotnē. To izprast, atbalstīt un veicināt būtu latviešu trimdas uzdevums.”

Esmu norunājis vairāk par stundu, kaut gan referāta gaitā mēģināju vēl šo to konceptā isināt. Pateicos klau-

sītājiem par uzmanību, jo to viņi tiešām pelnījuši. Tā kā viņi vēl spēj mundri aplaudēt, tad klusībā nospriežu, ka tomēr nebūšu ļaudis pārāk nomocījis un izgaŗlaikojis. Jautājumiem un pārrunām diemžēl maz laika, un tikai daži tiek pie vārda.

Kāds klausītājs ir acīm redzot sašutis, jo pēc viņa domām es galvenokārt esot tikai slavējis Ļeņinu un padomju funkcionārus. Citi grib viņu apklusināt, jo domā, ka cilvēks nav sapratis par ko runāts. Zāle ir savilņojusies, tā lieta sāk kļūt interesanta. Bet telpas jāatbrīvo nākošam priekšlasījumam. Un caur čalojošo ļaužu drūzmu arī es lēnām spraucos uz izeju. Kāds pūsmūža vīrs man pēkšņi jautā:

— Vai jūs esat komūnistiskās partijas biedrs?

Jautājums šķiet dīvains, bet gadu gaitā pie daudz kā pierasts. Un ja cilvēks tev jautā, tad jāatbild.

— Nē, — es saku.

— Vai esat sociāldemokratu partijas biedrs?

— Nē, bet es atbalstu viņu mēnešrakstu.

— Tād jūs esat veikls komūnistu aģents.

Cilvēks tātad pēc savām prāta spējām izdarījis secinājumus un nācis pie šādas atziņas, kas pamatā man neatzinīga, bet daļēji tomēr atzinīga. Viņš atzīst manu veiklību. Es saprotu, ka ar to viņš domā prasmi runāt, argumentēt, ieinteresēt. Tas ir nepārprotams kompliments. Bet veiklība tikusi nelietīgi izlietota — lai apmautu un apmulsinātu ļaudis. Un šī atziņa prasās uz āru. Varbūt cilvēku dzen arī patriotisks imperatīvs. Katrā ziņā viņam nevar būt nekādu zemisku motīvu, nekāda personiska ienaida, jo mēs nekad neesam bijuši pazīstami. Viņš neapšaubāmi rikojas pilnīgi nesavtīgi un grūtā situācijā (apkārt skan nicīgas piezīmes) dara savu pienākumu pēc labākās apziņas un saprašanas. Nāk kā glābējs mazs un vēls. Esmu tāpēc mazliet aizkustināts un rāmi atbildu ar kādu senlaiku repliku:

— Jūs to sakāt.

Tad kopā ar ļaužu straumi es pamazām nonāku plašajās priekšstelpās. Tur ap mani sastājas ļaudis, kas vēlas turpināt pārrunas. Daži grib zināt, vai pēc „Zilajiem stikliem...” drīz nesekos kāds cits literārs darbs. Lasītāji gaidot. Atbildu, ka es labprāt gribētu īstenot dažas ieceres. Sen esmu vēlējies aprakstīt kaŗa ziņotāju varoņigos un brīnišķīgos piedzīvojumus Otrā pasaules jeb Lielā Tēvijas kaŗā. Taču pašlaik cīnos gar aizsākto monografiju par strēlnieku pulkvedi Vācieti. Un šis darbs prasis ilgu laiku.

Archibīskaps Lūsis man jautā:

— Ko gan es panāktu, ja brauktu uz Latviju?

— Es jau teicu, ka jums, archibīskapa tēv, nav jābrauc. — Un es atkārtāju referātā izteiktās domas par to, kādām ļaužu katēgorijām nebūtu vēlams to darīt. Archibīskaps ir pārāk redzama un oficiāla persona. Ir dzirdēts, ka darbinieki Rīgā teikuši: „Ja archibīskaps atbrauktu, mēs viņam noformētu tādu dievkalpojumu Jāņa baznīcā, kādu viņš nekad nebūs redzējis.” Un sarīkotu arī. Bet vai, atgriežoties no apmeklējuma un dievvārdiem Rīgā, trimdas draudzēs nesāktos ņurdēšana un kurnēšana? Nē, es nedomāju kūdit archibīskapu uz braukšanu.

Aprunājos arī ar oponentu, kam nav patikusi Ļeņina pieminēšana. Galu galā, man šķiet, mēs saprotamies gluži labi. Arī dažas ļoti atjautīgas jaunas dāmas (Kronberga kundze u. c.) piedalās sarunā. Pirmoreiz tiekos arī ar preses darbinieku seniori Birutu Senkeviču. Man liekas, viņa teicami atkopusies no slimības. Žirgta, enerģiska.

„Jaunās Gaitas” redaktors Laimonis Zandbergs noorganizē tējas dzeršanu. Nožēloju, ka nav klāt otra redaktora — Jāņa Bierīņa. Ar viņu daudz iznācis sarakstīties un sastrādāt. Man no Stokholmas līdz „Zemgaliešu komandieŗa” V un VI nodaļa, kas jānodod žurnāla redakcijai. Tās tad nu pievāks Laimonis. Mēs pagūstam arī noklausīties pēdējo daļu no Raiņa Cedriņa priekšlasījuma „Argumenti un cīņa pret sarkamo ideoloģiju.” Debatēs

piedalās rakstnieks Jānis Gulbitis (Viesiens) no Upsalas. Zviedrijas latvieši (tāds ir arī R. Cedriņš) tātad visai spīgti darbojas „Nākotnes 70” sarīkojumos. Un citi vēl ir „tuvākā rezervē.”

Pievakarē esmu to trīssimt ļaužu pulkā, kas noskatās un noklausās deklamāciju aranžējumu „Balsis 70” — trimdas un dzimtenes dzejnieku darbu izlasi. Deklamētāju vidū ir dzejnieki Ivars Lindbergs, Valdis Krāslavietis, Juris Kronbergs, Velta Toma un Ausma Jaunzeme. Vairākus no viņiem skatu vaigā pirmoreiz. Un šī iepazīšanās ir gaužam, patikama. Vēlāk vakarā visiem literātiem izrīkota tikšanās un satuvināšanās. Sirsnīga un draudzīga.

Nākošā dienā (29/6) braucu pie Veltas Tomas uz brokastīm. Tā vakar norunāts. Pēc ciemošanās Rīgā, kur radiofonā nolasīti un periodikā publicēti daži Veltas dzejoļi, viņa bakstīta un durstīta Kanadas latviešu avīzes slejās un sabiedrībā. Dažiem ļaudīm tā šķitusi laba izdevība, lai parādītu savu nelokāmo nacionālo stāju, patriotisko modrību un morālo sašutumu. Dažs izšāvis ar tādu vecu berdanku, dažs ar savu rudzu bisīti, un gaiss pieķēzīts. Bet cilvēki sāka: „Kur smaka, tur prastas izdarības.” Jā, bet kas tad izdarīja?

Tādu patriotu pārpārēm ir arī Rīgā un Maskavā. Tikai tur viņi saucas „padomju patrioti.” Tie arvien modri, arvien starta gatavībā, lai no drošām pozīcijām mestos virsū ikvienam, kas novirzījies no oficiālās līnijas. Reizumis jau modrajiem var arī misēties, jo oficiālā līnija nav nemainīga. Tad kādu brīdi jāpastāv pie ratiem, kamēr rodas jaunas iespējas.

Trimdā daudzkārt nošauts greizi ar dažādiem brīdījumiem, nosodījumiem un pareģojumiem. Bet tas nemazina modrīgo darbinieku centību no jauna izmēģināt roku. Un dažreiz jau izdodas kādu tā pa istam nomušīt, kā tas bija ar trauslo, iedragāto un nenosvērto rakstnieku Gunti Zariņu. Interesanti, kā jūtas tie, kas iedzina pa

naģļīnai viņa šķirstā? Viens tādu glumu, apaļu, cits tādu rupju, aprūsējušu; vēl cits uzsita ar savu veserīti pa virsu. Jo kur tie citi, tur es ar! Dažs aiz varizējiskuma, dažs aiz vientiesības un muļķības. Citreiz modribu aktīvizē arī personisks ienaidis, nenovīdība un skaudība.

Par to visu man gribot negribot jādōmā, braucot uz Indiāņu ielu, kur dzīvo Velta. Kā gan dzejniece šo durstīšanu un apšaudīšanu pārdzīvo? Viņai tas taču kaut kas pavisam neparasts. Nebūtu labi, ja viņa ļautu sevi sacercināt, izprovocēt, izsist no slīdēm. Laika gaitā jau visas lietas parasti iegūst pareizās proporcijas. Viss noskaidrojas, atsijājas, duļķi nogulsnējas. Vajadzīga tikai pacietība, savaldīga noturība un mazliet humora izjūtas. Velta kādreiz sevi līdzinājusi ūdenim: „Viss mani norimst — viļņojos es brīvs.” Vecie ķīniešu domātāji apgalvo, ka nav nekā stiprāka un nepārvaramāka par ūdeni. Mēs sakām: „Esi ciets kā tērauds!”, „Stāvi kā klīnts!”, kā to esam noklausījušies no kaimiņu tautām. Bet kas tad ir klīnts un tērauds pret ūdeni! Tikai nemācītas barbaru tautas varēja izdomāt tik aplamus saukļus. Vecā kultūras nācija austrumos zināja labāk. Tāpēc esi kā ūdens un tevi nevarēs ne sadrupināt ne salauzt! Velta šo gudrību ir kaut kā nojautusi, rakstīdama minētās rindas. Bet tas bija dzejolis par erotiku, par milas rotaļām.

Esmu paņēmis līdz mazu zviedru dūcīti, ko iedodu Veltai, piebilstot: — Ja tev kāds pārāk ķešas virsū, lai ir ar ko atvairīties.

Bet tas tā jōka pēc. Es aicīnu Veltu neapvainoties, neņemt dažādus pārmētumus pie sirds un saglabāt mieru. Man kā nekā ir pieredze tādās lietās. „Man sollte doch das Unrecht nicht zu sehr verfolgen.” It īpaši personisku aizvainojumu gadījumos. Pavisam neatmaksājas tērēt laiku ar gaŗām polemikām. Labāk darīt ko konstruktīvu. Man šķiet, ka dzejniece to saprot.

Mēs pārrunājam savus piedzīvojumus dzimtenē. Velta tur tikusies ar daudziem rakstniekiem, kamēr man daudz

laika aizņēma sarunas ar vēsturniekiem un darbs Mišņa bibliotēkā. Viņa sirsnīgi un atzinīgi runā par Ojāru Vācieti, Jāni Peteru, Imantu Ziedoni, Vitautu Ļūdēnu, Albertu Belu, Māri Čaklo, Vizmu Belševicu u. c. Pārskatām jaunākās literārās publikācijas, kuŗas Velta atvedusi no Rīgas. Bet mēs arī zinām, ka tikai daļa no literāri vērtīgās produkcijas ierauga dienas gaismu. Un klimats padomju valstī pēdējos gados kļuvis aukstāks. Brokastojot un tērzējot stundas pagaist kā minūtes. Tik tikko pagūstu tikt laikā uz savu otro priekšlasījumu, kas nolikts pulksten 16.00.

Temats šoreiz par mums pašiem kritiskā vērtējumā un vēstures liecību gaismā — „Kāpēc esam tādi, kā esam?” (par tā saturu turpmāk citā vietā). Debates norit rāmā garā. Taču arī ārpus referāta telpām daļa klausītāju vēl grib pārspiest vienu otru jautājumu. Mūsu sarunas ievelkas, kamēr Āsja un Jorģis Pērkoņi mani aizrauj pusdienās.

Vakarā lielākajā viesnīcas (Royal York) zālē notiek mūzikāls sarīkojums, kuŗā piedalās Čikagas Pieciši un „brāļi Graši” (istenībā Austris Grasis un Pāvils Johansons) no Zviedrijas. Zinātāji apmeklētāju skaitu vērtē ap 1.200. Iebraucējam no Zviedrijas ir pārdzīvojums būt vienā telpā ar tādu latviešu saimi. Bet Toronto un tās tuvākajā apkaimē esot vismaz divreiz vairāk latviešu nekā visā Zviedrijā. Jā, savā laikā jau laba daļa latviešu Zviedriju atstāja, lai būtu „tālāk no tā boļševika.” Bet tas nozīmēja arī — tālāk no Latvijas. Un to nevar nesaņjust.

Āp pusnakti Valdis Liepiņš aizrauj „brāļus Grašus” un mani uz „Daugavas Vanagu” namu, kur norisinās saviesīga sadzīve. Palielā telpa ar bufeti vienā stūrī ņudz un virno. Mums preti dārd pazīstamas dziesmas vārdi: „Tā pagāja vasara zaiga...” Cik te var būt cilvēku? Katrā ziņā vairāki simti. Miestiņš pludo, un dziesma nomaina dziesmu. Kaŗavīru dziesmas, tautas dziesmas un romances. Kā sendienās. Un dziedāts tiek ar gluži neticamu enerģiju un nevaldāmu spēku. Taču laikam sena latviešu

īpatnība. Vai citādi Auseklis būtu varējis rakstīt: „Dziesmu vairogs atsita bultas...” Ja šai telpā ievestu kādu zviedru cilvēku, viņš droši vien paģībtu. Žēl, ka man nav līdz „Leģionāru” autora Pēra Ulova Enkvista. Viņš varētu pēc tam nedēļām un mēnešiem ilgi analizēt savas psihiskās reakcijas un nervu vibrācijas. Zviedru rautos un večeŗinķās daŗķķāŗt mēģina dziedāt pēc dziesmu lapiņām. Bet nekas jau neiznāk. Piedzeŗas tāpat bez dziedāšanas. Zviedrs nekad neticētu, ka ļaudis var stundām no vietas meŗoniģi dziedāt bez dziesmu lapiņām un pie tam neatkārtojoties. Neizskaidrojama parādība, tāpat ķķā latvieŗu būšanas vispār.

Man bijusi ķķaŗa diena. Es pieturos ar vienu roku pie alus pudeles un domāju: ja varētu visu ŗo milzu enerģiju, kas izraisīs ŗķājā dūmakainajā telpā, uztvert un sakopot ķķādā akumulātorā, lai pēc tam izlietotu, piemēŗam, latvieŗu dzīvā spēķa vairošanai, mūsu studiju grupu aktīvizēšanai, sarīķojumu limeŗķa uzlabošanai, latvisķķās apziņas nostiprināšanai, vēstures pētījumu padziļināšanai, literāŗo darbu noslīpēŗšanai, sareŗģītu domu izdomāŗšanai, savstarpēķo attieķsmju uzlaboŗšanai un — ķķāpēc ķķan ne — mana pašreizēķā noguruma pāŗvarēŗšanai!

Ap pulksten vieniem tieķu miģā. Ausīs man skan: „Var strādāt un sapņot un daudz ķķo vēl veikt.”

30. jūniķu sāķu bez steiģas. Savu darāmo Toronto esmu padarījis. Abi ģķali atķniedēti — abi referāti nolasīti. Tikai pēcpusdienā man norunāta tikŗšanās ar jauniem cilvēķiem, kas ģķrib, lai es pastāstu, ķķā tapusi mana pēdēķķā ģķrāmata „Zili stikli, zaļi ledi.”

Eķķot uz „Royal York” viesnīķu, izmetu mazu likumu pa pilsētu. Kāķu laiku tā saukusies par Jorku (York), bet tad vārds atķmainīts atpakaļ uz sāķotnēķo. „Atskūpstisimies atpakaļ!” saka dzejnieķs Andreķs Eģļitis. Kas par interesantu nodarboŗšanos būtu vietvārķu studijas! Atskūp-

stīties atpakaļ citos laikos, tautās, ciltīs, kaŗos, andelēs, ugunsgrēkos un vispār dažādos grēkos. Pavirša pastaiga neko daudz nedod. Liela fabriku un andeles pilsēta; dažādu tautību un ticību ļaudis, kuŗus tagad papildina latviešu ieceļotāji.

Tad atkal „Nākotnes 70” galvenajā mītnē. Jaunieši atraduši brīvu telpu, kur tad arī sapulcējamies „ārpus programmas.” Varētu teikt: nelegāli. Tai laikā, kad Stokholmā vēl spīrgti darbojās vecais Krodera tēvs, viņš savā organā „Latvju Vārdā” vairākkārt brīdināja it īpaši jaunatni neieļauties nekādās darīšanās ar cinisko kreiso intelektuāli Uldi Ģērmani, kas savas prāta spējas izmanto ekvilibristiskai prettautiskai žonglēšanai vārdos un rakstos. Bet jauniem cilvēkiem jau vienmēr trūcis prātīgas piesardzības. Un tā nu mēs te esam.

Vispirms pastāstu par grāmatas tapšanu un izveidojumu. Iecerēta tā bija jau pirms mana brauciena uz Rīgu. Vēlēšanās bija uzrakstīt darbu, kam nebūtu tieša priekšgājēja literatūrā. Par dispozīciju samērā ātri biju ticis skaidrībā. Ārējais ietvars — divi braucieni uz Rīgu, viens ļoti īss, otrs drusku ilgāks apciemojums. Aktuāli pieredzējumi un piedzīvojumi. Bez tam man bija vēlēšanās dokumentēt divdesmito un trīsdesmito gadu Rīgu, skatītu maza puikas, skolnieka un studenta acīm. Par to mūsu rakstniecībā gaužam maz kas atrodams. Darba gaitā bija būtiski nepieciešams iekļaut saturā dažus atgadījumus no kaŗa un okupāciju laikiem. Vēlējos būt patiess, precīzs, izvairīties no jebkādiem izdomājumiem vai sagrozījumiem. Daudzus lasītājus, šķiet, pirmkārt interesējuši grāmatā attēlotie aktuālie notikumi. Man pašam ne mazāk svarīga ir tā daļa, kas stāsta par agrāko Rīgu. Aktuālajām norisēm, un atmiņām vajadzēja organiski saplūst kopā vienā stāstījumā. To visu papildina un saista dažādu asociāciju un refleksiju plūsma, kā to pašam nācās pārdzīvot. Vislabāk to sapratīs un atšifrēs lasītājs, kas var orientēties mūsu un padomju literatūrā, vēsturē, marksisma un ļeņinisma problēmās, kā arī pa-

Bet ja ieskatās dziļāk, tad tā ir visai skumja grāmata. Tekstā palaiķam ieskanas daži vadmotīvi, kas izteic šo noskaņu — „Skanēs cita dziesma...” un „Tās bij pēdējās dienas.” — Šī darba nosaukums sākumā bija „Rīgas piezīmes.” Tikai kad bija uzrakstīta jau 17. nodaļa, kas saucās „Zili stikli, zaļi ledi,” atskartu, ka šis nosaukums vislabāk un pareizāk izsaka visas grāmatas saturu. Arī izdevējs ar to bija apmierināts. „Rīgas piezīmes” palika kā apakštituls.

Rakstīdams nešaubījos, ka grāmatai būs lasītāji. Taču nebiju cerējis, ka tā atradis ceļu uz tik plašām aprindām un ka pēc dažiem mēnešiem būs vajadzīgs otrs izdevums. Biju mazliet pārsteigts tāpēc, ka šim darbam ir visai intelektuāla ievirze. Ne gluži viss tur ir saprotams no pirmā acu uzmetiena, lai gan neko neesmu grībējis tišām sarežģīt un samudžināt. Eventuālas grūtības rodas tāpēc, ka daudziem vārdiem, vārdu savirknējumiem un iespraudumiem šajā darbā ir sava īpata nozīme, kas atklājas tikai tad, ja lasītājs tos „pazīst,” atceras sarakarības, kādās tie lietoti agrāk, resp. zina, „no kurienes tie nākuši” un uz ko tie norāda. Daudzi lasītāji man rakstījuši un stāstījuši, ka viņi grāmatu vispirms izlasījuši vienā rāvienā, bet pēc tam to atkal un atkal pārlasījuši, arvien atklādami kaut ko jaunu.

Ja tomēr krietns skaits ļaužu šīs „Rīgas piezīmes” varējis ar interesi lasīt, daudz ko nepamanot un neizprotot, tad acīm redzot tādēļ, ka tur ir liels faktu materiāls un dažādi notikumi, kas ātri mainās. Par to liecina arī kāda ļoti dūsmīga un neapmierināta lasītāja vēstule, kuŗas no beigumā teikts: „Lasās interesanti, kā Pinkertons, Šerlok Holms un citi tamlīdzīgi.”

Visbargāko kritiku šī grāmata saņēma no kāda gados vecāka tautieša, kuŗš starp citu rakstīja: „Ja jau nu sevi dēvējat par vēsturnieku, nekādā ziņā ne objektīvu, tad Jūs katrā gadījumā esat piesūkušies ar sarkano putru. (...) Piecās vai sešās vietās Jūs lietojat bez jebkādas vajadzības vārdu „sūds” un nekaunaties attēlot krieva —

saldējuma pārdevēja suņa Boba apmišanu. Ko tad no tāda rakstnieka var sagaidīt latviešu literātūra? Tikpat labi Jūs varējāt Boba muguru nosmērēt ar sūdiem, kādus vārdus Jūs tik bieži lietojat savā grāmatā. Spriežot pēc šīs grāmatas, tad labu daļu no sava laika esat pavadījuši žūpojot ar saviem veciem un jauniem draugiem. Ko tad Jūs isti esat paveikuši veco strēlnieku vēstures pētīšanā? Labi, Jūs apciemojāt savu māmuļu, bet viņa bija kārtīga latviete un par Zviedrijā iegūto Jūsu stipendiju vienkārši pavīpsnāja: „Kaut kā tu būsi viņus apmāvis un apvārdojis. Tu jau vari muldēt par septiņiem mēmiem.” (216. lpp.). Nav ko runāt par Jūsu nelaiķa tēvu, jo ja viņš zinātu sava dēla tagadējo noslieci, tad viņš droši vien kapā apgrieztos otrādi. Žēl Jūsu sievas, kas skatās uz dzīvi skaidrām acīm. Žēl arī Jūsu meitiņas Gunas, kuŗa ne bez iemesla teica: „Nevar tētiņu vienu laist, ka neizdara muļķības. Es viņu uzmanišu.” Zakenfelda un glumā Leona draudzība Jūs nebūtu glābusi. (...) Cik reizes Jūs plaukšinjāt rokas, kad sarkanais prof. V. Miške 6 reizes uzsauca tostus padomju varas dižvīriem un sarkanajai armijai? Un beidzot pat piecēlāties kājās, kad tosts bija vēltīts tēvam un skolotājam!”

Tā kā jauniešiem līdz ir mana grāmata, es parādu ar dažiem teksta piemēriem, kādā veidā strādāts un ko esmu gribējis panākt. Pēc tam birst dažādi jautājumi. Mūsu „seminārs” ievelkas vēlā pēcpusdienā.

Atlikušo dienas daļu pavadu tiekoties un aprunājoties ar tautiešiem. Dr. Voldemārs Gulēns, pazīstama sportista dēls, pastāsta tuvāk par šī lielā sarīkojuma tapšanu, kuŗa pirmie priekšdarbi sākti jau pirms pāris gadiem. Domāju, ka viņš tiešām var būt apmierināts par paveikto. Dzintra Bungs un Ilgvars Vermelis studentu vārdā aicina mani uz Ņujorku referēt par sakariem ar Latviju. Tas varētu notikt mana ceļojuma beigās, jo no Toronto man jādodas uz Losandželosu, no kurienes es tad pamazām virzīšos uz austrumu krastu. Apsolu piezvanīt Dzintrai, kad būšu

nonācis līdz vidienei. Bet principā lieta skaidra. Kad jau, tad jau.

Guntis Liepiņš mani aizved vakariņot pie „Melnā bruņnieka,” kuŗš pēc Baltijas un Prūsijas sovjetizācijas pārcēlies uz Toronto. Tad atpakaļ uz savu viesnīcu. Īsi pirms pusnakts zvana tālrunis. No Kalamazū ieradušies Valdis un Lalita Muižnieki, par kuŗu darbu kultūras laukā ir gan dzirdēts, gan lasīts. Ar Lalitu esam arī sarakstījušies. Norunājam īsu brīdi pasēdēt bārā un aprunāties „par lietu.” Kalamazū ir noorganizēti Rietummičigenas universitātes latviešu valodas kursi, un Muižnieki grib arī mani dabūt uz turieni — es varētu pastāstīt tuvāk par „Rīgas piezīmēm” un nolasīt referātu. Bez tam viņus interesē jautājums par „Latviešu tautas piedzīvojumu” jaunu izdevumu. Tādiem spraigiem un aktīviem cilvēkiem nevar atteikt, kaut Kalamazū manā braucienā sākotnēji nebija ieplānota. Bet es varētu tur ierasties pēc ciemošanās Čikagā. Tā arī norunājam.

1. jūlija pēcpusdienā man jālido uz Losandželosu. Pagūstu vēl noklausīties „Erosu,” t. i. latviešu erotiskās dzejas aranžējumu, ko vada prof. Valters Nollendorfs. Par Valteru man palikušas gaišas atmiņas no 1965. gada, kad tikāmies Anglijā. Šoreiz man viens iebildums: Valters pilnīgi aizmirsis mūsu rotaļīgos sātanus un daīmonus — latviešu dekadentus. Viņu orģiastiskās daiļrades izpaudumus zaimoja un izsmēja marksistiskie kritiķi, no tiem kaunējās „labākās ģimilijas,” tos neuzņēma antologijās un nemācīja skolās. Ļoti iespējams, ka mūsu jaunie literātūras profesori nekā daudz nezina par dekadentu apbrīnojamiem sasniegumiem, kuŗu priekšā nobāl un izplēn mūsu tagadējie vārgie vingrinājumi erotikas žanrā. Ir jau arī lasīti nicīgi un visgudri spriedelējumi par latviešu dzeju mūsu presē. Bet kolledžskolās jau to nevar apgūt. Un ko nepazīst, to nevar iemilēt.

Savācu savas nedaudzās mantīņas un apmetos Jorka viesnīcas kuluāros, no kurienes Valdis Liepiņš apsolijs

mani aizvest uz lidlauku. Tur iznāk gaŗāka saruna ar studentiem Imantu un Ilzi Kleinbergu. Imants studē psiholoģiju, Ilze — literātūras vēsturi. Pirms gadiem desmit Ilze bijusi visai sliktās domās par latviešiem.

— Dusmojos, ka viņi nav labāki. Sarīkojumi gaŗlaicīgi, zemā līmenī. Biju pagriezusi muguru latviešu sabiedrībai.

— Bet te nu jūs esat, un runājat turklāt labā, skaidrā latviešu valodā.

— 1968. gadā mani pierunāja aizbraukt uz jaunatnes kongresu Berlīnē. Tur Kārlis Āboliņš un citi „eiropieši” mani pievērsa latvietībai. Mani pārsteidza arī jūsu grāmata „Zili stikli, zaļi ledi.” Nevarēju iedomāties, ka latviešiem tāda var būt.

Esmu gadu gaitā pieradis būt apstrīdēta un apšaubāma persona. Gribot negribot man vienmēr gadījies iet pret straumi, lai gan nekad tīšām neesmu meklējis kašķi. Pa daļai laikam vainīgas ģimenes tradīcijas (patstāvīgie un kritiskie vecāki), pa daļai vēstures studijās iepaukotā cieņa pret faktiem un prasība pēc stingras avotu kritikas. Un ja nu fakti nesaskan ar sabiedrības noskaņojumu un vēlmēm, tad jo ļaunāk tam, kas to aprāda. Tā tas bijis visos laikos un jebkuŗā sabiedrībā. Tikai gauŗam naīvs cilvēks var to nesaprast un tāpēc par to uztraukties. Ar savu lomu esmu samērā ātri samierinājies. Varētu teikt: tajā iejuties. Mani tuvinieki pat domā, ka uzbrukumi un paļājumi man sagādādot lielu baudu un uzjautrinājumu. Tas noteikti ir pārspilējums. Es formulētu mazliet piesardzīgāk: „...sagādā zināmu jautrību un dod vielu humoristiskiem komentāriem.” Atzinība un uzslava mani tāpēc mēdz it kā izsist no slīdēm, atbrūņot un samulsināt. Es nekad isti nezīnu, ko tādās reizēs lai saka. Atbildu: — Priecājos, ka grāmata jūs interesējusi.

Ilze un Imants noklausījies arī abus referātus. Tie patikuši. Viņi grib zināt, kā vākti un apstrādāti materiāli, tos sagatavojot. Saruna aizslīd uz latviešu vēsturi un literātūru. Aprādu, cik daudz neizpētītu jautājumu šajās nozarēs, cik sareŗģīta latviešu tautas attīstības gaita. To

izprotot, nav arī jādusmojas uz saviem tautiešiem, kurus nepārtraukti kavējušas un maitājušas svešas varas. Bet kļūdas nav jāslēpj. Mūsu vājības jāanalizē un jāapzinās, jo tikai tā varam cerēt kaut ko uzlabot mūsu sabiedrības ievirzē un izdarībās.

Drīz pienāk laiks doties ceļā. Valdis Liepiņš nogādā mani lidlaukā, un pl. 18.00 startēju uz Losandželosu, uz ASV. Manu miļāko grāmatu skaitā ietilpst J. Špisa „Geografija jeb pirmās mācības par mūsu zemi pagasta skolām. Septītā druka pie J. W. Steffenhagen un dēla Jelgavā 1881,” kur kodolīgi un bieži vien trāpīgi aprakstītas zemes un tautas. Par tagadējo varenāko pascules lielvalsti tur teikts:

„Z. Amerikas sabiedrotās brīvvalstis turas kopā vienā biedrībā. Katrai valstij ir sava īpaša valdība, bet par visām šīm valstīm valda uz 4 gadiem iecelts prezidents un kongress (izvēlētie ļaužu vietnieki). Valdības pils ir Vešingtone. Priekš vairāk ne kā 100 gadiem sāka eiropieši no Anglijas, Vācijas, Holandes uz Ameriku iet un tur apmesties dzīvot. Varenos mežus nocirzdami, tos pataisīja par augļīgiem laukiem. Drīz cēlās ciemi un pilsētas, andele un peļņa ātri vairojās, jo zeme ir brīnum auglīga un bagāta. Tā vēl tagad ik gada daudz tūkst. uz Ameriku aiziet dzīvot. Zemes kopšanā, fabriķos, andelē un kuģošanā tie angļiem līdzīgi; dažās lietās par viņiem vēl pārkāki. Vergu būšana 1866. pavisam nocelta. Valdība par baznīcām un skolām negādā. Še brīv katram tādu ticību turēt, kādu tas grib, tādēļ tur daudz un dažādas ticības un sektes... Pilsēti: Ņu-Jorka lielākais pils. Amerikā ar 1½ milj. iedz., Filadelfija (otrs lielākais pils.), Baltimore, Bostone, Ņu-Orline, Cincināti, Lui.”

Pirmoreiz tiekoties ar amerikāņu lidmašīnas apkalpi, mazliet pārsteidz pavadoņu tantīgais paskats, ne sevišķi gaumīgie rūtainie tērpi. Lidojot ar skandinavu mašīnām, pierasts pie dzīvākiem un nīprākiem meiteniem, kā būtu teicis nelaikis bruņinieka krusta kavalieris Alfreds Riekstiņš. Gribot negribot jānoskatās arī pagalam gaŗlaicīga

filma, kas zibinās daudzos mazos ekrānos, lai neviens nevarētu no tās izbēgt. Vairums pasažieņu par diviem dolariem iebāž vēl ausīs klausules un vienlaicīgi bauda modernos grāvējus. Ēdiens teicams, bet limonāde („Seven up”) izrādās briesmīgs salkans fruktvaseris. No tā turpmāk jāizvairās. Nespēju arī noveikt pārsaldināto saldējumu, ko amerikāņi ķeši iekšā bez žegošanās. Duļķas acis dažī jauni vīrieši ar apaļīgām miesām. Tādi kā lieli klēpja bērni. Cilvēki dzīvo pārtikuši, viņiem nav arī kājām jāskraida.

Izdodas no augšas pavērot varenos Klinšu kalnus un Lielo kanjonu — gluži kā skatīts ģeografijas žurnālos un filmās. Pazīstama aina. Kad sasniedzam Losandželosu, pulkstenis rāda 19.45. Tātad, lidojot uz rietumiem, „ietaupītas” trīs stundas. Pie izejas mani saņaida divas laipnas tautietes — Nonita Priedīte un Lilija Dzirne. Apzinos, ka esmu nonācis tādos platuma grados, kur austrumu puslodē atrodas Ziemeļafrika. Subtropiskajā joslā. Bet diena beigusies; karstums nav pārmērīgs. Nāsis iesitas tāda kā jūras dvaša. Jā, okeans esot tepat netālu. Mani paredzēts noietināt Ziemeļu Holivudā pie jaunajiem Bastjāņiem — Ilmara un Ērikas. Ātri satumst. Pa milzīgu lielceļu dragājam uz priekšu. Asfalts un betons. Nav te mērkaķu, kas palmās lodā.

Mans saimnieks dzīvo jaunceltā ires namā, kas apbūvēts apkārt pagalmam ar peldbaseinu vidū. Nosēdējies ilgi lidmašīnā, jūtos tāds saņūrcīts un nosmulējies. Uz ātru roku vispirms izpeldos baseinā. Tad sākam cilāt atmiņas. Esam abi ar Ilmaru kādreiz bijuši „Nabagmājas” (Latvijas sporta biedrības) biedri. Izrādās, ka manās „Rīgas piezīmēs,” kur 137. lappusē iespiests attēls — Saviesīgs vakars „Nabagmājā” — viņš redzams attēla augšējā malā pa kreisi. Bija labs augstlēcējs, sporta žurnālists, sekmīgi izmēģināja roku rakstniecībā.

— Kāpēc vairs neraksti?

— Nav laika. Un tuvākajos pāris gados arī nebūs.

Noskaidrojas, ka Ilmars kopā ar kādu izdarīgu itālieti nodibinājuši uzņēmumu grafiskajā branžā. Raujoties no rīta līdz vēlam vakaram.

— Privātkapitālisma lāsts. Cilvēks plēšas vai pušu un nejaudā vairs nemaz nodoties kultūrālām interesēm.

— Tā ir. Esmu kļuvis kapitālisma vergs. Bet ja izdosies firmu ievadīt normālās sliedēs, tad pēc dažiem gadiem var cerēt uz cilvēcīgāku dzīvi.

— Par laimi, par brīvi, par labāku dzīvi.

— Tā ir.

Ilmaram nav cerību ne uz ordeni, ne goda karogu, ne socvaroņa titulu; viņa bildi neviens neliks uz goda dēļa, nevēlēs viņu par darba tautas deputātu. Un tomēr viņš rausies bez atelpas un kurnēšanas. Vai brīnums, ka kapitālistu zemēs andele un peļņa ātri vairojas. Par pasaules divainībām, veciem laikiem un draugiem triekdami, nosēžam līdz pusdiviem naktī.

LOSANDŽELOSA

2. jūlijs man pēc plāna ir darba diena: jāpiedalās paneļa diskusijās un jānolasa referāts. Esmu lieliski izgulējies atvēsinātā istabā. Ilmars jau agri no rīta devies eksistences ciņā. Mēs ar Ēriku rāmā garā brokastojam un tērzējam. Ir cilvēki, ar kuriem no pirmā brīža var sarunāties brīvi un dabiski. Tāda izrādās ir Ērika. Pagūstu arī izpluncāties pagalma diķīti un pasauļoties. Svelme ir pamatīga, un akmens plāksnes deg zem kājām. Ilgi arī nevar tverties.

Ap pulksten diviem mani transportē uz Losandželosu, kur Biltmora viesnīcā notiek Latviešu ārstu un zobārstu 3. kongress. Milzīgi pelēki betonēti ceļi un mašīnas. Neredz nekādu dzīvu radību. Spokaina liekas Losandželosa — ietves tukšas kā izmirušas. Pilsēta bez kājniekiem, bez ļaužu čalas. Tāds pirmais iespaids.

Biltmora viesnīcā satieku bohēmisko dzejnieku Olafu Stumbru, kuŗa brālis Ēriks pēc kuŗa kā leģionārs nonāca Zviedrijā, bet 1946. gada 25. janvārī kopā ar citiem internētiem baltiešu kuŗavīriem tika izdots padomju varas orgāniem. Ēriks izķerpījās, turpināja apgūt zviedru valodu un ar laiku kļuva Rīgas radiofona darbinieks. Zviedru rakstnieks P. O. Enkvists (Enquist), vākdams materiālus savai grāmatai „Leģionāri,” viņu „atrada” un intervēja Rīgā. Pēc šīs publikācijas režisors J. Bergen-

strole radīja filmu „Baltiešu izdošana,” kur dažās ainās redzams Ēriks, kas zviedriski komentē attēlotos notikumus. Pašlaik, kad es rakstu šīs rindas (ir 30. septembris), Ēriks kopā ar Rīgas televīzijas šefu Nikolaju (Koļu) Neilandu atrodas Stokholmā kā minētās filmas producentu viesi. 27. septembrī viņi jau paguva noskatīties „Baltiešu izdošanu” slēgtā izrādē (presei un ielūgtiem viesiem). Pirmizrāde notiek šodien pulksten 19.00, bet 21.05 zviedru televīzijā būs par to īpašs apskats, kurā red. H. Hederbergs bija iecerējis nelielu domu izmaiņu starp kādu trimdnieku pārstāvi un ciemiņiem no Rīgas. Hederbergam bija divi kandidāti — Bruno Kalniņš un šo piezīmju autors. Taču Koļa ne ar vienu no tiem nevēlējās „iet uz placi.” 1966. gada 10. oktobrī Rīgā mēs ar Koļu kultūrāli un patīkami aprunājāmies Vēstures institūtā mikroфона priekšā. Man nebija pret to nekādu iebildumu. Man drusku skumji, ka mans vecais paziņa tagad atsakās no biedriskas un objektīvas sarunas neitrālās Zviedrijas televīzijā. „Ak, mēs, kas uzarām zemi laipnībai, paši nespējot laipni būt!”

Biltmora viesnīcā saskrienos arī ar sirmo jaunekli Gu-nāru Meierovicu, kas ieradies no galvaspilsētas, lai teiktu apsveikšanas vārdus latviešu dienās Losandželosā. Esam abi viena un tā paša Rīgas kvartāla puikas. Pazīstam visas tās bodītes, sētas un laukumus. Turpat arī sirsnīgais mācītājs un basketbolists Elmars Caune. Atgādinu viņam, kā mēs zaļā jaunībā studējām ļaužu apgrēcības Marseļas vecpilsētā, kad 1939. gada augustā braucām uz studentu olimpiādu Monako. Šo grēka perēkli vācieši uzspridzināja Otrā pasaules kara laikā. Marseļas vecpilsētas vairs nav, bet vai tāpēc gan pasaulē grēka mazāk? Saku: — Elmar, cīņa jāturpina! Vienmēr un visur.

Satieku kongresa rīkotājus — Dr. Juri Cilni un Dr. Ārvedu Ālksni. Drīz arī sākas paneldiskusijas: „Latviešu tautas bioloģiskās pastāvēšanas iespējas.” Zviedrijas latviešu ārstus pārstāv Dr. J. Āboliņš. Viņš izsakās ar zi-

nāmu optimismu, aprādidams, ka latvieši vairākkārt izturējuši smagus pārbaudījumus un izdzīvojuši par spīti lieliem zaudējumiem. Latviešu absolūtais skaits dzimtenē pēdējos gados arī neesot mazinājies, bet nedaudz pieaudzis.

Manā skatījumā aina ir visai drūma. Visā mūsu neatkarības laikā mēs nepaguvām atkopties no tiem briesmīgajiem zaudējumiem, ko tautai sagādāja Pirmais pasaules kašs, it īpaši milzīgā neprātīgā bēgļu kustība. Sievietes bija stiprā pārsvarā par vīriešiem, dzimstība — viena no zemākajām Eiropā. Otrs pasaules kašs un svešu varu okupācijas (terrors, deportācijas), lielie latviešu kaņavīru zaudējumi un plašā emigrācija katastrofāli pasliktināja latviešu tautas bioloģisko situāciju Latvijā. Tur tagad ir liels latviešu vīriešu trūkums, veco ļaužu pārsvars un ārkārtīgi zema dzimstība (galīgi deformēta iedzīvotāju piramida). Nevēlēšanos veidot lielāku ģimeni pastiprina grūtie materiālie apstākļi (sevišķi dzīvokļu trūkums), apspiestības un bezcerības sajūta (trūkst gaišākas perspektīvas), tieksmes pēc iespējami ērtākas dzīves, daudz nedomājot par rītdienu, pieaugošais alkoholisms un bezatbildīga izturēšanās pret sabiedrību, kas izveidojusies amorālā un korrumpētā krievu padomju režīma ietekmē (acīm redzamās pretrunas starp vārdiem un darbiem izraisa nihilistisku noskaņojumu vienā jaunatnes daļā). To visu, protams, Latvijā apzinās. Ir cilvēki, kas mēģina izvērst propagandu, lai uzlabotu pašreizējo bioloģisko situāciju. Par to ir parādījušies raksti laikrakstos un žurnālos, bet savā dzejā tautu atjēgties aicina I. Ziedonis, J. Peters, V. Lūdēns, V. Belševica u. c.

Pēc pārrunām notiek kopīga fotografēšanās un patērzēšana. Līdz manam referātam vēl brīdis laika. Dr. A. Ritmanis aizved mani un citus ciemiņus uz būru kādas augstceltnes augšējā stāvā, no kurienes paveņas lielisks skats uz pilsētu. Esot iecerēts celt latviešu namu; vieta jau noskatīta.

Atceļā uz Biltmora viesnīcu nesatiekam gandrīz nevienu cilvēku, izņemot kādu melno brāli, kas nolūzis ielas malā. Divaina sajūta. Kā gan jūtas ļaudis šajā pilsetā?

Tautieši sākuši pulcēties uz manu referātu. Satieku izdevēju Helmaru Rudzīti ar kundzi. Pirmoreiz redzamies raigu vaigā. Ar viņu bija viegli sastrādāt, gatavojot „Rīgas piezīmes.” Āpsveicam viens otru ar labu izdošanos. Pateicos par to, ka grāmata rūpīgi „noformēta.” Ieradies arī bij. ministrs Ālfreds Bērziņš, ar kuŗu pirms gada tikos Stokholmā. Toreiz biju sanicis un nokļuvis ārstu varā. Tagad ārstu kongresā esmu ieradies puslīdz labā formā. Es klāju vaļā pēc manuskripta, tikai nedaudz saīsinot vienu otru citātu. Referāts ir šāds:

KĀPĒC ESAM TĀDI, KĀ ESAM

(Kā vēsture mūs veidojusi)

Mēs sevi dažkārt mēdzam slavēt un cildināt, dažkārt peļam un „skaišamies par latviešiem.” Diezgan parasta parādība ir, ka latvietis svešautiešu sabiedrībā nonicina savus tautiešus, mēģinādams pats sevi izcelt kā individu. Ir, protams, arī pretēji gadījumi.

Savdabīgajam dzejniekam, domātājam un patriotam
Ā. Apsītim-Āpsedēlam ir kāda vārsmā:

Noliksim, biedri,
Uz brīdi darbu un darba rīkus...
Un padomāsim, ko ceļam,
Priekš kā te uz akmeņa akmeni veļam...

To mazliet pārveidojot, varētu arī teikt:

Un padomāsim, ko darām,
Kāpēc esam tādi kā esam.

Ir derīgi kādreiz apstāties darba un dzīves steigā, nomierināties un rāmā garā šo to pārdomāt. Šoreiz — par mums pašiem, par mūsu izdarībām, ievirzēm un nosliecēm. Mēģināt kādu parādību izprast taču ir daudz svarīgāk, nekā

pelt vai slavēt. Ja labāk sevi pazīsim un sapratīsim, varbūt nākotnē pat spēsim vienu otru lietu labāk izkārtot. Bet ja nelīdzēs, tad tomēr neskādēs.

Par mūsu sasniegumiem, spējām un labajām īpašībām lai runā citi. *Mums pašiem visnoderīgāk būtu apzināties mūsu trūkumus un vājās puses.* Par to tad arī šoreiz būs runa. Šis referāts tāpat būs apzināti vienpusīgs, bet — labā nolūkā. Lai neizplūstu garā traktātā, man nāksies dažas parādības vienkāršot, dažus jautājumus apskatīt fragmentāri. Vispārējo ainu tas manuprāt tomēr negrozīs.

Kā zināms, mēs piederam pie indoeiropiešu tautu saimes un pēc paskata mūs visai grūti atšķirt no daudzu citu radniecīgu tautu locekļiem. Bet vēsturiskā attīstība, sabiedriskā vide un sabiedriskie apstākļi ir mūs veidojuši un ietekmējuši, radījuši zināmus vērtējumus, paradumus, dzīves ievirzi (dzīves ziņu). Tur nav ko slavēt, tur nav par ko skaisties, bet to ir interesanti pārlūkot.

Kā etniska grupa ar savām tradīcijām un valodu mēs esam ļoti sena (vecāki par amerikāņiem, kanadiešiem, angļiem, frančiem u. c.), bet kā kultūras nācija — stipri jauna, tikko simt gadus veca.

Krusta kaŗu un vācu ekspansijas rezultātā mūsu seno cilšu brīvā attīstība tika pārtraukta 13. gadsimtā. Līdz pat visjaunākajiem laikiem latvieši dzīvoja citu tautu, citu kultūru un politisku sistēmu aizbildniecībā. Tā kā kristīgo ticību senajā Baltijā nācās izplatīt ar rupju varu un sīvā cīņā, tad iekārotās Māras zemes jeb Livonijas (t. i. vēlākās Latvijas un Igaunijas) mācītā kārta (garīdznieki) bija naidīgi un nicīgi noskaņota pret turienes cilšu agrāko „pagānisko” kultūru un tradīcijām. Tai nebija nekādas intereses to dokumentēt un aprakstīt, kā tas, piemēram, notika Islandē, kur kristīgā ticība nostiprinājās bez asins izliešanas. Tāpēc mūsu senču vecākā kultūra, it īpaši viņu mutvārdu vēstures tradīcijas gāja bojā uz visiem laikiem.

Ilgajos un nežēligajos krusta karos krita daudz mūsu seno cilšu kunģu un karavadoņu; lielāks skaits no šī virslāņa kopā ar savu kara draudzi un tuviniekiem devās trimdā uz radniecīgo leišu zemi, uz Novgorodu, Pliskavu un Polocku. Pārējie augstmaņi laika gaitā saradojās un saplūda ar iekarotājiem — pārvācojās (brīvkunģi Gaiļi — Hāni, firsti Līveni u. c.). Galotnes bija nocirstas; turpmāk norisinājās šo cilšu sabiedrības lēna *nivelēšanās* par zemnieku kārtu, kuŗa pamazām grimta arvien lielākā nebrīvībā. Šis process bija ilgs un sarežģīts, un arī šai nivelētajā sabiedrībā bija dažādas pakāpes un atšķirības. Bija arī daži izņēmumi — kuršu ķoniņi, atsevišķas brīvzemnieku (leimaņu) dzimtas un latviešu namnieki Rīgā. Bet mums neizveidojās pašiem savu garīdznieku un muižnieku kārtu — nebija savas vadības.

Tai pašā laikā senajā Livonijā, iekšējās migrācijas un kolonizācijas ceļā, notika seno cilšu saplūšana: izveidojās latviešu un igauņu tautas.

Svešu novērotāju (ceļotāju) un chronistu apraksti, Rīgas latviešu amatu sūdzības (18. gadsimtā) liecina, ka latvieši tomēr nebija aizmirsuši, ka viņi ir istie, senie zemes saimnieki un īpašnieki, bet vācieši tikai ienācēji, kas ar viltu un varu uzmetušies par kunģiem. Ir daudz liecību par latviešu sarkasmu, humoru un nesalauzto spītu. Ar smalku ironiju latvietis saka:

Kunģi raksta grāmatā,
Saule kļava lapiņā.

Bet ilgus gadsimtus viņi ir atrauti no savas zemes sabiedriski politiskās un kultūras dzīves kārtošanas un vadības. Dažādu monarchu virskundzībai mainoties, „Baltijas provinču” sabiedriski politisko vadību savās rokās patur vācu muižnieki un Rīgas vācu patricieši (rātskunģi), bet garīgo dzīvi vada vācu mācītāji — „muižniecības taure kancelē.” Latviešu („arāju kārtas”) aktīvitatē loks tāpēc ilgu laiku ir šauri norobežots; tas aptver lauku

darbus mājā un muižā, ģimenes un radu būšanu. Lielkungs un cienīgtēvs ir viņa tiešie priekšnieki, abi — ienisti. Šo situāciju gleznaini izteicis J. Medenis:

Iet gadu simtepi un lasa vecā stabā:
Te karātavu kalns, tur kapu akmens žogs,
Tie pirksti muižā ved, tiem galā baznīckrogs,
Un vidū mācītājs zem pūra sveci glabā.

Latvietim tātad nav iespēju vingrināties sabiedriskā, kolektīvā darbā, strādāt kopējiem mērķiem un pasākumiem. Šīs spējas viņš nevar attīstīt, jo biedrošanās ir bīstama buntavniecība. Un viņš pierod, ka jāpaļaujas tikai uz paša spēkiem. Latviešu daudzdzīvotais *individuālisms*, nespēja un neticība kopējiem pasākumiem ir vēsturiski nosacīta.

Ar muižas lielās saimnieciskās un policejiskās varas palīdzību, ar propagandu no kanceles latvietim nemītīgi cenšas iepotēt paklausību un bijību pret kungiem, pazemību, pieticību un strādību; ar visādiem līdzekļiem viņam cenšas iedvest mazvērtības apziņu. Viņam mēģina pat iegalvot, ka latvieši nav tauta, bet „arāju kārta,” ka viņu valoda ir tikai zemnieku mēle, ka izglītots latvietis ir „Unding,” neiespējama lieta.

Bet tautas apspiestie garīgie radošie spēki un tieksmes meklē kādu izpausmes iespēju — tā rodas mūsu apbrīnojamais folkloras zelta fonds — mūsu *liriskās tautas dziesmas*, sakāmvārdi, parunas, teikas un pasakas. Un latvietis izvēršas par *aizrautīgu dziedātāju*. Viņš izdzied savus priekus un bēdas, savus dzīves vērojumus un pieredzi. To viņam neviens nespēj aizliegt, kaut arī šīs dziesmas reizēm ir mēģināts nonicināt. Savas ilgās nebrīves laikos latvieši kļūst par izcilu dziedātāju tautu, kas gluži pamatoti var teikt:

Dziedot dzimu, dziedot augu,
Dziedot mūžu nodzīvoju.

Vai brīnums, ja *lirika* joprojām ir latviešu rakstniecības spēcīgākā nozare, it īpaši atkal apspiestajā dzimtenē?

Savās dziesmās latvietis ieliek sava „es” labāko daļu; tur viņš atbrīvojas, noreagējas. Bet skaudrā praktiskās dzīves īstenība ir likusi viņam attīstīt arī citas maņas un prasmes, jo ir jāprot dzīvot, izdzīvot, izkulties caur visādiem spaidiem un grūtumiem („kas māc, tam nāk”). Pašam ar visu jātiek galā. No citiem nekādu palīdzību nav ko gaidīt. Un apstākļu spiests, izveidojas visnotaļ *materiālistiski ievirzīts praktiska aprēķinātāja tips*. Mēs redzam viņu dažādu laikmetu maiņās ar cepuri rokā, ar liku muguru, ar sieciņu padusē, bet ar blēdīgu smīnu ūsās. Viņš ir izdarīgs, izturīgs, centīgs (nereti pārcentīgs), visādās sīkās blēdībās izmanīgs (dažkārt arī zaglīgs), bez *solidaritātes un lojalitātes pret saviem kārtas brāļiem*, jo „katrs rauj, cik var un kur var.” Viņš ir gatavs aprunāt, apsūdzēt un nodot citus, ja pašam kas atlec, bet bieži vien arī ja nekas neatlec — tā sakot, aiz para-duma. *Tās ir apspiesta, izmantota cilvēka īpašības, kas cenšas izdzīvot un tikt labākā robā šai bēdu pasaulē.* Šī latviešu tautas maitāšana ir vislielākais noziegums, ko mums nodarījušas dažādās svešās varas no senākiem līdz visjaunākiem laikiem. Ojārs Jēgens par to trāpīgi skandē (par latviešu dažnedažādo kalpošanu):

Par šķēpnesi, par vēstnesi,
 Par bruņu kalpa kalpu,
 Par lauksargu, par mežsargu,
 Par muižas staļļa puisī,
 Par krāsnkuri, par rijkuri,
 Par kunga kambarsulaini,
 Par piķieri, par šķilteri,
 Par naktssargu, par vārtsargu,
 Par pussargu, par aizsargu,
 Par visu kaŗu kalpu...

Mazāk izturīgie atkal slicināja savu bezcerīgo dzīvi alus krūzēs un brandvīna kannās — „šķidrajā maizē.” Ap-spiestības laikos latviešu tautā izplatījās *žūpības posts*. No šīs tradīcijas mēs līdz pat šim laikam neesam tikuši vaļā (mūsu dzimtenē tā tagad diemžēl zeļ ar jaunu spēku

progresīvās, lielās, pareizticīgās un brālīgās krievu tautas ietekmē).

Protams, vienmēr un visos laikos ir bijuši izņēmumi: cilvēki ar augstu tikumību, dažādi dumpinieki un nemiernieki.

Šādā primitīvā eksistences cīņā dzīvojot, nekādas plašākas un nopietnākas garīgas intereses attīstīties nevarēja. Ideāls bija gluži vienkārši *labāka dzīve*, labāki materiālie apstākļi un agrārājā sabiedrībā radušās bezgailīgās ilgās pēc *sava kaktiņa, sava stūrīša zemes*.

Taču jau 17. un 18. gadsimtā vienam otram latvietim (it īpaši dažiem Rīgas amatnieku dēļiem) laimējās iegūt akadēmisku izglītību. Dažs labs no viņiem — mācītājs Jānis Reiters un mācītājs Vilis Šteineks ir arī iestājušies par saviem tautiešiem. Bet izglītotā sabiedrība līdz 19. gadsimta otrai pusei ir tikai vācu sabiedrība, un viss vairums izglītoto latviešu ar laiku pārvācojas un zūd savai tautai (nav gandrīz tādas baltvācu dzimtas, kuŗas senčos nebūtu kāds latvietis vai igauņis).

Gan maitāta un kropļota, bet grūtā darbā un vienkāršā dzīvē rūdīta, tauta izdzīvo dzimtniecības un klausu laikus. 19. gadsimta otrā pusē sāk strauji izveidoties *latviešu gruntniecība* jeb saimnieku kārta. Industriālīzācijai attīstoties un pazūdot cunftu spaidiem, tai pašā laikā rodas *latviešu pilsonība* un *rūpniecības strādnieki*. Neizlutinātie latviešu gruntnieku un pilsonisko arodu pionieri parāda ārkārtīgu enerģiju un darba spējas, sasniegdami apbrīnojamus rezultātus (šur tur pilsētās viņi sāk izspiest vāciešus).

Bet latviešu lauku un pilsētu pilsonībai (sauksim to tā) šī laušanās uz augšu paņēmus visus spēkus. Tā gluži dabiski ir visnotaļ materiālistiski ievirzīta. Attīstīta, veca pilsonība ir rietumu zemēs bijusi tas slānis, kas attīsta nacionālo kultūru, mākslu, zinātņi, kas atbalsta un veicina šīs ikvienai kultūras nācijai tik svarīgās nacionālās

dzīves nozares. Tā arī mēdz izveidot nacionālpolitisko ideoloģiju un uzņemties politiskās cīņas vadību. *Latviešu pilsonības attīstības vēsture ir pārāk īsa, lai tā līdz 20. gadsimta sākumam spētu izaugt par tādu sabiedrisko faktoru un spēku (latviešu tautiskā kustība jau astoņdesmitajos gados apstājas nacionālā romantismā un politiskā pieticībā).*

Izsitūties cik necik uz augšu, tā izveido savu dzīves stilu, kā nu zina un prot. Paraugi ir: uz laukiem — muiža, pilsētās — vācu birģeļi. Latviešu pilsoņi noskatās, kā kungi ēd un dzīro, kā iekārto savas mājas. Viņi cenšas atdarināt vācu materiālo kultūru un sadzīves paradumus, slikti kopējot dažādas ārīšķības (pie tam bieži vien tās izķēmojot). Ticis pie rubļa, latvietis cenšas spēlēt kungu, plātīties ar savu mantu („es var maksāt”), pērk plīša mēbeles, kroņlukturus, klavieres, palmas (vai vismaz gumijkoku), riko izšķērdīgas viesības. Viņa bērniem obligāti jāmacās spēlēt klavieres, vienalga, vai tiem šai laukā ir kādas spējas, vai ne. Baltvācu istā, nopietnā gara kultūra latviešu pilsoņiem visumā paliek sveša; ar baltvācu ievērojamo literātu slāni viņiem maz saskares. Sveša paliek arī izpratne par garīgo baudu un par to, ko tā spēj dot kultūrāli attīstītam cilvēkam.

Saviem bērniem turīgais latvietis pūlas sagādāt „vieglāku dzīvi,” sūta tos skolās, bet nespēj viņus garīgi vadīt un ietekmēt.

Šis jaunās latviešu pilsonības ideologs, materiālās labklājības sludinātājs un veicinātājs ir izcilais tautas atmodas darbinieks *Krišjānis Valdemārs*. Viņa lieliskie nopelni latviešu pašapziņas celšanā un saimnieciskās attīstības veicināšanā neprasa nekādus komentārus. Bet viņš bija vājš nacionālās politikas stratēģis un tautas nākotnes plānotājs.

Arī nabadzīgākie latvieši ātri apķēp, ka izglītība dod iespējas tikt uz augšu, palīdz iegūt vieglāku darbu un ērtāku dzīvi. Un latvieši ar neredzētu centību laužas uz skolām (ar apbrīnu to ir konstatējuši vairāki vācu pub-

licisti, norādot, ka vācu zemākajos slāņos šādas tieksmes nav novērojamas). Bet *izglītību* latvietis visumā uzskata tikai par līdzekli, nevis par mērķi un pašvērtību, kam nozīme personības attīstīšanā. Nav vēl īstas izpratnes par to, ko dod garīgi pilnvērtīga dzīve, intelektuālas intereses un garīga bauda. Pavisam niecīga interese ir par teorētiskajām humānitārajām un sabiedriskajām zinātnēm.

(Arī neatkarīgajā Latvijā bija pavisam maz latviešu vēsturnieku, filologu un filozofu. Gluži skandalozs ir fakts, ka līdz pat 1936. gadam Latvijas universitātē nebija Latvijas vēstures katedras; visā mūsu neatkarības laikmetā arī netika sarakstīta zinātniski pamatota Latvijas vēsture).

Tāpēc latvieši vienmēr ir bijuši vāji minētajās zinātnēs, vāji teorētiskajā, ideoloģiskajā plāksnē. Šim apstāklim bijušas gaužam bīstamas sekas, jo tieši uz šīm zinātnēm balstās tautas nacionālā kultūra un dziļāka, noturīgāka nacionāla apziņa. Arī šodien *nopietnāks kultūrāls nacionālisms lielākai latviešu daļai joprojām ir diezgan svešs*, jo tāds var rasties tikai tad, ja cilvēks tiešām pazīst savu vēsturi un kultūru (tai vietā gan redzam dažādas ārišķīgas izdarības, kas, šķiet, maz pārliecina pat pašus darītājus). Mēs trimdā turpinām izšķiest sabiedriskus līdzekļus visādiem neprātīgiem projektiem, bet neesam spējuši radīt nevienu nopietnu periodisku zinātnisku izdevumu kādā svešvalodā, ar kuru varētu stāties veco kultūras tautu priekšā (tas tikai viens piemērs, bet raksturīgs).

Mūsu pirmie akadēmiski izglītotie ļaudis bija mācītāji un ārsti, tad nāca klāt inženieri un advokāti. Studēt teorētiskas disciplīnas latvietis ilgi uzskatīja par „plānā galdiņa urbšanu.” Ar to gan varēja nodarboties delverīgie, pārsmalcinātie „kungī” (vācieši, cittautieši), bet latviešu zemnieka dēlam bija jāskatās „reāli.” Iemesls, protams, bija neziņa, neizpratne, nepamatotas bailes par „praktiskās dzīves nodrošināšanu,” jo — „was der Bauer nicht kennt, frisst er nicht.” Mēs dažkārt skatāmies no augšas

uz „slinkajiem, nevīžīgajiem krieviem,” bet aizmirstam, ka viņiem ir vienmēr bijuši savi teorētiķi, domātāji un punktīrētāji.

Atsevišķi, nedaudzi izņēmumi arī mums ir bijuši. Uz viņiem mēs vēl šodien balstāmies, atsaucamies. Bet viegli viņiem nav klājies. Latviešu pilsoņu aprindās arī agrākos laikos varam atrast dažu labu kultūrālu dzimtu, pat dažu ievērojamu mecenātu (piem., Augustu Dombrovski), bet vispārējo ainu tas negroza.

Tomēr nacionālisma idejas no rietumiem 19. gadsimta vidū sasniedz Latviju. Arī pie mums sākas nacionālā atmoda. Pirmais lielais nacionālais ideologs ir *Atis Kronvalds*. Pameklēsim viņa rakstos — ko viņš saka par saviem tautiešiem. Vēstulē skolotājam, D. Damberģim 1869. gada augustā Kronvalds konstatē:

Mēs nemilam krietnus tikumus, jo mūsu vienīgās rūpes ir — *gaļa, gaļa, nauda, nauda!* (. . .) Mūsu tautai vēl daudzkārt trūkst nešaubīgas ticības, dedzīgas tēvzemes mīlestības un prātīgas cerības.

1870. gadā vēstulē redaktoram B. Dīriķim, viņš raksta:

Izmirs vēl dažā paudze, iekām tikai verdzības gars sāks patiesi vispārīm izzust (. . .) Lai arī mēs šai kaŗā kristum, tomēr tā lieta pati nekritīs; bet mums, tiem tagadējiem, kaŗā krītot, izaugs jo spēcīgi, jo stalti kaŗotāji.

Taču nacionālā atmoda pēc pirmajiem panākumiem ieslīd pilsoniskā pieticībā, nespēdama pāraugt politiskā nacionālismā. Latviešu pilsoņi tai laikā (1880-tie gadi) ir apmierināti ar sasniegtajiem materiāliem panākumiem un turpina vairot savu mantu. Ar lojālu izturēšanos pret cara patvaldību viņi cer sagaidīt zināmas reformas, t. i. pēc vecās kalpu metodes — ar cepuri rokā, ar klanīšanos un pateikšanos (nezinot īsti par ko).

Rīgas Latviešu biedrības 28. gadasvētkos 1896. gada 19. februārī (pēc v. st.) tika skandināta Baginsku Friča

sacerētā „Galda dziesma,” kas beidzās ar šādām vārs-
mām:

Novēlēsim saules mūžu
Rīgas Latvju Biedrībai
Un par visu pateicību
Izsacīsim valdībai!

Lai no Daugavas līdz Ņevai
Skaļu slavu uzsaucam:
Mūsu Caram — Patvaldniekam
Nikolajam — Otrajam!

Dabiski, ka tā nevarēja ilgi turpināt un vadīt sabied-
risko dzīvi. Šai apstākumam un tukšumam tad nu deviņdes-
mitajos gados ielaužas jauna dumpīga priecās mācība
jeb, kā toreiz teica, jaunais evaņģēlijs — *jaunā strāva*.
Tās avots bija vācu marksisma brošūriņas, kas galveno-
kārt caur Liepāju ieplūda Latvijā. Šis jaunais evaņģēlijs
aizrauj jauno, nemierīgo paaudzi, it īpaši skolniekus,
studentus un pusintelligēntus. Tie audzina bārdas, ērnoti
ģērbjas, jūsmo un dumpojas.

Bet jaunie latviešu marksisti paliek *teorētiski vājinieki*;
viņi nespēj pārstrādāt un piemērot Latvijas apstākļiem
jaunās idejas. Latviešiem nav bijis neviena izcila mark-
sistiska vai sociālistiska teorētiķa. Jaunos ļaudis pievelk
varenā perspektīva — internacionālais proletāriāts (kas
gan eksistē tikai iedomu pasaulē) un apsolītā lielā so-
ciālā (neizbēgamā) revolūcija, jo *latvietis netic pats sa-*
vīem spēkiem (nav varējis tos attīstīt), cieš no *mazuma*
kompleksa. Šī priecās mācība dod viņam iespēju *pieda-*
līties lielā kustībā, un tas viņu pacilā. Bet aizrāvies ar
to, viņš aizmirst savas tautas intereses, savas kultūras
vērtības.

Latviešu sociāldemokrāti 1904. gadā nodibina pirmo
lielo latviešu politisko partiju, ko pilsoņi nespēj līdz pat
1917. gadam, kad daudz kas jau nokavēts (par to sarka-
stiski ir zobojies J. Jansons-Brauns). Pilsoņi nespēj arī
radīt latviešu *nacionālpolitisko ideoloģiju* — to izdara ne-

liela latviešu sociālistu grupa Šveicē gadsimtu maiņā (M. Valters, E. Rolavs, E. Skubiķis). Pilsonībā šīs idejas izplata pārnācēji no sociālistu nometnes (pēc 1905. gada revolūcijas) — M. Valters, J. Lapiņš, J. Akurāters, L. Lācens u. c. Raksturīgi, ka pirmie, kas jau 1917. gada vasarā deklarē prasību pēc suverēnas Latvijas, ir bijušie sociālisti — E. Blanks, K. Upītis u. c.

Pienāk izšķirīgais Pirmā pasaules kara un revolūcijas laikmets. Kā vērtē latviešu sabiedrību tā laika aktīvie nacionālie darbinieki? Lai runā avoti.

Jānis Lapiņš: „Kalpības gars un viņa cīņas līdzekļi” (Lidums. 30. 3. 15. nr. 85):

(..) Ieskatieties latviešu iekšējās cīņās (..) un jūs sapratīsiet, ka te viscaur vēl valda *plebejiskas cīņas gars* un maziskums (..) Kāds krievu rakstnieks nesen man teica, ka latviešu ir divi tipi: viens no tiem ir lirisks, labsirdīgs sapņotājs, otrs — neciešami brutāls materiālists. Latviešiem vidējo tipu nemaz neesot (..) Pat latviešu rakstniecība ievērojusi šos divus pretpolus (Skat. Raiņa un Skalbes darbus).

Tai pašā laikrakstā dienu vēlāk J. Lapiņš žēlojas par latviešu tieksmi *denuncēt savus tautiešus* (pēc vecās kalpu modes). 1915. gada 27. jūnijā (v. st.) viņš „Lidumā” atkal pieskaņas dažām latviešu īpašībām:

(..) viņi ir cēlušies no senajiem dzimļaudīm, kuŗu starpā ir bijusi stipri izplatīta *žūpība* (..) latviešu pilsonība ir jau pusgadsimtu veca, bet kultūras darbiniekus, kas būtu cēlušies no viņas vidus, var uz pirkstiem uzskaitīt (..) latviešu intelliģence visā vairumā ir ļoti materiālistiska (..) Latviešu intelliģents attīstās tikai līdz zināmam vecumam (..) tik maz vēribas piegriež zinātniskam darbam (..)

Interesants ir arī *J. Lapīņa* raksts „Latviešu mākslinieciskais talants” (Līdzums, 20. 10. 16. nr. 241):

(..) Jā, latviešiem kā noverdzinātai tautai ir samērā vāja gribas spēja garīgās lietās, bet stipra griba kādā nācijā ir vairāk nekā talants (..) Cik daudz maznozīmīgu personību nav starp latviešu māksliniekiem, kas Dieva dota talanta dēļ varētu uzstrādāties, bet kuņi nestrādā pie sevis, jo iedzimtais gribas vājums tos velk neceļos. Latviešu mākslinieks ir ātraudzis, kas ātri novīst, garīgi mirst jau kā jauneklis (..) Bet māksla prasa plašāku gara, lielākas pašuzpurēšanās kā jeb kas (..) Viņai vajaga mākslas svētnīcu, galvenais — brīvas Latvijas un brīvu latviešu.

Par kādu citu sāpīgu jautājumu raksta *J. Akurāters* „Līdzuma” slejās 1916. gada 14. jūlijā (v. st.):

(..) Mūsu nelaime ir tā, ka mums nekad nav bijusi nacionāla baznīca. Tas apstākļi ir radījis naidu, nesaprašanu un neuzticību pret baznīcu kā tautas nacionālo ideālu sekmētāju. (..) mūsu baznīca — luteriskā — ir bijusi vācu baznīca (..)

1917. gada 2. augustā (v. st.) Maskavas latviešu nacionāldemokrātu avīze „Dzimtenes Ātbals” atreferēja *K. Skalbes* Valmieras skolotāju kursos nolasīto lekciju. Dzejnieks cita starpā bija teicis:

(..) Latvijai nav stipras un lielas dziņas uz augšu, Latvijai nav ilgas radīt sev galotnes (..) No vāciem un krieviem gadu simteņus verdzināti, mēs esam pazaudējuši dārgāko (..): dziņu uz patstāvību (..)

Materiālisms ir saēdis Latvijas lauksaimnieku intelliģenci, un tā runā un domā tikai par lopiem (..) Pateicoties latviešu verdziskumam visi vēji mūs sviež apkārt (..)

K. Freinberga vadītajā žurnālā „Taurētājs” (1917, nr. 3) A. Švābe publicēja rakstu „Nācija un politika,” kur viņš norāda uz dažām latviešu vājībām vēsturiskā skatījumā:

Dzīvodams jau astoto gadsimtu savā zemē kā beztiesīgs svešinieks, kā trimdā nometināts noziedznieks, kam atņemta katra iespēja kolektīvi uzstāties un kolektīvi izteikt savu radošo gribu, latvietis zaudējis katru uzticību uz lielākiem nacionāliem pasākumiem. Tādēļ viņš, salīdzinot ar krieviem, tik vecīgi skops uz sabiedriskiem ziedojumiem (...)

Sāksim ar jaunlatviešiem. Viņi ir tipiski jaunās naudas saimniecības teorētiķi un mazgruntniecības ideologi kā uz laukiem, tā pilsētās. (...) Nācija kā kultūrāla vienība un pašvērtība priekš viņiem nepastāv. Ar to arī izskaidrojama viņu vieglprātīgā izturēšanās pret pašiem nācijas pamatiem — pret valodu un novadu. Katram zināma šī jaunlatviešu kauna pilnā biedrošanās ar visreakcionārākiem pārkrievinātājiem — slavofiliem; vēl vairāk: pašu jaunlatviešu aktīva dalība latviešu tautas pārkrievināšanā gan skolās (Brīvzemnieks), gan presē (Sproģis). Zināms, arī šai rīcībai var rast vēsturisku izskaidrojumu, bet — ne nacionālu attaisnojumu.

Tik pat bēdīgi slaveni ir jaunlatvieši kā Latvijas teritorijas ārdītāji. Viņi bija tie, kas organizēja plašu latviešu masu izceļošanu uz kolonijām, „uz siltām zemēm” (...) Lūk ko J. Allunams raksta 1859. g.: „Pats Dievs to grib, lai ļaudis mūžam nepaliek savā dzimtenē (...) Tāpēc: kur labi klājas, tur ir manas mājas!” (...)

Tas ir pilnīgs kultūrāls nihilisms (...) Arī Kr. Valdemāram bija šis pats mietpilsoniskais ieskaits par kultūru — arī viņam galvenais materiālā kultūra. (...)

Ar šādiem pašiem lozungiem uzstājās veselu pusgadsimteni vēlāk jaunstrāvniecības „lielinieki”

(..) Nēkad nevajag aizmirst, ka pirmā illegālā latviešu literatūra bija gandrīz bez izņēmuma vāciska un pirmie latviešu sociāldemokrāti iepazinās ne ar marksismu vispār, bet ar vācu marksismu, pārstrādātu vācu partijas biedru galvās un piemērotu vācu nacionālām vajadzībām. (..)

Pavisam citādam jābūt strādnieku partijas stāvoklim pret nacionālo jautājumu daudz nacionālās valstīs kā Austrijā un Krievijā. (..)

Kā strādniecība izturēsies pret „cittautiešiem” tad, kad viņa būs valsts politikas noteicēja, mēs nezīnām. Bet daudzas pazīmes jau tagad rāda, ka, slēpdamās aiz dažādiem skaļiem un šķietami skaistiem lozungiem, tā centīsies bremsēt mazo nāciju demokrātijas kultūrālās vajadzības. (..) Bez labās pilsonības un „lielinieciskās” strādniecības mums paliek plaši slāņi, kurus reprezentē nelielinieciskā strādniecība, radikālā demokrācija un kreisā inteliģence (..) politiskā ziņā viņās izmanāma stipra vienība — griba uz nacionālu kopdarbību pēc vienotas autonomas Latvijas. (..)

1917. gada maijā notika Kurzemes Zemes sapulce Tērbatā (delegāti — Kurzemes bēgļi). Par to rakstīja E. Blanks „Dzimtenes Atbalsī” (13. 5. 17. nr. 37):

(..) jāatzīst, ka šī sapulce pilnīgi atspoguļo latviešu sabiedrisko seju. Tā ir tā pati latviešu sabiedrība, kuŗa stāv tik pat tāli no nacionāli politisku ideālu apziņas, cik tuvu tā atrodas savu kalpu pagātnei. Tik pat tāli no apzinīgākas darbības — taktikas, cik tuvu pasīvai gaidīšanai. Liriska sapņošana un septiņi simts gadi ir sacauguši ar latviešu dabu, ka tā ilgi vēl netiks uz noteikta nacionāli politisku mērķu un taktikas ceļa. *Kam tad nav Kurzeme dārqa? Kam vēl vajaga apliecināt gribu uz jauno brīvo, apvienoto (..) Latviju? Bet kurzemnieki to viens otram*

apliecināja, it kā neticēdami sev un citiem, it kā izklidinādami šaubas par to...

(Un līdzīgi izrikojas latvieši dažādās sanāksmēs tagadējā trimdā. U. G.)

Kurzemniekiem trūkst politiska takta un revolūcionāras taktikas (...) latvietis vēl nejūt tiesības uz pašnoteikšanos. *Viņam liekas, ka mums tie kungi var dot un var arī nedot, ka viss atkarājas no viņiem. (...) veca kalpu taktika — lūgt un apsveicināt savus kungus.* Katēgorisku politisku prasību un revolūcionāras darbības kurzemnieks vēl nepazīst. Tā nāks pēc tam, kad krievu jūgu viņš būs izbaidījis ne mazāk par vācu (...) Bet vai tad nebūs par vēlu? (...)

Rakstā „700 un 200 gadi” E. Blanks (Dz. Atb., 3. 6. 17, nr. 42) aprāda:

(...) 60-to gadu īstenība (...) spieda latvieti turēties pie reāla saimnieciskās iekārtošanas darba bez tālākiem nacionāliem un politiskiem ideāliem (...) Valdemārs ir tik stiprs un tik apgarots pirmās stadijas — sociālās, pilsoniskās atmodas priekšstāvis, cik neskaids un oportunistisks un vājš tas nacionālās apziņas gaismā. Pēc latviešu atmodas kustības otra spēcīga soļa — Kronvalda, kuŗš jau sniedzas pēc tautas nacionālā gara (...) pēc latviskas kultūras, mēs paliekam, stāvot (...) vajadzēja spert trešo loģisko tautas attīstības soli (...) vajadzēja kronēt pirmo tautisko kustību ar Latvijas politisko ideālu. Bet — tas nenotiek. Tautiskā kustība atgriežas atpakaļ pie K. Valdemāra, pie materiāli praktiskā (pilsonība), pie sociālā („jaunstrāvniecība”). (...)

Kad nāks tā diena, kad latvietis nokratīs no savām kājām 200 gadu pišļus, tāpat kā 700 gadu verdzības slogu? Kad nāks tā diena, kad brīvais latvietis pa-

griezīs savu vaigu pret saules lēktu un droši teiks:
„Kur sākas Latvija, tur beidzas Krievija?”

Teikto papildina E. Blanka raksts „Vēl un vēlreiz” (Dz. Atb., 28. 6. 17. nr. 49):

Latvijas līdz šim vēl nebija. Bija latviešu tauta, izturīga un panesīga, kalpināta no vācu muižniecības saimnieciski un no Krievijas politiski-kultūrāli. Pirmo verdzību latvieši sajuta vairāk, otro mazāk. Latvietis bija sen kamēr zaudējis savu patstāvību (...). Viņš gribēja zemes stūrīti un ar to latvieti varēja apmierināt uz visiem laikiem. Viņš savus bērņus jau bija labi izskolojis, intelligence un turība ar katru gadu auga, bet kultūrtautas pirmā pazīme — politiskās patstāvības prasība, latviešos neattīstījās. Taisni otrādi — *latvietis kļuva par pasaules pilsoni*, kuņam vienalga, kur viņš strādā, priekš kā viņš strādā, un ko tas strādā.

Neskaitāma inteliģentu armija aizplūda uz Krievijas muižām, fabrikām, zemstēm (pašvaldību iestādēm. U. Ģ.), skolām (...). Latvietis nav jutis organisku sakaru ar Latviju. Nav viņam pilsoņa jūtu un nekādu saišu (...). Lielajā „tēvijā” latvietis pratis materiāli iekārtoties un, būdams bez kaut kādiem nacionāliem ideāliem, viņš savu dzīves uzdevumu ir arī piepildījis. *Latvietis, būdams inteliģents, pavēlnieks un vadons, vēl arvien ir tikai kalps*. (...) Latvietis ir nolīdis sāņus un pazaudējis pat tiesības apziņu. Cik liels, cik liels ir pagātnes lāsts!

Latvietim nav pienākumu pret Krieviju, bet otrādi. (...) Latvietim jāsaprot, ka viņam ir tiesības pilnīgi atdalīties no Krievijas, un ja tikai Latvijas prasības pēc suverēnitātes būs nobriedušas, mēs *pacelsim karogu par Latvijas maksimālo prasību, par suverēnu Latviju*. (...)

Mēs zinām, cik lielas grūtības bija šo karogu paceļot un brīvības cīņas sākot. Lielā tautas daļā nebija ticības un palāvības uz pašu spēkiem (svešautiešu iepotētais mazvērtības komplekss), nebija nacionālpolitiskas pieredzes un tradīciju, trūka stingras nacionālas apziņas. Un tomēr par spīti visam suverēnitātes ideja toreiz uzvarēja.

Taču mūsu patstāvības laikmets (1918.—1940.) bija par īsu, lai *organiski nostiprinātu latviešu nacionālo apziņu*, lai padarītu to noturīgu un pašsaprotamu. Nepaguva nobriest arī mūsu politiskā kultūra rietumu demokrātiju garā.

Neatkarības laika kultūrālie panākumi bija lieli, bet mūsu kultūras dzīve nepaguva izvērsties dziļumā, pamatīgumā, precizitātē. Tā vēl šodien lielā latviešu trimdas sabiedrības daļā, piemēram, ir gaužam primitīvi un naīvi uzskati par vēsturi un vēsturnieku uzdevumiem; daudzi domā, ka vēsture jāraksta, lai propagandētu, lai slavīnātu vai peltu mūsu interesēs. Ka tādā veidā darbojoties mēs varam sevi tikai kompromitēt, tas pat redzamiem sabiedriskiem darbiniekiem vēl nav kļuvis skaidrs.

Nobeigumā — vēl kāds svešautieša vērtējums par mums. Centrālajā valsts vēstures archīvā Rīgā glabājas kāda *Ostlandes reichskomisāriāta ierēdņa priekšlikumi par apiešanos ar latviešiem* (sarakstīti 1941. gada rudenī). Šajā dokumentā teikts:

(...) Nacionālie centieni jānovirza nekaitīgajā kultūras jomā, it īpaši tautas mākslā (tautas dziesmas, tērpi, tradicionālie svētki), tiem jāļauj dabiski iznīkt. (...)

Rasiski vērtīgajam latvietim (...) jāatstāj iespēja Austrumu koloniālo apgabalu celtniecībā saplūst ar vācu elementu. Turpretī elementi, kas rasiski mūsu tautā neiederās, jāpamudina izeļošanai, paverot tiem saimnieciskas iespējas Austrumos. Tie lietderīgi var aizpildīt vidusslāni, kuŗa Krievijā joprojām gandrīz nemaz nav. (...)

Latvietis ar visām savām garīgajām un organizātorā spējām politiski ir nenobriedis. Viņa politiskā patstāvība jau sākumā jāsamazina līdz minimam. Lai nepieciešamo politisko tiesību atņemšanu izliedzinātu, latvietis labi jānodrošina saimnieciski (...)
Visumā viņš ir apmierināts, ja var labi dzīvot, un ja viņam nodrošināta viņa mazā kultūras brīvība. (...) Latvietis nespēj savu dzīvi pakārtot augstākiem aspektiem, bet tikai paša labumam.

Ir izcili latvieši, kas ir noteikti ideālisti, taču to nav tik daudz, lai tie pārvaldītu politisko dzīvi. Šo īpašību izmantojot, mēs varam latviešus viegli vadīt, tos izspēlēt vienu pret otru un tādā kārtā aizkavēt nacionālu apvienošanos. Mums jāvairās tomēr aiziet tik tālu, ka viņš mana, uz ko mēs tēmējam. (...) Svarīga loma pārvācošanā ir kaŗadienestam (...) Pēc desmit gadiem, varbūt arī agrāk, latviešu pārvācošana vairs nebūs nekāda problēma. (...) Ar latviešiem jāpietas uzmanīgi vienīgi tikmēr, kamēr esam spiesti šo zemi pārvaldīt ar iespējami mazu vāciešu skaitu. (...)

Divu okupāciju apdullināti un demorālizēti vairāk nekā simttūkstoš latviešu nonāca rietumos. Šeit atkal visā pilnībā atklājās mūsu dažādās, iepriekš minētās vājības un trūkumi. Būdami vāji politiski domātāji un vērtētāji, vairums latviešu nododas vēlmju domāšanai (konceptija par neizbēgamo konfliktu starp rietumu demokrātijām un PSRS, un par „drīzo atgriešanos mājās”). Atkal iedragāti ticībā saviem spēkiem, latvieši cer un gaida visu no citiem, bet negatavojas jau laikus ilgam un sīkstam nacionālam darbam trimdā. Atkal notiek bezjēdzīga klanīšanās, pateikšanās (par ko?), tautisku šķīvjū un cimdu pasniegšana dažādiem visai apšaubāmas kvalitātes ierēdņiem.

Pašu sanāksmēs tiek izkliegtas apbružātas patriotiskas frazes, bet mājās ar saviem bērniem „patrioti” buldurē svešvalodā, reizēm žēlojoties, ka jaunā paaudze neprot latviski. Nekas tā neatklāj istas nacionālas apziņas trūkumu kā šis nožēlojamais apstāklis.

Pats būdams intelektuāli nedrošs, trimdas latvietis gluži dabiski jūt stipras aizdomas pret latviešu intelektuāļu saujiņu. Uz viņiem nevien kā neklausās, bet viņus arī dažādā veidā mēģināts kompromitēt un pat izstumt no latviešu sabiedrības. Mums ir organizācijas, kas lielā mērā no šī „nelatviskā elementa” jau atbrīvojušās. Pēc tam dzirdama žēlošanās, ka mūsu organizāciju darbs, mūsu sanāksmes norisinoties zemā līmenī, nespējot ieinteresēt jauno paaudzi.

Trimdas skolās ilgu laiku tika stāstīts par rijām un klētiņām, bet nevis par to, kas ir reāls un aktuāls. Par varītēm centās jaunatni atturēt no saskares ar notikumu attīstību un dažādajām problēmām Latvijā, baidoties, ka tā varētu „samaitāties.” Pieredze rādījusi, ka tieši tie jaunieši, kas varējuši iepazīties ar latviešu likteni padomju režīmā, ar patiesu interesi pievērsušies latviešu problēmām.

Katrai trimdas sabiedrībai draud iekonservēšanās un stagnācija. To apzinoties, mēs varbūt varētu šos draudus zināmā mērā reducēt. Mums tāpēc nevajadzētu arī vienmēr un visur meklēt atbalstu pie visreakcionārākajām aprindām, kuŗām bieži vien nav ne lielākas ietekmes, ne nākotnes, bet kas mūs pašus var tikai kompromitēt.

Vajadzētu apzināties, ka visai daudz cilvēku, nespējami un neprazdami darīt ko nopietnu un konstruktīvu, aizpilda dzīvi ar to, ka viņi „izvērs iekšējo cīņu” — meklē dažādus „iekšējos ienaidniekus” un noņem ar to apkaŗošanu. Un kas meklē, tas vienmēr kaut ko atrod. Šis nožēlojamās (kaut psihiski varbūt saprotamās) izdarības tomēr nevajadzētu veicināt un atbalstīt.

Par to visu mums nebūtu jāuztraucas vai jākrīt izmisumā. Es apzinīgi esmu izcēlis mūsu vājās puses un trūkumus. Mēs nu reiz esam tādi, kā vēsture un nemitīgie likteņa triecieni mūs veidojuši. Ja būtu kāda „vēstures tiesa,” tā droši vien mūsu tautu par daudz ko attaisnotu. Taču tas mums maz ko līdzētu kā nācijai. Daudz svarīgāk ir savas kļūdas un vājības apzināties, pārdomāt un izdarīt sapratīgus secinājumus. Mūsu vēstures gaitas ir bijušas tik interesantas, mēs vairākkārt esam atradušies lielu pasaules notikumu „atslēgas pozīcijās,” ka ir vērts nopietni mēģināt iepazīties ar latviešu tautas vēsturi un kultūru. Bet tikai to, ko pilnīgāk pazīst, var arī patiesi iemīlēt. Iemīlēt — ar visām kļūdām un trūkumiem.

Klausītāju jautājumi rāda, ka krietna daļa no viņiem nav apmierināta ar priekšlasījumu: neesot pareizi uzsvērt tikai mūsu negatīvās īpašības; tādā veidā jaunatne varot gūt nepareizu ieskatu par latviešiem; vajadzējis parādīt mūsu sasniegumus, ar kuriem varam lepoties. Atkārtotju ievadā teikto:

— Referāts bija ar nolūku vienpusīgs. Domāju, ka mums pašiem visnoderīgāk būtu apzināties mūsu trūkumus un vājās puses. Tikai par tām tāpēc esmu runājis. Pārāk bieži esam apmierinājušies ar savu panākumu atskaiti un citu kritizēšanu. Nedomāju, ka jaunatne kaut ko pārpratis. Kritiska pieeja jauniešus ieinteresē, kamēr pašslavināšana bieži vien garlaiko un atbaida.

Taču manu, ka daudzus tas nepārliecina. Viņi ir gaidījuši ko citu. Lielās sanāksmēs, kongresos un svētkos nav parasts izvērst skarbāku paškritiku, kaut arī vēsturiskā skatījumā. Esmu grēkojis pret nodibinātu tradīciju. Arī simpatiskais Juris Cilnis, kas daudz strādājis, kongresu organizējot, izskatās mazliet samulsis. Škandālmachers Ģermanis aizbrauks, bet viņam jāpaliek un jāatbild. „Par taviem labiem darbiem tev stāvēt būs ar kaunu...” Bet tur nu nekā nevar darīt. „Mūsu Kunga vīna

kalnā tev jāstrādā ir agri un vēl'." Atliek vienīgi cerēt, ka dzirdētais radīs pārrunas un pārdomas. Melna sēkla, balta maize.

Vairāki klausītāji mani aplenc un pateicas par referātu. No ļaužu burzmas iznirst kāda slaida dāma, paspiež man roku un nobučo uz vaiga. Es atjēdzos:

— Veronika!

— Anšlavs rakstis par referātu „Laikā.” Vēlāk tiksimies. — Un viņa ātri nozūd. Tikpat pēkšņi kā parādījusies.

Pienāk vecāks laulāts pāris, un vīrs saka:

— Sveiciniet Maiju Cielēnu Stokholmā no Martinsoniem!

Atzīmēju to uz papīra strēmeles, lai neaizmirstas. Kāda smaidīga kundze sniedz man roku:

— Esmu no Ziverta jaunkundzes klases, no otrās ģimnazijas.

— No klases, kuŗā mācījās Ārija, Āija, Āina...?

— Jā, un jūs mūs dīdijāt latīņu valodā.

— Ātceros.

— Jūs esat tāds pats kā agrāk, kad šokējāt meitenes. Nēmaz neesat mainījies. Tikpat cinisks.

— Neesmu cinisks, drīzāk jūsmiņš. Ar jums es toreiz mēdzu drusku pajokoties, pabikstīt, lai neaizsnaužaties. Jūsu klase arī dūšiģi mācījās.

— Mēs tiešām centāmies jūsu stundās.

Jā, manas bijušās skolnieces un skolnieki tagad sastopami vai visos kontinentos — Eiropā, Amerikā, Austrālijā. Latvijā šai amatā es nostrādāju tikai divus gadus blakus darbam Vēstures institūtā (krātuvē). Mans šefs Ārveds Švābe reizēm ņurdēja: „Cik ilgi Uldis domā ņemties pa to skolu?” — Vēlāk tad arī paliku tikai institūtā. Bet es vēl labi atminos savu pirmo stundu Ziverta jaunkundzes klasē. Pašam toreiz bija tikai divdesmit pieci gadi un brīvajā laikā priecīgi daudziju bumbiņu „Universitātes Sportā.” Mani pirmie vārdi, ieejot klasē, kur uz jauno skolotāju ar lielu ziņkāribu raudzījās bars

acīgu meiteņu, bija: „Lūdzu sēžaties, jaunkundzes!” Es to teicu franciski un cik iespējams nopietni un pieklājīgi, lai gan grūti bija apvaldīt smaidu. Ar viņām bija spraiga un jautra strādāšana. Viņas bija nevien ļoti receptīvas, bet arī centās glīti kopties un uzposties. Un es neaizmirsu to ievērot un viņas par to uzslavēt. Ziverta jaunkundzes meitenes, kaut jums labi klātos plašajā pasaulē!

Diena nobeidzas ar kongresa dalībnieku kopīgām vakariņām. Gaŗāka saruna iznāk ar Alfredu Bērziņu. Viņš stāsta par 15. maija apvērsuma norisi un piebilst:

— Politīķis kādreiz ir spiests būt arī demagoģs...

Ministrs ir vitāls un joviāls. Sarunu nobeidzot, viņš piezīmē:

— Es cienu cilvēkus arī ar citiem, uzskatiem.

Mājup braucot Ilmars sminēdams pieduŗ sev ar pirkstu pie krūtīm:

— Tu redzi, kā trāpīts. Liriķis un materiālists. Tas esmu es.

— Bet tu jau solījies pēc pāris gadiem laboties.

— Tas gan.

3. jūlija rītā pārrunājam ar Ēriku vakardienas notikumus. Piezvana Anšlavs Eglītis. Viņam referāts paticis. Tajā bijuši izmantoti plaši materiāli. Vai es nedomāju to visu pārstrādāt grāmatā?

Atbildu, ka neesmu par to domājis. Referāts radās no „atgriezumiem,” kas palika pāri, kad pirms dažiem gadiem rakstīju pētījumu „Latvijas neatkarības idejas attīstība.” Norunājam, ka mēģināsim satikties.

Šodien sākas 4. Rietumkrasta latvieŗu dziesmu svētki Losandželosā, kuŗu ietvaros notiek vēl citi kultūras sarīkojumi.

Mēs dodamies atkal uz Biltmora viesnīcu. Izstaigājam vispirms daļamatnieku darbu izstādi, un mani pārsteidz plašais dažādo izstrādājumu klāsts. Nezināju, ka tik daudz cilvēku strādā šīnī nozarē. Tad noklausāmies kon-

certu, kuŗa nobeigumā uzstājas jaunatnes koris. Tas saņem sevišķi siltus aplausus. Sēžu blakus patīkama izskata dāmai, kas vakar klausījusies manu referātu.

— Mēs visu nakti pēc tam nevarējām aizmigt, — viņa saka klusā balsī. Tas skan kā nopūta, kā pārmetums.

— Es tiešām negaidīju, ka daļa klausītāju to tā uzņems.

— Bet diezgan daudzi to pārdzīvojuši visai smagi.

— Man nebija ļaunu nolūku. Nevēlējos nevienu šokēt. Teiktais jau arī neattiecās ne uz vienu personiski.

Skaidrs, ka mani te atcerēsies. Jautājums — kādā nozīmē? Ievelku dziļi elpu un nopūšos. Un tomēr klusībā sevi mierinu ar Ņenča dziļdomīgajiem vārdiem: „Labums, kā sacīt jāsaka, būs gan, tik vien nezin kāds.“

Pēcpusdienā uz Mārtiņa Ziverta „Minhauzena precībām“ pulcējas krietni vairāk par tūkstoš skatītājiem. Stalts vīrs mani sveicina, plati smaididams. Vilis Kauķītis, kuŗu mēs visi Rīgas Jūrmalā saucām par Bokseri, tāpēc ka viņš ar šo sportu kādu laiku bija nodarbojies. Katru vasaru kopā sitām voleju, dejojām ar meitenēm. Viņš vienmēr bija korekts un džentlmenisks. Arī miermīlīgs, kā jau palaikam stipri un veselīgi cilvēki. Vecajam Kauķītim piederēja nekustami īpašumi; tādēļ juniors, kad reiz pārrunājām sirdslietas, piezīmēja: „Tev jau nekas, bet man jābūt uzmanīgam, jo varu tikt apskādēts pie sava mantas stāvokļa.“ Mums abiem daudz kopīgu jautru un jauku pieredzējumu. Viņš priecājas, ka manā pēdējā grāmatā kā nākas pieminēta mūsu jauno dienu Jūrmala.

Uz izrādi atnācis arī mans vecais klases biedrs no Rīgas pilsētas otrās ģimnazijas, Hugo (Uga) Alberts. Arhitekts un gleznotājs, kuŗa augstkrūtainās tautu meitas var skatīt gleznu izstādē Biltmora viesnīcas telpās. Labākais zīmētājs mūsu klasē, impulsīvs un nemierīgs. Liekas, trimda viņu nav padarījusi rāmāku.

Reiz, sīzdamies pa Vermlandes mežiem (tai laikā, kad Zviedrija izdeva baltiešu leģionārus), uzrakstīju grubu-

ļainu vārsmu „Jums, mani draugi!” To nekad nenoslīpēju un arī npublicēju. Tā beidzās apmēram tā:

Man ceļi jāzcērt un jātiekas ar jums:
vēl reiz jums roku spiest un dzirdēt senus stāstus
un godam pieminēt, kas aizgājuši veļos;
vēl reiz mums jātiekas šais svešos krusta ceļos!

Pēc tam man šad tad laimējies šo vēlēšanos pa daļai istenot. Mēs nevaram apturēt mirkļu aizplūšanu, bet varam mēģināt vēl un vēlreiz pārstaigāt aizaugušas tekas. Kāpēc tas vajadzīgs? Gluži vienkārši: atmiņas vairākkārtīgi pagarina un bagātina dzīvi. Bez tām mēs būtu kā vienas dienas tauriņi. Esmu visai intensīvi piesaistīts tagadnei, bet es arī negribu un nevaru iztikt bez atmiņām. Tāpēc esmu priecīgs par katru, kas man palīdz atcerēties.

Minhauzenu atveido Ansis Tipāns, Jakobīni — Lolita Lejiņa. Bet gados jaunākajiem tēlotājiem šoreiz jāļauj sevi aizēnot no mūsu skatuves veterāna Jāņa Lejiņa, kas uzņēmies galma kambarkunga Nariškina lomu. Kaut Lejiņam jau pāri septiņdesmit, viņš ar lielu bravūru un enerģiju attēlo krāsaino, pusmežonīgo krievu augstmani. Viņš visu laiku ir publikas uzmanības degpunktā. Un ne jau vien tāpēc, ka vecajam aktierim ir pārāka profesionālā varēšana un stiprāks personiskais izstarojums. Viņš daudziem atkal palīdz atcerēties. Jānis Lejiņš, tā ir daļa no Nacionālā teātra, daļa no latviešu kultūras vēstures un brīvās republikas laikmeta. Tādēļ viņš tik mīļš mums, kas dzīvojam cēzarū, oligarchu un technokratu laikos.

Pēc izrādes eju apsveicināties ar sava tēva kollēgu. Neesam tikušies, kopš atstāta Rīga. Lejiņš atminas mani kā zēnu, kad skraidīju uz teātri apciemot tēvu, es viņu — kā jaunekļu un milētāju tēlotāju. Nāk citi, lai paspiestu viņa roku un pateiktu paldies. Tas ir labi. Atsaucība un publikas mīlestība māksliniekiem vajadzīga tikpat kā dienīšķā maize, lai varētu un gribētu turpināt darbu arī

grūtos apstākļos. Tāpēc sirsnīgs paldies arī Ansim Tipānam un visiem pārējiem.

Turpat satieku arī Tipāna otru pusi—Spodru Zaļumu. Mazliet svešāda, slaidāka un nopietnāka nekā agrāk, bet, kad ieskatās — tomēr Spodra. Dzīva, smaidīga, apaļīga palikusi atmiņā no tām dienām, kad viņas mājas pulcējāties uz kultūrāli saviesīgu vakarēšanu. Spodrai Rīgā bija „salons.” Tur sanāca jauni cilvēki un meitenes maigoties un runāt par literāturu, teātri, operu, baletu, izstādēm un koncertiem. Spodra, Velta, Austra, Ieva, Marga, Tamāra, Aina — tā viņas sauca. Tur brīžam uzklīda valšķīgais Olis Kroders, ārēji patūlīgais Jānis Bērziņš (alias Reinholds Derdze, alias J. B. Dalbe), kas taisījās par baleta specu, agri iedragātais Valts Grēviņš, kuŗa dzīves svecīte vēlāk noslāpa pudelē, atturīgais Juris Borisovičs Vipers, kas padomju laikā kopā ar tēvu un vectēvu repatriējās uz Krievzemi, un citi jauni censoņi, kam patika daiļas mākslas un amizieris. Pastāvīgs salona viesis ilgāku laiku bija jaunās baleta zvaigznes Ainas Jansones vecais brālis un mans čoms Voldemārs. Diemžēl meitenes pārāk nesaudzīgi sāka analizēt viņa dvēseli, līdz konstatēja, ka „Vovkam tādas nemaz neesot.” Tas, protams, bija gaužam aplams secinājums, kas radās tāpēc, ka meitenēm bija pašām savi ne visai objektīvi kritēriji šādiem iztirzājumiem. Mēs puisieši bijām augstsirdīgāki un visas viņas dēvējām par dvēseles sievietēm.

Pirmajā padomju varas gadā Vovkam kā mērnīkam vajadzēja doties uz pagastiem piegriezt pa desmit hektariem darba zemniekiem. Tur viņš izvērca plašu kultūras pašdarbību, sarīkodams vienā vietā pat laikmetam piemērotu teātra izrādi. „Pats vadīju režiju un tēloju idejisko,” viņš man vēlāk stāstīja. „Komsorgu, izpolkoma vīrus un citus aktīvistus salīku budžu un melnsimtnieku lomās. Pirms izrādes katrs aktieris saņēma pusstopu, lai varētu atbrīvoties no visiem kompleksiem un no rampas drudža. Tev vajadzēja redzēt, kas par spēli! Nepiedzīvots

dabiskums! Sirsniba! Aktieŗi sarunājās ar skatītājiem, atbildēja uz starpsaucieniem, kāpa pāri skatuves malai sarokoties ar ļaudīm zālē, iemeta pa šļukai, apkampās, apraudājās, brīvi improvizēja tekstu... Tautā pacilātība līdz ārprātam. Pēc tam svinējām mākslas un darba uzvaru turpat vai nedēļu, kamēr pagasts sausā. Ar celšanu mani iecēla vagonā, un izpolkoma priekšsēdis teica atvadu vārdus: — Tagad, kad mērnieks prom, Antons no Ūkstiem ir atkal lielākais dzērājs pagastā..." Mana drauga vērienīgos gājienus un plašo dvēseli diemžēl ne visi izprata un novērtēja. Esmu viņam pateicīgs par daudziem neaizmirstamiem brīžiem un domu graudiem. Piemēram: „Tas nekas, ka bikšu dibenā caurums un bārda neskūta: galvenais — uzstāšanās.” — Spodras salons nekur nav apcerēts, bet tas nebija gluži nenozīmīgs Rīgas jauniešu trīsdesmito gadu sadzīvē. Vislabāk to varētu aprakstīt Spodra pati. Kaut viņa to darītu!

Tai pašā vakarā viesnīcas „Grieķu istabā” notiek rakstnieku tikšanās. Mazā Ausma Jaunzeme un lielais Ivars Lindbergs ieradušies tieši no Toronto, kur viņus skatīju un dzirdēju „Balsis.” Abiem scēniskas dotības, skaists priekšnesums. Ausma man atgādina mazu burvi. Viņa bučas un valdzina skatītājus. Rit tas atkal notiks šeit. Kad sarīkojumi beigsies, Ausma, Olafs Stumbrs un Valdis Krāslavietis došoties uz Rīgu. Lai nemitas mincmais! Olafs uzdāvina savu jauno dzeju krājumu „Daudz laimes u. t. t.” Atšķīru to vidū un lasu:

Smaidisim visi kopā,
smaidisim mazi pa vienam.
un iedzersim saldu vērmeļu tēju
par godu šīm rūgtajām dienām.

Mēs tad arī sasmaidāmies, mazliet malkojam un iekožam. Pēc ilgiem gadiem varu atkal aprunāties ar Veroniku un Anšlavu Eglīti. Bija jau sācies kaŗš, kad pilnā mērā izplauka Anšlava talants reālajā satīrā ar „Līgavu medniekiem” un „Homo novus.” Viņu atceras, piemin

un joprojām lasa Latvijā. Bet nedrīkst viņa darbus oficiāli iekļaut „literārajā mantojumā.” Taču viņš uzņemts 1965. gadā izdotajā biografiskajā vārdnicā „Latviešu literatūras darbinieki” ar piezīmi: „Emigrācijā E. kā burž. nacionālists apmelo savu dzimteni.” Tas nav briesmīgākais formulējums. Kādreiz, kad viņa vairs nebūs, droši vien dažus Anšlava darbus atkal izdos Rīgā. Makabrs mierinājums. Imants Ziedonis bijušā pareizticīgo katedrālē man teica: „Dažreiz ir grūtības tos (trimdas kultūras strādniekus) akceptēt viņu dzīves laikā, bet vēlāk tas vieglāk iespējams.” Un Imants nepūš pīlītes.

Pavisam reti piemin Anšlavu kā dzejnieku. Arī man nav saglabājies nekas no tā, ko viņš publicējis šajā laukā. Bet atmiņā ir aizķērušās un noturējušās dažas vārsmas, kas izteica Rīgas zēnu jutoņu trīsdesmitajos gados. Es vēroju Anšlava trauslo stāvu, mazliet nervozo seju, kas noliekusies pār šampanieša glāzi, un dungoju:

Tik vēja pūsma naksnīgā dveš Koti smaržas man,
Un manu soļu atbalsi kluss, skumīgs tango skan.

Viņam ir arī gaŗāka poēma par splinīgo dendiju Leo Laiņu, neatkarības laikmeta latviešu Jevgeņiju Oņeginu. Toreiz mūsu jaunie rakstnieki raisījās vaļā no vācu un krievu ietekmes, vērsdami savus skatus uz Rietumeiropu. Varētu teikt, ka, šo poēmu rakstīdams, Anšlavs atradās vēl krustceļos. Tāpat kā Jevgeņijs, arī Leo cieš sakāvi mīlas frontē, jo daiļo Ainu iegūst provinciālais, tūlīgais Jānis Pliens, par kuŗu teikts:

Pliens bijis ziemeļos līdz Cēsīm
Un dienvidos līdz Jelgavai.
Ko jauna ieraudzīt tur spēsīm?
No Trondjemas līdz Seviļai
Pa Eiropu ir Leo bijis,
Un sen tas izpētījis jau,
Ka berlīniešiem gaumes nav..

Leo tuvāk raksturots šādās rindkopās:

Bij diezgan gudrs Leo Laipa,
Tik bezgalīgi iedomīgs;
Viss viņam silks un gaļaičīgs —
Kā alkst, ja netrūkst maizes klaipa!

Bet kad Rīgā iestājas auksta ziema:

Uz dīvāna tad kabinetā
Viņš augu dienu vāļājās
Un gaļaičībā žāvājās.
Tai dienā splīna dzelmē retā
Viņš grīmis bij kā anġļu vīri,
Un taisīja sev manikīri.

Kad Aina pazaudēta, Leo Jūrmalas kāpās saka autoram:

Ak Anšlav, sevim apkārt raugi,
Cik mājīgs zemes lietu veids:
Kas lepni iesāk, klusu beidz,
Viens otru viņ vīstuvie draugi.
Un skaistules — kam skavas veļ?
Tiem, kuriem mīla nepieder.

Lai rakstnieks man piedod atmiņas kļūmes un līdz ar to eventuālos sagrozījumus. Taču šis piemērs var noderēt izmeklējumiem par to, kas notiek, ja kāds dzejas darbs tiek nodots tālāk ar mutvārdu tradīcijas palīdzību. — Bet kurš gan no mūsu jaunās paaudzes pazīst Leo Laipu, Ainu un Jāni Plienu? Tieši rotaļības mums trūkst šajās rūgtajās dienās. Vai tad nevarētu izdot kaut izlasi?

Atgādinu Veronikai, ka pēdējo reiz saskrējāmies kaut kur Valdemāra ielā 1944. gada vasarā. Jelgava bija kritusi, un viņa runāja, ka nespēs pārdzīvot otru krievu okupāciju. Tad labāk aiziet... Jā, tādā noskaņā toreiz dzīvoja daudzi. Bet tad radās iespējas aizbraukt. Un te nu mēs sēžam tālu Amerikas rietumu krastā. Tikai šampanieša vietā derētu rūgtens pilādžu vīns. Veronika ir drusku skumja, rezignēta, bet prāts viņai ass un vērtējumi skarbi. Runājam par literātūru un kritiku, par gleznām, filmām un teātri. Savas jūtas viņa vienmēr

pakļāvusi intelektam: „Visu ar prātu.” Tā var izvairīties no pārsteidzībām, dažāda veida pagīrām un liekiem satricinājumiem.

— Tomēr šad tad ir gaužam derīgi izrīkoties spontāni, kaut arī es piekrītu, ka „pat neprātā ir vajadzīgs saprāts.” Un man nekad nav nācies šādu rīcību nožēlot. Es, piemēram, nekad nebūtu uzrakstījis savu pēdējo grāmatu, ja neļautos iekšējai vajadzībai izteikties. Prātīgs cilvēks manā vietā nebūtu pārtraucis aizsāktos vēstures pētījumus, bet nemiers viņu grauztu un urdītu.

— Tev vajaga rakstīt vēl. Tava grāmata ir izgājusi ārkārtīgi lielā metienā. Un tas bija mīļi, ka tu pieminēji mūs ar Anšlavu.

— Kā lai es jūs aizmirstu, rakstot par agrāko Rīgu? Bet arī tev pašai vajadzētu rakstīt.

Mēs runājamies ilgi. Līdz vēlai nakts stundai. Tad Ilmars ved Ēriku un mani uz mājām. Pēc tikšanās ar literātiem mums nenāk miegs. Un kaut gan Ilmaram rīt agri jābūt kājās, mēs vēl notriecam vairāk par stundu.

4. jūlijs ir mana vārda diena: Uldis. Amerikā to, kā zināms, svin visas valsts mērogā. Tas mani iepriecina. Ir pagājusi vairāk nekā nedēļa, kopš esmu atstājis Zviedriju, un sāku just, ka man nav iespējams pietiekami izkustēties. Esmu pieradis katru dienu nostāigāt kādu gabalu kājām. Šeit mani transportē ar auto turp un atpakaļ. No vienām durvīm līdz otrām. Labi vēl, ka pagalmā ir peldbaseins, kur var izmest kādu loku, izplivināt rokas un kājas. Bet nepietiek.

Ir gluži fantastiski, ka „radības kronis” Amerikā totāli pakļauts mazai, smirdīgai skārda kārbai uz riteņiem. Kā mēslu vaboles, kā lapu utis tās pārklājušas visu šo kādreiz tik skaisto kontinentu, nomaitājušas neskaitāmas dzīvas būtnes, piegānījušas gaisu un pamazām, bet neglābjami deformē cilvēkus. Ik gadu arvien jaunas vērtīgas zemes platības nosedz ar blīvu asfalta un betona kārtu, (noslāpējot jebkuņu sēkliņu un digli, jebkuņu dzi-

vību, lai mazās ripojošās smirdoņas varētu netraucēti vairoties, ķēzīties un postīt. Un tas trakākais, ka ļaužu vairums šīs riebigās vaboles mīl ar neticamu aizrautību. Bieži vien pat vairāk par sievietēm un mīļākām. Viņi tās glauda un spodrina, kopā ar tām fotografējas un sūta šīs bezgaumīgās bildes draugiem un paziņām (cik gan tādu nav aizsūtīts uz Latviju!). Bet ne jau Āmerikā vien. Visās malās cilvēki steigšus ķēmoties pakāļ. Stokholma šodien ir jau lielā mērā sapostīta un sagrauta, lai atbrīvotu vairāk vietas nešķīstajiem rūpuļiem. Velti bijuši protesti, brīdinājumi un lūgšanas. Nekas nelīdz! Nost ar krāšņuma kokiem, puķēm un kultūras pieminekļiem! Vairāk rūpuļu, lielāku andeļu! Sociālistiskās sadraudzības zemēs cilvēks no šīs sērgas līdz šim bijis pasargāts. Tā varbūt vienīgā viņa priekšrocība, salīdzinot ar rietumzemēm. Bet vai viņš savai valdīšanai par to pateicīgs? Gluži otrādi. Viņš tikai par to vien domā un sapņo, kā varētu tikt pie šāda reptiļa. Sadraudzības cilvēks skārda vaboles dēļ gatavs atteikties no ģimenes, no bērniem, gatavs krāpt un spekulēt. Un valdīšana sola: būs, būs vairāk rūpuļu, būs lielāka smirdoņa arī mums; tikai pagaidiet, biedri! No verdzības senos laikos, ja laimējās, varēja šādā vai tādā veidā atbrīvoties; dzimtcilvēks varēja aizmukt uz pilsētu un kļūt brīvs, bet, sakait man, kā lai izbēg no totālā auto terrora? Visi vajātie nevar kļūt hipiji un aiziet uz krūmiem, tuksnešiem, alām vai pamestām saimniecībām. Es nebrīnos, ka tieši ASV sākās jauniešu reakcija pret šo nedzīvi un pervertēto progresu, pret to negausīgo andeļu garu, kas taisās izrakt kapu kā pašiem andelmaņiem, tā viņu kundēm un vīsiem, kas vēl kustas un čivina. Šī reakcija diemžēl ir stichiska, chaotiska un savā izpausmē dažkārt ķēmīga un infantila. Bet vēl divaināk būtu, ja šāda kustība nebūtu radusies.

Piezvana H. Mindenbergs un nodod sveicienus no Kārļa Šleicera, ar kuŗu kopā esam izcīnījuši dažu labu skaistu uzvaru volejā. Taču aizbraukt uz Sietlu, kur „Ka-

žīņš" dzīvo, nav nekādu izredžu. Dodamies ar Ēriku uz rakstnieku sarīkojumu, bet nedaudz nokavējam sākumu. Noklausos satirisku Anšlava Eglīša stāstu par „attīstības” perspektīvām tehniskajā civilizācijā. Jācer, ka klausītāji to neuzņēma kā asprātīgu intelektuālu rotaļu. Tas bija ļoti nopietns stāsts. Priekšnesumi rit raiti un krāsaini. Ivars Lindbergs eleganti skandē, Olafs Stumbrs deklamē un uzdzied, mazā Ausma atkal bučas savā īpatnējā, suģestīvajā veidā.

Pēc pārtraukuma arī man jākāpj uz estrādes. Tur pirmo reiz tiekos ar Aīdu Niedru un viņas dēlu, ar Benitu Veisbergu un Valdu Dreimani. Man jāuzstājas otrās daļas nobeigumā. Rīkotāji bija vēlējušies kaut ko humoristisku, kaut ko no Dr. Ulafa Jāņsona. Bet ar humoru nav viegli. Ne velti senie ebrēji Bābeles izdzītībā žēlojās: „Mūsu gūsta uzraugi no mums prasa dziesmas un mūsu spaidītāji liksmību...” Mani jau neviens nespaida, bet tāpēc stāvoklis nav daudz labāks. Sāku gan Stokholmā tādu liksmīgu gabaliņu sacerēt, bet nepaguvu pabeigt, jo abu referātu „noformēšana” bija paņēmusi vairāk laika nekā paredzēts. Tādēļ paķēru līdz kādu fragmentu no iecerēta darba par kaŗa ziņotāju brīnišķīgajiem, varonīgajiem un divainajiem piedzīvojumiem Otrā pasaules jeb Lielajā Tēvijas kaŗā. Citu steidzamāku uzdevumu dēļ šīs ieceres īstenošana vienmēr atlikta uz vēlāku laiku; uzrakstīti ir tikai daži atsevišķi epizodi. Ar vienu no tiem tad nu stājos tautiešu priekšā. Paskaidroju, ka fragmentā „Ģenerāļa portrets” attēlots, kā kaŗa ziņotāji 1944. gadā Liepājā svinēja kaŗa pēdējos Ziemsvētkus. Zināms humors tur ir, bet tas ir visai tumšs humors. Saturs ir šāds:

ĢENERĀĻA PORTRETS

Ēriks bija atkal aizsnaudies. Tas ar viņu notika bieži pēdējā laikā, jo spēju aizmigt un gulēt visvisādos apstākļos un katrā iespējamā gadījumā viņš bija iz-

kopis līdz ļoti augstai pakāpei. Tie bija viņa laimīgākie brīži, ko tomēr vienmēr sabojāja pamošanās. — Pulkstenis bija pāri septiņiem pēcpusdienā, kad tas atvēra acis. Klusums visapkārt.

„Roland, tautas nodevēj, Roland Rozenfelt!” monotonā, dobjā balsī atkārtoja Ēriks, vilkdams kājās zābakus. Neviens neatsaucās. Viņš izgāja nelielajā gaitenī un atgrūda durvis uz blakus istabu. „Celies augšā, nelaimīgais! Pestītāja žēlastība tev var aiziet gaŗām un tu nedabūsi par velti piedzerties.” Bet istaba bija tukša, un Ēriks, manāmi pārsteigts, klusu iesvilpās.

Nebija jau tieši norunāts, ka viņi abi uz to kaŗa ziņotāju eglīti ies reizē, bet ieradumam ir liels spēks. Visus draņķīgos rudens mēnešus viņi, viens otru zaimodami un viens otru stutēdami, bija drosmīgi atkāpušies kopā ar zilpelēko armiju. Ēriks rakstīja, un Rolands fotografēja. Rolands mangoja spēķi un desas no meitām un saimniekiem, Ēriks ar savu teicamo vācu izrunu un melnīgnējo bālo ģīmi pārstāvēja viņu intereses uz ārpusi, gādāja papirosus un iedzeŗamo gan no vācu cālmeistariem, gan no dažādām kaŗa un civilām iestādēm. Frontē starp vāciešiem Rolands bez viņa jutās pazudis, un Ēriks pamazām pierada, ka viņš ir atbildīgs nevien par abu kopējām dienesta gaitām, bet arī visādām ārpuskārtas izdarībām.

„Aizvilcies! Varbūt pie tā skuŗa no desu fabrikas,” ņurdēja Ēriks, it kā būtu apvainots par drauga neuzticību, un lēni sāka sakārtot uniformu. Sudraba apšuves, par kuŗu nodevīgo spoŗumu savas karjēras sākumā viņš frontē vienmēr ļoti kaunējās, bija cienīgi apsūbējuŗas, tāpat kā viņa Rīgā pamestais burŗa deķelis. Nē, Ērikam Lēmanim nebija vairs ko kaunēties! Neviens nevarēja teikt, ka šitas zēns ir vakardien piedzimis.

Kā vienmēr, kad bija jāsaŗatavojas nezināmai nākotnei, Ēriks rīkojās metodiski. „Iekrist kaunā un negodā sīkumu dēļ — tā ir cūcība,” viņš mēdza pastāvīgi aizrādīt savam miesās un raksturā maigākajam draugam. Pār-

liecinājies, ka ir nospodrinājies un ietērpies pēc reglamenta prasībām, apliecības kārtībā, pistole pielādēta un nodrošināta, viņš uzsvieda plecos savu balto kažociņu ar platu, mikstu jērādas apkakli un izgāja uz ielas.

Pār Liepāju bija nolaidusies tumsa un klusums. Otrie Ziemsvētki. Bet kad viņš pirms divi dienām ar ģenerāli atstāja Džūksti, tur vārijās visa pamale. Nezin, vai viņš vairs varēs sameklēt savu cigarešu iemuti, ko aizmirsa pie tā baigā latviešu kapteiņa, kam puskrūts bija nosprausta medāļiem. Iemuti viņam bija dāvinājis kāds ļautrs, pusnodzēries dāņu leģionārs — paštaisītu varenu koka puķi, uguni ārdētu. Ēriks pie tā sprunguļa turējās kā pie talismana. Viņš gāja un lādēja savu aizmāršību — gluži kā Rolands, kad tas kaut kur pie Saldus, zemnieka ratos braukdams, pazaudēja šauteni..

Dobji kladzēja apkaltie zābaki uz siena tirgus apaļajiem akmeņiem. Pulkstenis tūliņ būs astoņi. Ēriks pie-
lika soli.

Liepājas radiofonā bija gaiši un silti. Raiba sabiedrība lasījās kopā. Nezin kuŗš šo sanāksmi bija nokristījis par kaŗa ziņotāju eglīti! Vairums bija frontes mākslinieki, Liepājas laikrakstu žurnālisti, tulki, skrīveŗi un radiofona ļaudis. — „Visi blēži vienreiz kopā!” Ēriks pīrgdams sasveicinājās ar paziņām. „Vai kāds nav mamu Rolandu manījis?” viņš iejautājās uz labu laimi. Slaidis, gaišmatains jauneklis, dubultkvarteta „Dzimtenes atbalss” tenors, smīnēdams norādīja uz kāpnēm, kas veda pagrabā: „Viņš tur jau vairāk kā stundu tērzē ar Rūdi Plūdmali.”

„Ak tu Dieva lopiņš!” paspruka Ērikam. Ja Rolands bija kopā ar Rūdi, tad bija skaidrs, kas tur notika. Pirms pāris nedēļām tas pats Rūdis bija palīdzējis Ērikam apmainīt vienu kārtu apakšveļas pret paštaisīto. — „Lai priecājas!” aci piemiedzis, smējās gaišmatīis, „šodien tak svētki.” „Svētki, protams, svētki,” nicīgi izgrūda Ēriks,

„bet tam muļļam ir šovakar jāfotografē mūsu ģenerālis un jānofotografē tā, lai var palielināt un izkārt kur nekur gar sienām. To viņam komandieris pavēlējis, un tas vācietis būs šovakar šeit. Diezgan jau Rolands ir mēslus brūvējis. Ja viņš tagad izgāzīsies, nūdien, neviens viņu nevarēs glābt. Aizsprāgs uz grāvjiem kā korķis, kaut gan labāku fotografu grūti atrast. Cik reižu jau nav piedraudēts!”

„Ko tu, bāleliņ, ārdies!” puzsobgalīgi Ēriku uzrunāja frontes un bēgļu tautas dziesminieks Vitauts Priedulājs. „Apskaties, kā man klājas — tūlīt jālasa mans dzejolis, bet lielais aktieris kā mārķā iekritis!” — „Dod man, būs lielāks iespaids!” atcirta kaŗa ziņotājs un pievērsās kāpņu telpai, no kuŗas aizdomīgi cienīgā gaitā izpeldēja Rolanda apaļīgās miesas, kamēr Plūdmalis plašiem žestiem sveica Priedulāju: „Sveiks, dižais dziesminiek! Tev tik jāraksta — es salikšu kā nieku uz mašinas. Tā kā pie Stefenhāgena!”

Ēriks izspraucās no burzmas un aizkrustoja Rolandam ceļu. Viena skata pietika, lai izklistu arī pēdējās šaubas. Rolands pačapstināja lūpas nomirkšķināja trīs, četras reizes pietūkušos acu vākus un palika stāvot. — „Tu nomazgā muti aukstā ūdenī, Dieva dotais! Negrābsties vairs gar pudelēm, pirms tev nav bildes kārtībā! Vai tu atjēdz, ko tev saka?” Rolands aplaizīja lūpas. Viņa apaļā, mīlīgā seja it kā zviļoja un šķīta izstarojam divainu spožumu. „Ērik, vai tu par mani šaubies? Kuŗš te vispār var fotografēt, ja ne Rolands Rozenfelts, vecais libietis.. he, he, he...” Savā pilnuma pašpaļāvībā Rolands vienmēr bija aizkustinošs. Ēriks ar pūlēm valdīja smieklus: „Atceries, kas tev teikts!”

Lielais aktieris neieradās, un Priedulājs, dziļi liektu galvu, pats skandēja savu Ziemsvētku dzejoli:

Sveču liesmas atsit zalkšu acis,
Purva rāvu cirstā galva dzer..

„Dzer!” pusbalsī ierūcās burtlicis Rūdis Plūdmalis, kas bija iesnaudies krēslainajā telpā. Kāds no blakus sēdētājiem aizspieda Rūdim muti un noturēja viņu krēslā, jo tas grasījās slieties kājās.

Likās taču, ka ne latviešu ģenerālis, ne vācu virsnieki un kara propagandas vadītāji nekā ļauna nebija manījuši.

„Tas Rūdis ir pilnā,” laimīgā balsī Ērikam čukstēja Rolands. „Vai tu redzi, kā viņš rīstās! He, he, he...”

„Tev taisnība, un tu nemaz ne?” nošķāca Ēriks.

„Tu redzi, mēs vecie libieši...”

„Muti!” Ēriks nobeidza sarunu.

Galū galā programma laimīgi beidzās. „Dzimtenes atbalss” noskandināja „Kluso nakti,” un visi sēdās pie galdiem.

Ērikam iznāca sēdēt netālu no augstās priekšniecības galda. Iepretim sēdēja Priedulājs, bet blakus vienā pusē Liepājas militārais cenzors baltvācietis Richards, otrā pusē nez kā bija iekūlies mūžam izslāpušais burtlicis Rūdis.

Aiz viņa Rolands. Viri nebija jālūdz, taču pagaidām visi runāja vēl pustoņos. Paredzētas bija dažas uzrunas. Rūdis bija paguvjis atjaunot gurušos spēkus un vairāk kārt gribēja celties augšā, lai „teiktu dažus vārdus.” Ēriks taču katru reizi vēl laikā nospieda to sēdekli, Rolandu viņš neizlaida no redzes aploka. Likās, ka tas uzvedas pieklājīgi. Varbūt viss beigsies ar godu un tad varēs saraut bez bēdām! Šņabja pudeli Ēriks bija pievācis savā ziņā un turēja starp sevi un vācu cenzoru. Priedulāja pusē bija otra. Rūdim kara ziņotājs ielēja pa krietnam malkam, cerībā, ka tas nolūzīs un tad būs miers. Rolands bija puslidz drošībā. —

Latviešu ģenerālis pabeidza savu īso runu. Viņš pateica, ka savā tagadējā postenī tas atklājis, ka arī ar spalvu un vārdu var tomēr darboties frontes labā. Visi aplaudēja. Rūdis saprata, ka runa adresēta tieši viņam un katrā ziņā gribēja iet ģenerālim personīgi pateikties.

Ēriks viņu pierunāja pateikšanos drusku atlikt — lai nebūtu jākavē dzeršana. „Lai notiek!” sirsnības pārņemts iesaucās burtlicis. „Tu esi ģenerāļa ziņotājs un Rūdi Plūdmali saliek, ko tu raksti. Lai dzīvo!” — „Sveiks!” pieskandināja Ēriks.

Pa to laiku Rolands bija aizlavījies no savas vietas, apgājis galdam apkārt un kaut ko dedzīgi skaidroja Priedulājam: „Tevi, Vitaut, es vienmēr apbrīnoju.. ar tādu degsmi neviens lī.. latvietis vēl nav izplātījies...” Ēriks sāka ausities — gluži tā, kā tanis mājās Lestenes frontē, kad Rolands lēja kādai poļu atraitnei: „Jūs, kundze, vēl jauna un dzirkstoša... dzīve jūs sauc!”

Priedulājs pamāja kādam mazāk ievērojamam galda biedram: „Ieliet Rolandam!” Pie otrās glāzes iejaucās Ēriks: „Tu, Vitaut, neķēmojies! Tam, lopiņam ir jābildē ģenerālis, un viņš jau tagad zvīlo.”

„Vitaut, tu pazīsti veco libieti Rolandu,” šļūpstēja fotogrāfs, „Ēriks iedomājies, ka viņu kāds iecēlis man par aizbildni.” — „Ieliet zēnam!” pamāja Vitauts. „Tu, Ērik, pārspilē.” — „Brīvi, turpināt!” atņirdza kaŗa ziņotājs, kam sāka apnikt ciņa ar Rūdi un Rolandu reizē. „Iemet Rolandiņ, sveiks tautas dēls!” un viņš saskandināja ar Vitautu. Kad jau, tad jau! Un kuŗš pateiks, kādu galu katrs ņems?

Ērika negaidītā pārmaiņa tomēr ietekmēja draugu. Vēl kaut ko nomurminājis par Ērika kaprīzēm un iedomību, viņš atpeldēja savā vietā un sāka krāmēties gar aparātiem. Rūdis tūlīt sagrāba fotografa lampu un paziņoja, ka asistēs „Rolandiņam.” Kāds palīdzēja atrast kontaktu, un abi sāka ar visiem daiktiem virzīties uz ģenerāļa galda pusi. Rolands pāris reizes sapinās elektriskajā vadā, bet tomēr noturējās uz kājām. Rūdis bija ieņēmis pozīciju pret galda vidu un nepārtraukti laida prožektoru ģenerālim acis. Rolands grabinājās gar kameru, šo to pavilka, pagrieza, brīžiem cēla pie acīm, brīžiem ņēma nost. Ģenerālis, pie kaujas ugunīm pieradis, kādu laiku braši blenza prožektorā, taču pamazām sāka gurt un mē-

ģināja glābt acis, griežoties te uz vienu, te otru pusi. Bet Rūdis, uz viena ceļa nometies, ar dzērāja nekļūdību grozīja lampu te iesāņus, te drusku no augšas, te slīpi no apakšas, tā ka vairīšanās neko daudz nelīdzēja. Rolands bolīja iekaisušās acis un vēl arvienu miņājās un tēmēja, brīžiem izgrūzdams kaut ko līdzīgu nopūtai. Zālē pamazām kļuva arvienu klusāks.

Richards pēkšņi pieliecās Ērikam pie auss: „Ērik, tu izvest Roland otrā istabā un dot viņam knock-out. Citād notiks liel skandāl. Es kā vāciet to nevar darīt. Būs nesmuk. Tu ir draugs!” Ēriks piesarka. Richardam bija taisnība. Bet tā tas parasti beidzās. Aizbildnis!

„Ielej man vienu glāzi, es mēģināšu kaut ko darīt!” Cenzors ielēja, un Ēriks ātri ierāva saturu vaigos. Tad viņš atstūma krēslu un piecēlās.

Bet tai pašā brīdī inkvizīcija bija beigusies, un abi ģenerāļa spīdzinātāji, pīdamies ar lampas vadu, nedrošiem soļiem taisījās uz durvju pusi un pazuda blakus telpā. Ēriks uzelpoja. Tagad tikai jāgādā, lai nevelkas atpakaļ zālē.

Svētku telpai pārgāja klusa šalkoņa. Durvis uz kāpņu telpu ar sparū tika atgrūstas vaļā, un tanīs parādījās milzīgs izpūris vīrs, plīvojošā žaketē. Nepiegriezis ne mazāko vērību ģenerālītai, viņš lieliem, stīviem soļiem devās uz pirmo brīvo vietu un smaģi nosēdās krēslā. Lielais aktieris! Priedulājs sāpīgi saviebās: „Tagad viņš atvelkas, pilns kā dēle!” Bet lielais pieskandināja ar nazi un pieslējās atkal visā gaŗumā. Ēriks jutās gandrīz priecīgs. Vismaz Rolanda izdarības uz brīdi tiks aizmirstas. Zāle apklusā, Richards nervozi kodīja lūpas. Lielais stāvēja un lēni šūpoja savu gaŗo ķermeni uz priekšu un atpakaļ, bargu, glāžainu skatu vērodams sanāksmi. Tad aizkapa balsi un ar lielu piepūli viņš grūdieniem izgrūda: „Tagad mēs... dziedāsim... tikai par... tiem lāčiem...” Gaišmatainais tenors acumirkli aptvēra stāvokli, un pāri svētku galdiem sāka plūst „Aijā, žūžū, lāča

bērni." — Prāti nomierinājās, lielais aktieris, atkritis sēdekli, sāka darboties gar pudelēm.

Ēriks klusu atstāja zāli un izgāja blakus istabā. „Kur ir Rolands?” Kāds radiofona mehanīķis norādīja uz vienu no krēslainajiem istabas kaktiem: „Jūsu draugs kā nāca, tā krita. Mēs viņu apsedzām ar segu. Tas otrais aizmaldījās kaut kur lejā.” Ēriks noliecās pār savu ciņu biedru un klusu pasmaidīja. Rolanda mīligais vaigs izstaroja dziļu mieru. Tikai pierē bija norasojusi un aplīpusi gaišajām matu šķipsnām. —

Kad kaŗa fotogrāfs Rolands Rozenfelts dažas dienas vēlāk attīstīja un nokopēja Otrajos Ziemsvētkos uzņemto filmu, tad izrādījās, ka divi no ģenerāļa attēliem bija labākie, kādi jebkad iegūti. Rolands izgatavoja pirmklasīgus palielinājumus un tos izkāra latviešu stābā un vēl citās iestādēs. Diemžēl lielākā daļa no Rolanda tiešām augstvērtīgās produkcijas aizgāja bojā tai pašā pavasarī, kad, vācu bruņotajiem spēkiem kapitulējot, sarkanā armija ienāca Liepājā.

Rakstnieku cēliens beidzies, bet tautieši grib aprunāties. Gan pazīstami, gan tikko iepazīti. Tāpēc tikai lēnām virzos uz izeju. Pēc Ērikas aplēsēm esot pagājusi apmēram stunda, iekams es esot ticis līdz durvīm. Bet kā lai nerunājos. Kas zina, kad un kur atkal iznāks satikties.

Kādu brīdi pasēžu bārā kopā ar Jāņa Lejiņa dzimtu.

— Vai ir kontakti ar kollēgām Latvijā?

— Esmu sarakstījies ar Jāni Osi; Bostonā mani apciemojuši Alfrēds Jaunušans un Lidija Freimane.

— Vai esat domājis kādreiz vēl aizbraukt uz Rīgu?

— Nē. Būs sāpīgi trešo reizi no Latvijas atkal aizbraukt. Kādēļ man sevi mocīt?

— Jūsu atmiņu grāmata izpirkta. Vai ir vēl kas pa-domā?

— Mēģināšu papildināt un pārstrādāt savas atmiņas. Varbūt iznāk jauns plašāks darbs.

Novēlu labu izdošanos, un kopā ar Bastjāņiem ejam apskatīt gleznu izstādi. Tā ir raiba: modernisti un reā-listi, profesionāļi un amatieři. Visi pašu ļaudis. — Šo-vakar norunāts apciemot Anšlavu un Veroniku. Tādēļ Biltmora viesnīcā nav laika ilgi kavēties.

Ciemos braucot, lūdzu Ilmaru izlaist mazu riksīti pa daudzīnāto Saulrieta bulvāri, kas skatīts filmās, televi-zijā, žurnālos. Holivudas ziedu laiki pagājuši. Nosau-kumam „Saulrieta bulvāris” tāpēc tagad tāda nostal-ģiska pieskaņa.

— Bulvāra gaŗums ir ap trīsdesmit kilometru, — pa-skaidro Ilmars. — Bet stripa un pederastu centrs no tā aizņem pavisam niecīgu daļu.

— Brauc lēnām, lai varam redzēt, kā tauta priecājas.

Bet nekādas lielas dzīvības un kustēšanās nemana. Paslid gaŗām kabaki, ķiniši, atkailinātavas. Šur tur pa mazai grupīnai pinkaino. Un pēc brīža ir tikai vairs drūms lielceļš.

Drīz esam pie Anšlava. Dārziņa vidū citronkoks, pie durvīm rūsgans minka. Mēs iejam plašā telpā ar aug-stiem griestiem un koka sijām. Turpat Veronikas darbu klāsts dzeltenīgos toņos. No dažām gleznām noraugās viņa pati dažādos veidos. Bet vienmēr domīga, aiz-plīvurota.

— Kā sauc tavu brūno kaķi?

— Nu vienkārši: Kaķis, — atbild Veronika, it kā gri-bēdama teikt: „Kas par jautājumu!”

Esmu vienmēr bijis kaķu cienītājs un apbrīnotājs. Man saģādā estētisku baudu vērot viņu uzvedību un izdarības, viņu rotaļību, grāciju, vijīgumu, eleganto vieģlumu. Un kuŗš gan tā prot atpūsties un atbrīvoties kā kaķis, ja viņš

ir paēdis, apkopies un jūtas drošībā. Galvu atkāris, asti atšāvis, atslābinājies un atmikstinājies līdz tādai pakāpei, ka, liekas, viņu varētu paņemt, saņurcīt kā vilnas kodaļu un iebāzt kabatā. Man patik viņa patstāvība un neatkarība. Kaķi nevar pakļaut, paverdzināt. Ļaudis, kas to vēlas, šo radījumu necieš. Ja kaķim tik, viņš parāda laipnību un pieklāvību — kā dāvanu. Es vienmēr lieliski atpūšos un atsprindzinos kaķa sabiedrībā. Vēl tagad atceros to grūti aprakstāmo laimes sajūtu, kad zēnībā Dubultos baltā Āngoras kaķene Dollija reizēm ar vieglu lēcieni iegūlās man plecā un murrāja pie auss. Un viņa nemaz nepiederēja man; tā bija zvejnieka Riekstiņa atraitnes kaķene. Īstenībā jau kaķis nevienam nepieder. Viņš ir uzticīgs savai dzīves vietai, savai apgāitai. Un tomēr viņš ļoti labi pazīst un šķiro cilvēkus. Ar savu draudzību viņš nešķiežas. Daži saskata kaķi neuzticības un viltības iemiesojumu. Piemēram, mans kaķa dienesta biedrs Smagās artilērijas pulkā, polis Cešeiko. Omulīgs, apaļīgs, bet visai plātīgs mežkopības students, kuŗu mēs citi tišām provocējām palielities, lai dabūtu izprietāties par viņa varenajām dzirotāja un milnieka spējām („iedod man pudeli — sausa; iedod vakarā sievieti — no rīta nepazīsi“). Pamazām viņš to atklāja. Kļuva uzmanīgāks. Un kad es reiz centos viņam iestāstīt, ka man draudzīgi nolūki, saņēmu atbildi: „Zinu gan kāds tu draugs. Tev kaķa acis, kaķa viltība“ (Cešeiko izrunāja „k“ bez mikstinājuma). Man kā kaķu apbrīnotājam tas bija liels pagodinājums. Kad biju trūcīgs students Stokholmas universitātē, mēs dzīvojām tādā vecā muižas kalpu mājā uz dienvidiem no pilsētas. Tad mums bija melns Muris ar baltām ķepām. Laikam šo ķepu dēļ (tā domāja daži speciālisti) viņu vajāja liela pūce, kuŗai bija ligzda vecā osī aiz istabas loga. Toties mūsu ģimenē viņš baudīja izcilu ievēribu un respektu. Muris arī labprāt brauca mums līdz laivā maksķerēt Stokholmas šērās. Viņa dēļ sacerēju savu vienīgo bērnu dzejoli — „Padoms manai meitai“:

Nerausti Muri aiz astes!
Gunga, nedari tā!
Laid lai viņš sēž uz kastes
Savā nodabā.

Labāk ņemi un mālē
Mammās žurnālā,
Slaidas dāmas kur bālē
Divainā apģērbā.

Savelc tām astes pie gurna,
Neteiks tās it nekā. —
Baltas ūsas pie purna
Murim kā pasakā.

Dāmas nozūd un mainās
Mammās žurnālā,
Muris tavš sēž bez vainas
Ziemā un vasarā.

Murim ir augsti radi
Tālu Siamā;
Nezin vai dāmām ir tādi
Vēsajā Stokholmā.

Katrā ziņā mani iepriecina tas, ka Anšlavam un Veronikai ir kaķis. Kad esam noveikuši Veronikas cepto vērša gaļu, viņa saka:

— Gluži neticami, ka vakar varēju tik daudz sarunāt!

— Ir jau arī pagājuši daudzi gadi.

Viņa atceras, ka ir mana dēla krustmāte, kuŗš lielā tāluma dēļ uzaudzis savā vaļā. Atis Freināts savās kolportieŗa atmiņās raksta: „Bērni kaŗa laikā izauguŗi kā teļi...” Manējais bez krustmātes un krusttēva, jo tas dzīvo Meksikā. Anšlavs apjautājas par kollēgām Stokholmā:

— Ko dara abi Andreji?

— Andrejam Johansonam nesen kā lapsa apēda kaķi. Tas ir bēdīgākais notikums. Bija ļoti interesants un patīkams minka. Citādi viņam klājas labi. Māca reliģijas

vēsturi universitātē, raksta grāmatas par Rīgu. Ar otru Andreju iznāk reti tikties. Man šķiet, viņam tie skolotie neko netik.

— Un Veronika Strēlerte?

— Uzlabo manuskriptus „Daugavas” apgādam. Domāju, ka raksta arī, bet nesteidzas. Viņai jau dēls Pāvils, kas iet mātes pēdās.

Anšlavs interesējas arī par latviešu vēsturniekiem Rīgā, un es atstāstu savus vērojumus. Ciemiņu vidū ir Ivars Lindbergs, kuŗam bez citām spēšanām ir izkopts sabiedriska talants. Man reta izdevība dzirdēt tuvāk par Amerikas latviešu literātu un aktieŗu gaitām, par teāŗa izrādēm latvieŗu centros un dažādiem atgādiŗumiem. Šajās mājās varētu patikami notērzēt visu nakti un vēl ilgāk. Paldies Veronikai un Anšlavam!

5. jūlijā man pašam nav vairs nekādu pienākumu. Braucam uz Pasadenas pilsētas auditoriju, kur notiek kopkoŗu koncerts. Klausītāju ap 3000. Programmā arī pa igauņu un leiŗu dziesmai. Neesmu mūzikas speciālists, un mans uzdevums nav koncertu kritiski izvērtēt. Bet es domāju, ka visiem bija emocionāls baudīŗjums, visi jutās kā vienas saimes ļaudis. Koncerta apjoms bija labi apsvērts. No mūsu parastās kļūdas — censties dot „jo vairāk, jo labāk” — rīkotāŗi bija sapratīgi izvairīŗušies.

Mani aicina arī uz balli un vakariņām. Bet mans smokings, kā Rīgas puikas saka, ir palicis ķēķī uz klavierēm. Vienīgā iespēja ir gaiŗzilās bikses apmainīt pret tumŗzilām un aplīkt citu kaklasaiti. Jautāju atbildīgiem darbiniekiem, vai viņi tādā ietēŗpā laidis mani iekŗā. Laidīŗot. Nu, tad lai notiek!

Lielaŗā ballē varu apgūt daŗas Amerikas dzīves īpatnības — ielūgto politiķu un pašvaldības pārstāŗju prezentēŗanu publikai mundrā, braŗā veidā un savstarpējo laipnību apmaiņu. Izcilākais viesis šoreiz ir Kalifornijas republikāņu senātors Merfijs. Visu to esot noorganizē-

jusi uzņēmīgā un iznesīgā Ināra Reiņa kundze. Viņa arī brīvi un veikli novada šo ceremoniju. Man vispār Losandželosas svētku laikā dūrās acīs tādas izdarīgas, pašapziņīgas latviešu sievietes. Viņu māšas visās Eiropas ziemeļzemēs ir stipri līdzīgas. Ja vecīgā zviedru karaļvalsts joprojām turas uz pekām, tad lielā mērā laikam gan tās akotīgo sieviešu dēļ. Vai tam, kas neapzinās šos spēku samērus!

Noveikt amerikāņu ēdienu devas manuprāt ir necilvēcīgs uzdevums. Bet nav jau obligāti. Es arī nepūlos, kaut gan neglīti izskatās atstāt aizsāktu ēdienu. Bērniībā iepotētā attieksme pret dienišķo maizi stingri iesēdusies apziņā. Un divas trešdaļas no pasaules apdzīvotājiem cieš trūkumu. Kaut kā derdzas šī nevērīgā un nevajadzīgā šķiešanās. Un idiotiskie attaukošanās sludinājumil „Jūsu sirdis ir uzganijušās uz to kaujamo dienu..” teikts vecos rakstos. Un ar atkritumiem un aizsviestām grabažām pieķēzītas visas malas.

Toties varu nodoties deju priekiem, kas norisinās divās zālēs. Nav slikti paklejojot, jo var piedzīvot dažādas satikšanās. Izrādās, ka manu jauno dienu paziņa un Jūrmalas kaimiņiene Larisa Meierovica, kas tagad ir baletmeistara Ērģļa-Smaļcova sieva, uzaudzinājusi staltu dēlu. Kas lasījuši manas Rīgas piezīmes, pazīst savdabīgo Dr. Oskaru Vacu, tāpat Ingeborgu un Potiņu, kuņu laulībā atēists Rūdolfis Bērziņš dziedāja „Tā debess izteic.” Larisa zina stāstīt, ka tie visi esot Austrumvācijā. Germanskaja demokratičeskaja respublika, kas, kā padomju laikraksti vēsti, izcīna lieliskas darba uzvaras, ražojot mašīnas, instrumentus un kuģus lielajai proletvalstij. Lēti un labi. Krievs izpunktierē, izplāno: vācu demokratiem nav lieki jālauza galvas, var brīvi attīstīt savus ražošanas spēkus. „Grūtos brīžos krievu tauta vienmēr bijusi vācu tautas labākais draugs,” paskaidrots „Germanskajas” vēstures grāmatā. A, vai nebij? „Tas ir, kā to ņem,” sacītu Andrejs Johansons. — Oskars droši vien šad tad nopūšas: „Tu redz, kā man vecai meitai atkal gadījies!”

Dziedošā medicīnas profesora, livoniķa Jāņa Kļaviņa sieva Minjona, kas pati nododas daiļām mākslām, aicina apciemot viņus Ņujorkā. Alfreds Bērziņš tāpat. Vai varēšu paspēt? Rīts jau nāk pretī, kad beidzam ballēties.

Nākošā dienā Ērika rīko lielas atvadu brokastis. Atnāk daži ciemiņi un Ilmars no darba. Ši ir tā pēdējā iestādīšana. Novembrī rietumu krastā būs liels zinātnieku kongress par Baltijas problēmām. Būs jauni viesi no Eiropas.

Ērika ir mani tā aprūpējusi, ka varu ar saglabātiem miesas un dvēseles spēkiem doties pretī jaunām dēkām. Pēcpusdienā jāšķīras no drošā patvēruma pie Bastjāņiem. Nonita Priedīte ar vīru mani aizveda uz lidlauku. Lidmašīnai paceļoties, pazib Klusā okeana krasts. Es dodos uz austrumiem.

MINEAPOLE

Pulksteņa rādītāji jāpabīda divas stundas uz priekšu. Šai lidojumā „jāzaudē” laiks. Olafa Stumbra dzeju grāmatu lasīdams, nonāku Mineapolē pēc pusnakts. Sa-gaida kollēgas Jānis Peniķis un Paulis Lazda kopā ar izdevēju Hugo Skrastīņu.

Referāts jālasa 9. jūlijā, tā ka atliek laika apskatīt Pauļa darba vietu — Viskonsinas valsts universitāti Skaidro Ūdeņu pilsētā un Minesotas valsts universitāti, kur strādā Jānis. Paulis cītīgi papildina savu personisko bibliotēku ar latviešu grāmatniecības retumiem. Izvēr-šam nelielu maiņas tirdzniecību, kā jau tas mūsu noza-res ļaudīm parasts: pret Rīgas pilsētas plānu no neat-karības laikmeta iegūstu 1919. gadā Maskavā izdoto „Proletāriāta revolūciju Latvijā.” Manu Amerikas kollēgu priekšrocība ir tā, ka viņi var apčamdīt veclatviešu grā-matu un periodikas krājumus. Tas savukārt ir īsts glāb-šanas darbs, jo, piektgadniekiem apmirstot, daudz kas citādi aiziet zudumā. Šiem agrīnajiem trimdiniekiem nav izdevies ieinteresēt savu jauno paaudzi latviskam dar-bam. Tā lēni apklust sapņu dzirnas. Bet viņiem jau arī nebija Latvijas valsts tradīcijas, brīvības laikmeta garīgā mantojuma.

9. jūlijs paiet vienā steigā, jo atgadās neparedzēti no-tikumi. No Skaidro Ūdeņu pilsētas Paulis mani atved

atkal uz Mineapoli. Esmu solījies apciemot Hugo Skras-
tiņu un rakstnieku Valentīnu Pelēci. Pa ceļam iegrieža-
mies apskatīt Eglīša spiestuvi un grāmatu galdu. Sarunā
spiestuves īpašnieks ieminas:

— Savā laikā es sagādāju jūsu grāmatu „Pa aizpu-
tinātām pēdām” pulkveža Jukuma Vācieša meitai Verai.
Verai Larsonei. Tepat netālu viņa dzīvo. Visa ģimene
kopā ar māti Margarēti, Vācieša atraitni.

— Zinu, ka viņas abas apmetušās Mineapolē. Nezi-
nāju tikai, vai māte vēl dzīva. Pirms desmit gadiem rak-
stīju viņām un lūdzu atbildēt uz dažiem jautājumiem.
Taču bez panākumiem. Neatbildēja arī Vācieša vecākā
meita Irēne Petermane Vācijā. Var jau saprast. Svešs
cilvēks pēkšņi sāk iztaujāt par komplicētām un delikā-
tām lietām...

— Kas ir? Aizbrauksim! Varēsīt aprunāties uz vietas.

Un mēs visi trīs laižam uz Kolumba aveniju. Neliela
savrupmāja. Uz durvīm divi vārdi: „Larson” un „Wa-
zetis.” Durvis atveļ veca dāma. Glīta, samērīga seja,
pētīgs skats. Grūti iedomāties, ka viņai jau astoņdesmit
astoņi gadi. Eglītis paskaidro, kas mēs tādi, ar ko nodar-
bojamies.

Saku, ka vēlētos parunāties par pulkveža Vācieša ģi-
menes dzīvi, jo rakstu par viņu vēsturisku monografiju.
Margarēte ir visai atturīga. Vera vēl darbā, un viņa
esot viena pati mājās. Tomēr beidzot aicina mūs iekšā.
Sarunājamies vāciski, jo tā viņas mātes valoda. Vis-
pirms gribu pārbaudīt dažus datus:

— Jūs, kundze, esat dzimusi 1882. gadā Rīgā kā skulp-
tora Kergera meita. Margarethe Kaerger.

— Nu, redzat! Jūs jau zināt.

— Jūsu tēva priekšvārds?

— Frīdrihs Leopolds Kerger. Viņš bija ieceļojis no
Vācijas. Vēlāk kļuva Krievijas pavalstnieks.

— Jūsu tēvam bija nams Elizabetes ielā.

— Elizabetes ielā Nr. 6.

— Kā iepazīnāties ar pulkvedi — toreiz virsleitnantu — Vācieti?

— Viņš dzīvoja pie mums pansijā. Tā kļuvām pazi-stami.

— Un apprecējāties, šķiet, ap 1904. gadu?

— Salaulājāties 1904. gada pēdējā aprīļa dienā.

— 1905. gadā piedzima meita Irēne?

— Jā, bet viņa mirusi Vācijā 1964. gadā.

— Vera tāpat ir jūsu jaunākā meita.

— Jā, dzimusi 1910. gada novembrī.

Šī atbilde nesaskan ar repatriācijā uzdotajiem datiem, kur minēts, ka Vera dzimusi 1907. gadā. Es turpinu jau-tāt:

— Kad piedzima dēls Jukums resp. Joachims?

— 1909. gadā. Viņš mācījās mūziku, bet strādāja Rī-gas pilsētas lombardā. Mira 1940. gada janvārī.

— Kurā reizē jūs repatriējāties uz Vāciju?

— 1941. gadā. Nonācām Licmanštatē.

— Kādas jums atmiņas par Vācieti kā laulātu draugu?

— Bija labs vīrs un tēvs, kaut vēlāk šķirāties. Viņš bija ārkārtīgi centīgs savā darbā un tiecās pēc augstā-kās izglītības. Jūs jau zināt, ka viņš absolvēja Kaŗa Āka-dēmiju Pēterpilī.

— Vai jūs ar viņu pārsprīdāt arī politiskus jautāju-mus?

— Nē, ar savu sievu viņš par politiku nerunāja.

— Revolūcijas un pilsoņu kaŗa laikā jūs bijāt Krie-vijā. Maskavā?

— Jā, 1918./19. gadā ģimene bija Maskavā.

— Jūsu brālis tai laikā taču arī bija Maskavā?

— Arī to jūs zināt! Jā, bija Maskavā.

— Kā sauc jūsu brāli?

— Willy Kaerger.

— Kur Villijs palika pēc pilsoņu kaŗa?

— Viņš atgriezās Rīgā. 1939. gadā repatriējās uz Vā-ciju. Miris Berlīnē. Nāves gadu pašlaik neatceros.

Man tiešām žēl, ka Villija vairs nav. Viņš kādu laiku bija iejaukts tajā sarežģītajā politiskajā spēlē, kas padomju varai ļoti kritiskajā 1918. gada vasarā norisinājās Maskavā. Villijs nebija nekāds ievērojams aktieris šajā vēsturiskajā drāmā. Es nebūt nedomāju pārspilēt viņa nozīmi. Bet viņam bija sakari uz vairākām pusēm. Viņš parādās arī kādā dokumentu sērijā, lai pēc tam pazustu bez miņas un ziņas, tāpat kā daudzi citi revolūcijas laikmeta dažādie aģenti, sakarnieki, gaisa piļu būvētāji, spekulanti un dēkaiņi. Par atsevišķiem jautājumiem Villijs varēja būt visai vērtīgs liecinieks. Par vēl! Un tā tas noticis ar daudzām liecībām un materiāliem. No zudušās krāsainās revolūcijas notikumu gleznas vēsturnieks labākā gadījumā var restaurēt tikai tādu pelēcīgu, padziusu kopiju. Un man jādomā par pulkveža Vācieša vārdiem: „Revolūcijas kaŗā katram notikumam ir sava sevišķa nozīme vai cēlonis, kuŗi pa lielākai daļai nav nekur atzīmēti.”

Es atkal uzņemu sarunas pavedienu:

— 1921. gadā jūs ar bērniem atgriezāties Latvijā.

— Tas varēja būt ap to laiku.

— Par to 1921. gada vasarā (10. augustā) rakstīja „Rigasche Rundschau.” Iespējams, ka to atzīmēja arī citas avīzes.

— Nu, jūs jau visu zināt.

— Diemžēl, es ļoti daudz ko nezinu. Šajā laikrakstā bija minēts, ka arī pulkvedis Vācietis Latvijas sūtniecībai iesniedzis lūgumu ļaut viņam atgriezties dzimtenē. Taču šādu atļauju viņš nedabūja. Par to ir vēl citas liecības.

— Jā, viņš netika uz Latviju.

— Vai viņš jums un ģimenei ir vēlāk no Maskavas rakstījis?

— Nē, vēstules neesmu saņēmusi.

Vai Margarēte atceras pareizi? Divdesmitajos gados grūtības šai ziņā vēl nebija tik lielas.

— Vai jums bija tuvāki sakari ar vīra vecākiem, brāļiem un māsām?

— Nē, to nevar teikt.

Lūdzu, lai Margarēte ļauj sevi nofotografēt, bet viņa noteikti atsakās. Ja Vera būtu mājās, tad varbūt varētu par to runāt... Nelīdz arī mūsu labi pamatotie komplimenti. Paulis man piebiksta:

— Nekas. Es atbraukšu citreiz, kad meita nebūs darbā. Gan tad izdosies nofotografēt.

— Un mēģini izjautāt Veru: ko viņa zina un atceras par tēvu. Vai nav saglabājušies kādi attēli un piemiņas lietas.

— To mēs noformēsim.

Paulis arī solījumu turēja. 12. septembrī viņam izdevās aprunāties ar Veru un nofotografēt visus ģimenes locekļus. Atradās arī vairāki pulkveža Vācieša attēli no strēlnieku laikiem, uzņēmums ar viņa dēlu Jukumu Latvijas armijas tērpā un citu piederīgo agrāko laiku fotografijas.

Āpciemojums pie Vācieša atraitnes ir iznācis ārpus dienas kārtības. Atvainojamies vecajai dāmai, ka esam viņu apgrūtinājuši un steidzamies pie Hugo Skrastiņa, kā bija norunāts. Viņš savu apgādu iekārtojis vecā divstāvu mājā. Pagrabā grāmatu noliktava. Hugo piezīmē:

— Ar grāmatām un žurnālu „Tiltu” noņemdami, esmu palicis vecpuišī.

Ēdam viņa gatavotās maizītes un runājam par kultūras sakariem ar Latviju, par kultūras darbu trimdā.

— Mazinās grāmatu pircēju skaits, — viņš saka.

— Bet interesantas grāmatas joprojām izpērk. Pelēča „Malenieša pasaule” taču izķerta.

— Tas gan, bet vispārējā tendence ir negatīva.

Hugo domā turpmāk vairāk pievērsties žurnāla „Tilta” veidošanai. Vai es nevarot tam dot manu Losandželosā nolasīto referātu? „Tilts” savā laikā publicēja priekšlasījuma tekstu, pēc kuŗa biju referējis Vēstures institūtā Rīgā.

— Lai notiek, — es saku.

Tad laižam pie Valentīna Pelēča, kas nesēn ciemojies Rīgā. Ar rakstnieku esam sarakstījušies, bet vaigu vaigā tiekamies pirmoreiz. Salīdzinām savus iespaidus un pieredzējumus, apskatām no dzimtenes atvesto jaunāko literātūru. Pie pusdienām iedzešam pa glāzei „stiproj zeļtera,” un pievakarē braucam uz Mīneapoles latviešu baznīcu, kur iekārtots arī grāmatu galds un telpas laicīgiem sarīkojumiem. Tur man jārūnā par sakariem ar Latviju.

Iepazīstos ar Latviešu biedrības priekšnieku Robiņu un eju apskatīt grāmatnīcu. Iznāk parunāties ar kalpakieti Vidzirksti, kas ir ļoti neapmierināts ar latviešu vēsturniekiem. Viņš konstatē:

— Mums nav vēsturnieku.

— Latviešiem vienmēr bijis ļoti maz vēsturnieku, — es atbildu klusinātā balsī, jo esmu noskaņots miermīlīgi un drīz jāsējās ļaužu priekšā.

Paula lūpās iegūlies tāds draišķīgs smaids:

— Te divi ir.

— Kā? Kas? — Vidzirkste, šķiet, nav apjautis teikto.

— Es sacīju, ka te pašlaik ir divi vēsturnieki, — Paulis atkārtoti.

Vecais kungs atmet ar roku un sāk asi kritizēt Edgara Andersona „Latvijas vēsturi” (1914—1920). Es vēlreiz mēģinu būt diplomāts:

— Edgaram bija ļoti grūts uzdevums. Par šī laikmeta daudzajām problēmām trūkst speciālu pētījumu, trūkst priekšdarbu. Nevar prasīt, lai viss būtu perfekti noskaidrots un atrisināts.

Taču tas nelīdz. Vidzirkste turpina kaujinieciski uzbrukt manam kollēgam, kuŗa nav klāt. Es piezīmēju:

— Ja jums ir kādi iebildumi vai labojumi, tad rakstiet tieši autoram. Vēsturnieki mēdz būt pateicīgi par pamatotiem norādījumiem.

— Un ko jūs esat izdarījuši savā grāmatā „Pa aizputinātām pēdām”? Slavējis Vācieti, kas aizgāja pie komunistiem!

— Tas būs pārpratums. Es nerakstu, lai kaut ko slavētu vai peltu. Cenšos noskaidrot vienu otru svarīgu jautājumu mūsu vēsturē.

Mana atbilde tautieti nespēj ne apmierināt, ne pārliecināt. Bet ir laiks doties uz saiešanas telpām, kur pulcējas klausītāji. Sanāksmi atklās Jānis Peniķis. Nostājamies ieejas tuvumā, un Jānis ierunājas:

— Bija zināmas bažas, vai sanāks pietiekams skaits klausītāju pēc lielajiem sarīkojumiem Toronto un Losandželosā. Bez tam ir atvaļinājumu laiks. Bet skatos, ka zāle būs pilna.

Tautieši turpina pulcēties. Es dungoju toreadora optimistiskos vārdus no „Karmenes” otrā cēliena: „...un vēl arvien kā straume ļaudis plūst.” Es varu ilgi strādāt un nomocīties gar kādu priekšlasījumu, bet, kad man jāiet publikas priekšā, visas grūtības it kā aizmirstas. Es jūtos kā aktieris, kas atbildīgs par to, lai izrāde būtu spraīga, lai zālē negaŗlaikotos un neŗāvātos. Un savu lomu es spēŗēju ar priecīgu prātu. Ernst ist das Leben, heiter ist die Kunst. Kā man tas izdodas, lai sprieŗ citi. Var jau arī pasniegt neizdomātos, triviālus savārstījumus ar šķietamu nopietnību, kreķķinot un neskaidri murminot. Un ļaudis saka: „Tik gudri runāja, ka nekā nevarēja saprast.” Daŗš tā darbojas visu mūŗu un tiek uzskatīts par ļoti nopietnu un dziļdomīgu cilvēku.

Mani pēķņņi nomutē slaida tumŗmate, Mirdza Grape-Kaufmane — viena no mūsu labākajām volejbolistēm. Savu talantu viņa parādīja jau kā piecpadsmitgadīga meitene, uzsitot pa bumbu Majoros pie Rāceņa „sīlto jūŗas vannu” paviljona. Œmauguma un kuplo matu dēļ iesaucām viņu par Liliju. Laukumā viņa locījās kā puķe vējā.

— Atceries, Mirdza, ka tu biji Lilijal!

— Kā nu ne, — viņa saka. Un smaidis viņai tāds pats kā kādreiz Jūrmalā.

Ierodas vēl divi izlases volejbolisti un mani seni draugi — Jānis Pelude ar savu Āustru. Virtuozī tehniki, spēles mākslinieki. Ir cilvēki, kas domā, ka tikai niekalbji un aušas nodarbojas ar „bumbiņas dzenāšanu.” Es atminos šo posmu savā dzīvē ar lielu prieku un labpatiku. Tai laikā es iemācījos (no labiem paraugiem) nevien pārvaldīt savu ķermeni un kustības, bet arī vispār disciplinēt un savaldīt sevi, koncentrēties vienam kolektīvam uzdevumam, maksimāli izmantot pretinieka vājās puses, ātri reaģēt un, ja vajadzīgs, mainīt taktiku, nepjukt arī šķietami zaudētā situācijā un cīnīties par katru punktu līdz pēdējai iespējai. Es uzdrošinos apgalvot, ka tas bija nevien fizisks, bet arī garīgs treniņš, ko mēs ieguvām šajās vieglprātīgajās nodarbībās. Esmu daudz pateicības parādā saviem ciņu biedriem un cienījamiem pretiniekiem. Vai brīnums, ja prāts savīļņojas, kādu no viņiem atkal satiekot. Norunājam, ka pēc referāta vismaz uz brīdi aizbraukšu pie Jāniša un Āustras.

Teoloģijas profesors Edmunds Šmits pienāk un sniedz roku:

— Mēs bijām kollēgas otrā ģimnazijā.

— Jā, kaut īsu laiku.

Man Stokholmā saglabājies kāds attēls no 1942. gada: skolas abiturienti ar audzinātājiem. Mēs abi ar Šmitu tur esam redzami otrā rindā. Viņš mācīja psiholoģiju un loģiku, bija iecienīts savu zināšanu un tolerances dēļ.

Tad arī laiks sākt priekšlasījumu par sakariem ar Latviju. To šeit uzņem ļoti atsaucīgi. Pēc debatēm daudzi nāk pateikt man kādu labu vārdu — profesors Jānis Akermanis, sirmais skolotājs un puķu mīlotājs A. Bankovičs, mācītājs Gulbis un — arī mana ceļa biedrene no Zviedrijas Lidija Raudvere, ar kuŗu izšķīrāmies Montrealā.

Pēc ciemošanās pie maniem sporta draugiem Peludēm, vakars nobeidzas Jāņa Peniķa mājās. Tur atvados no vēsturnieka Pauļa Lazdas, kas manu referātu uzņēmis

skaņu lentē un tagad steidzas atpakaļ uz Skaidro Ūdeņu pilsētu. Sieva Irēne bija palikusi mājās, jo ģimenē drīz gaidāmi priecīgi notikumi.

— Sveicini Irēni. Un nospēlē viņai manu viencēlienu.

— Tā tas ir domāts.

Ķoniņu pēcnācēja Jāņa sabiedrībā miegs nenāk prātā. Pārspriežot mūsu kultūras mantojumu, aizrunājamies līdz četriem no rīta. Ar neuzbāzīgu laipnību mani pagodina arī Peniķu ģimenes kaķis.

ČIKAGA UN KALAMAZŪ

10. jūlijā agrā rīta stundā Mineapoles lidlaukā saku ardievas Jānim Peniķim. Kaut gulēts maz, nejūtos pārāk noguris. Dodos uz Čikagu, no kurienes politisko zinātņu licenciāts Ādolfs Sprūdžs man nesen rakstīja: „Tevi šeit gaida draugi un nedraugi.“ Savus draugus es zinu, bet nedraugus grūti iedomāties, jo neapzinās, ka būtu tur kādam kaut ko sariebis. Bet var jau būt, ka mani raksti un grāmatas kaitinājušas vienu otru cilvēku. Tā nu nebūtu vēl liela nelāime. Dažreiz ir pat ļoti interesanti un derīgi tikties ar tādiem nedraugiem. Gadās, ka Zauls kļūst par Paulu.

Man pretī atbraucis Ādolfs un livoniķis Aleksandrs Bulle, pārbaudīts draugs kopš senām dienām. Šovakar referāts, rītvakar sanāksme pie livoniķiem. Tātad pirmās divas dienas Čikagā paies intensīvās nodarbībās. Pilsētā vasaras svelme, kas gurdina un spiež pie zemes. Galvenā apmešanās vieta man paredzēta Ādolfa Sprūdža mājā, pilsētas dienvidaustrumu daļā.

Ja man būtu jāspriež par Amerikas tautiešu latviskumu pēc tām ģimenēm, kas mani, sākot ar Toronto, uzņēmušas šī braucienā laikā, tad aina tiešām būtu gaiša un optimistiska. Visur latviešu grāmatas un laikraksti, skaidra latviešu valoda un latviskā garā audzināti bērni. Arī Ādolfa māja ir tāda citadele: visi četri bērni — Uģis, Ilze, Rita un Pēteris (Pičs) — runā pareizā valodā, sieva

Janīna strādā latviešu skolā. Taču Sprūdži brīdina mani — īstenība ir daudz daudz skumjāka. Es jau arī saprotu, ka tautības cīņā kritušos, ievainotos un bez vēsts pazudušos man šajā skrējienā pāri visam kontinentam nav iespējams ne sastapt, ne saskatīt.

Apskatu Ādolfa pabiezo recenziju albumu, kur savāktas atsauksmes par angļu valodā izdoto zinātnisko rakstu krājumu „Res Baltica.” Tas ir viens no tiem mūsu retajiem izdevumiem, kas nevien plaši apskatīts pazīstamos rietumvalstu speciālajos žurnālos un lielajos laikrakstos, bet ko cittautu pētnieki jau izmantojuši savos darbos. Tā veidošanā piedalījās kā baltiešu, tā arī vairāki svešautiešu zinātnieki, bet šo grūto pasākumu ar fanātisku neatlaidību līdz galam noveda Ādolfs Sprūdžs. „Res Baltica” ir izdota Latvijas enerģiskā sūtņa ASV (Fraternitas Livonica filistra dibinātāja) Dr. hist. Alfrēda Bilmaņa piemiņai, un tā iznāca Latvijas valsts dibināšanas piecdesmitajā atceres gadā (1968.). Tātad nevar teikt, ka no šī jubilejas gada veikumiem nekas nepaliks arī vēlākiem laikiem. Bet, kā tas pa lielākai daļai trimdā noticis, nopietnākus pasākumus ir īstenojuši atsevišķi „neprātīgi” cilvēki bez jūtāmāka sabiedrības atbalsta.

— Tu vari justies gandarīts, Dolf, — es piebilstu, nolikdams plauktā recenziju albumu. Bet es zinu, ka izcīnītā uzvara viņam maksājusi daudz dažādā ziņā. Un visas rētas, ko situsi pašu cilvēku vienaldzība, neizpratne, šaursirdība un nenovīdība, vēl nav sadzijušas.

— Ja būtu zinājis, ko tas prasīs, nekad nebūtu sācis.

— Ir labi, ka mēs dažkārt to nezinām. Tikai tā vispār var kaut ko vērtīgāku paveikt.

Paģūstu dažas stundas nosnausties, iekams jābrauc uz Čikagas latviešu biedrības namu, kur pulksten 19.30 izziņots mans referāts. Tā organizēšanā piedalās Čikagas livoniņu kopa, un es atkal satieku ilgi neredzētus draugus no studiju laikiem. Līdz sākumam vēl brīdis laika. Varu pamest skatu apkārt, uztaisīt dūmu. Tāpat kā iepriekšējo sanāksmju vietās, vairākiem tautiešiem līdz mana grā-

mata par Rīgu. Turpat priekšelpās man jāieraksta kāds vārds atmiņai par tikšanos. Mani noklausīties atnācis arī Vilis Raisters, futbolista Ērika brālis, ar kuņu kopā augām vienā sētā Dzirnavu ielā 34a. Kas par izkliedi mūsu sētas kādreizējiem mazajiem apdzīvotājiem: Minska (tur mira Ēriks) — Stokholma-Čikaga-Dienvidamerika (tur nonākusi mūsu sētas Judīte). Mājās palika viņu mātes kā veci koki ar vētrā nolauztiem un aizrautiem zariem — svešu ļaužu mežā. No vecās sētas uz rietumu lielpilsētām nāk tikai skumjas vēstules. Un kādu dienu nenāks arī vairs tās. Paliks tikai atmiņas un liecības dažās grāmatās. Bet tā nedrīkst aizdomāties. Šovakar jābūt mundram, jo telpās pulcējas vairāk nekā divsimt klausītāju.

Sarokojos ar rakstniekiem Hermani Kreiceru un Ojāru Jēģenu. Ceram, ka varēsim vēlāk satikties. Smaidīgs no ļaužu burzmas iznirst staltais Ēriks Pētersons. Mūsu futbola lepnums, valsts komandas centra pussargs (mēs kādreiz teicām: „centra haubeks”) un pārmaiņus arī centra uzbrucējs („centra štīrmers”). Ēriks kādu laiku strādāja Nacionālā teātra birojā un bija aktiešu galvenais balsts, kad viņi LSB laukumā tikās ar operniekiem „draudzības spēlē.” Lai godam noturētos šajā sacīkstē, Nacionālā opera bija toreiz „angažējusi” lielo tehniķi un taktiķi Arnoldu Šeibeli, visu puiku dievekli. Ievādjumā un starplaikā „Imkas” (JKS) orķestris spēlēja un dziedāja „Šņāci-Minna!” Šis grāvējs vienā rāvienā kļuva makten populārs. Tas sākās apmēram tā:

Skaistu meiču zinu es —

Kādu Minnu.

Kādreiz, kad tā jauna bij,

Šitā Minna,

Ermoņikas apēdal

Mūsu Minna!

No tā laika viņu sauc:

Šņāci-Minna.

Šņāci-Minna, Šņāci-Minna,

Daiļa meita esi tu..

miņos Vimbām. Esam tikušies pie klātiem galdiem. Tagad „Ciņā” lasāms, ka apklusušas kā dzirnavas, tā vilnas vērpjuve. Ļaudis žēlojas, ka jābraucot tāli ceļi, lai kaut ko samaltu vai savērpju. Un pati meldermeitiņa Čikaģā!

Sveicienus Andrejam, Johansonam Stokholmā lūdz nodot Milda Korsta, pazīstamā izglītības darbinieka Jāņa Āberberģa (Augškalna) radniece. Viņa lasījusi Johansonu grāmatas par Rīgu un pastāsta, ka Āberberģs ilgus gadus vācis materiālus par mūsu galvaspilsētas vēsturi, izveidojams plašu kartotēku. Tā nākusi Jāņa Strauberga rokās, kas šos materiālus izmantojis savai „Rīgas vēsturei,” nenorādot avotu. Te nu jāsaka, ka Jānis, būdams vēsturnieks diletants, vispār slēpa savus avotus — aizgūtos un paša atrastos. Lasītājam atlika tikai ticēt vai neticēt. Tāpēc viņa darbi, ar maz izņēmumiem, nav izmantojami vēstures pētniecībā. Reiz Vēstures institūtā jautāju Arvedam Švābem, kurš Jāni labi pazina, kāpēc šis urķīģais vīrs tik aplami un bezjēdzīgi izrikojas?

— Ir tādi cilvēki, kam gudrība nepielip, — atrūca profesors.

— Bet tu jau varēji pamācīt.

— Tur nekas nelīdz. Met kā zirņus pret sienu — lec atpakaļ.

Bet ja Jānim Straubergam kādreiz tieši noprasīja, kur šāda vai tāda liecība atrodama, viņš piemiedza actiņas un atmurmināja:

— Archivā.

Un vairāk ne vārda. Sit viņu vai nost.

Kāds stundas ceturksnis ir pagājis tiekoties un runājoties ar daudziem tautiešiem. Dažādi sarunu temati ir skarti, visvisādas atmiņas uzvandītas, un tas noticis tik intensīvi, ka, liekas, galva sāks kūpēt. Bet bezgalīgi interesants pārdzīvojums, kuŗa dēļ vien bija vērts mērot tālo ceļu. Pats priekšlasījums tik daudz nenogurdina, jo ģenerālmēģinājums un pirmizrāde jau aiz muguras.

Debatēs par sakariem ar Latviju piedalās pazīstamais komūnisma apkaŗotājs Tedis Zieriņš. Viņa vārds bieži redzēts mūsu laikrakstu slejās sakarā ar dažādām pretkomūnisma akcijām — lasītāju vēstulēm amerikāņu avīzēs, protesta sanāksmēm un demonstrācijām, kur Tedis dažkārt piedalās vāzās iekalts, tādā veidā uzskatāmi parādot padomju diktatūras radīto apspiestību un necilvēcību. Vīrs, kas visu savu brīvo laiku un enerģiju bez atlikuma veltījis idejiskai cīņai, atrazdamš tur savas dzīves uzdevumu un piepildījumu, kamēr ļaužu vairums dzenas pēc praktiskiem labumiem un lielāka preču patēriņa. Tādu cilvēku nevar neievērot. Tagad man pirmoreiz izdevība Tedi iepazīt, dzirdēt viņu runājam. Biju iedomājies šo cīnītāju mazliet vecāku, stūraināku. Zieriņš izskatās vēl samērā pajauns, slaida auguma; viņš runā dedzīgi, brīžam patētiski, nervozi. Ja pareizi Tedi sapratu, tad viņš ir pārliecināts par globālu komūnistisku konspirāciju, kas diriģē visus nemierus, diversijas, subversijas un sabotāžas pret brīvo pasauli un kristietību, t. i. sava veida nešķīsto viltnieku biedrību ar taustekļiem malu malās un spraugu spraugās. Mans pārskats par vēsturisko attīstību un pārmaiņām Padomju Savienībā, par policentrismu komūnistiskajā kustībā un nacionāli lielvalstiskajām pretešķībām sociālistiskās sadraudzības noietnē ir par sarežģītu un niānsētu, lai atbilstu Zieriņa stingri duālistiskajam (varētu teikt: auguštīniskajam) un skaidrajam pasaules uzskatam. Man šķiet, viņš uztver manu referātu kā ļaužu prātu jaukšanu vai vismaz apmīglošanu, kā izpaušmi kaitīgai novirzei no vienīgi pareizā un taisnā cīņas ceļa. Tedis Zieriņš prasa visur un vienmēr sparīgi apkaŗot ikvienu kreiso ekstrēmistu kustību un pasākumu, jo ienaidnieks ir viens, kaut daudzveidīgs. Es iebilstu:

— Ja mēs, latvieši, mēģināsim visās pasaules malās cīnīties pret it visiem kreisā radikālisma izlēcieniem, pret dažādajām ekstrēmistu grupām un grupiņām, tad mums nepalīks pāri ne spēka, ne līdzekļu mūsu pašu tautas

un kultūras vajadzībām. Bez tam nav teikts, ka visi radikālie novirzieni ir naidīgi mūsu brīvības centieniem.

Nedomāju, ka mani aprādījumi varētu ietekmēt Tedi Zieriņu. Es tos izteicu tikai tāpēc, ka mans pienākums bija atbildēt noteiktākajam oponentam. Apzinādamies, ka Teda uztverē esmu nožēlojams aplamnieks, atkārtotju pie sevis Ķenča vārdus: „Grēkojuši ir visi svētie vīri: Poncijus Pilātus, Toms un zemes soģis, bet laikam gan neviens tik daudz, kā es, nabaga grēcinieks.”

11. jūlijā Sprūdžu mājās mani apciemo gleznotājs Jānis Strods un dzejnieks Ojārs Jēgens. Ārēji viņi ļoti atšķirīgi, bet brāļi iekš tā gara. Gleznotājs stiegrains, impulsīvs, paskarbs un sirsniņš savā runā, dzejnieks maigi klusināts, bet mazi daimoniņi smīn viņa acu un lūpu kaktiņos. Ojārs pa gadiem kļuvis drusku apaļāks, taču tikpat urķīgs un daudzpusīgs kā agrāk. Rakstniecība, māksla, kultūras vēsture, retas grāmatas un, kā Andrejs Johansons saka, „aizgājušo laiku kuriozitātes” ietilpst viņa interešu lokā. Un varbūt vēl šis tas. Ar viņu runājoties, laiks vienmēr būs par īsu.

Ojārs pasācis gaužam svētīgu darbu — reproducēt nelielā eksemplāru skaitā grūti sameklējamus agrāko laiku dzeju krājumiņus un retas, pa daļai aizmirstas brošūras. Viņš man uzdāvina trīs tādus pārspiedumus. Vienu redzu pirmoreiz. Tā ir gruzīnu anarchista K. Illašvili brošūra „Čikagas mocekļu piemiņai,” kuŗā apcerēti 1886./87. gada notikumi — lielais streiks, demonstrācijas, asiņainās sadursmes ar policiju un nāves spriedumi anarchistu vadoņiem. Žēl, ka nav minēts, kas šo apcerējumu tulkojis latviski.

Anarchistu idejas joprojām dzīvo, viņu piekritēji atkal parādās mūsdienu nemiernieku rindās, un viņu melno karogu nēsā dumpīgie studenti Parīzes ielās. Ojārs domā, ka vēsturnieki nav pietiekami ievērojuši anarchistu nozīmi un ietekmi revolūcionārajā kustībā. Viņiem, starp

citu, pieder arī pazīstamais sauklis „Visu varu padomēm!” Trūkst pētījumu par latviešu anarchistiem un viņu izdevumiem („Melnais Karogs” u. c.). Tas ir tiesa, bet jādomā, ka ar laiku šie robi tiks aizpildīti. Un es piebilstu:

— Anarchistu nelaime bija tā, ka viņiem trūka stingras partijas organizācijas. Viņi nespēja pastāvēt konkurences cīņā pret marksistiskajām partijām. Krievijas revolūcijā viņus diezgan viegli sakāva un izolēja. Tas arī izskaidro relatīvi mazo interesi par anarchistiem vēstures pētniecībā. Bet ļoti daudz kas vēl nav izpētīts. Kāpēc Ojārs Jēgens nevarētu uzrakstīt apcerējumu par latviešu anarchistiem vai vismaz par „Melnā Karogu”?

Nākošais Ojāra jaunizdevums ir Jūlija Lāča dzeju krājums „Saules zemē” (1923. g.); tur risināti erotiski motīvi orientālā vidē. Kaislas vārsmas mainās ar rotaļīgām:

Trīssimts sievas ņēmis hams,
Milēt var tik vienu.
Vecais einuks Suleimans
Nemil itnevienu...

Cik gan ir tādu, kas šo krājumiņu pazīst vai atceras? Bet vai kā derētu plašāk pazīt mūsu kultūras mantojumu. Apgāds „Pilskalns” Linkolnā veica savā laikā vienu otru labu pasākumu šai virzienā, bet būtu jāiet tālāk. Trimdā vajadzētu atrasties kādiem tūkstoš latviešiem, kas vēlētos iegādāties retus un interesantus izdevumus, kas atspoguļo dažādos virzienus un meklējumus mūsu literātūrā un sabiedriskajā attīstībā. Kas par interesantu materiālu tas būtu mūsu jaunažiem literatūras vēstures profesoriem, studentiem un studiju grupām!

Trešais pārspiedums ir samērā daudz pieminētais, bet diezgan maz lasītais Pēteris Ērmaņa ekspresionistisko dzeju kopojums „Es sludinu” (1920. g.). Ātri pāršķirstot, acis apstājas pie rindām par rakstnieku Linardu Laicenu:

Karsonī guli tu karoga sarkanā ēnā, smeļies, draudi,
baidi, svēti un lādi.

Laicen, grāvēj laikmurgainais, veseri graujošo
drudzī tu cel pats pret sevi. Vai glābšanās nav vairs?

Atbildi uz šo 1920. gadā izteikto jautājumu mēs zinām
kopš 1938. gada. Tā skan: Nē, nav vairs. Izrādās, ka mūs
abus ar Ojāru saista Linarda Laicena dzīve un darbi.
Esmu par viņu vēl šogad rakstījis „Laikā” (28. 2. 70.
nr. 17). Es saku:

— Interesantas atmiņas par Linardu krājumā „Sarkanais
semafors,” kas izdots pagājušā gadā Rīgā, ir publicējusi viņa „lielā aizraušanās,” aktrise un režisore Anna
Lāce.

— Visu laiku lielākā latviešu kurtizāne, — nopietni
piezīmē Ojārs.

— Jā, tika līdz pašam Bertoltam Brechtam.

— Tik augstu neviena cita latvieta nav tikusi. Tas ir
fakts. Jā, jā...

— Un Linards bija aizrāvis līdz neprātam. Vai tu domā,
viņš tika Annai klāt?

— Jā, jā, protams. Bet Laicens šai sakarā ieguva maz-
vērtības kompleksu.

— Kā virietis? Viņš par daudz uztraucās? Par ātru...

— Tā bija. Viņš juta, ka nespēj pielūgto sievieti erotiski
apmierināt un beidzās vai nost.

— Līdzīga nelaime bija Augustam Strindbergam. Tā-
pēc arī tā ārkārtīgā aizdomība un naidis pret sievietēm.
Izsekošana, izspiegošana par atslēgas caurumu un tam-
līdzīgi gājieni.

— Linards ir mēģinājis lietu labot. Niklavs Strunke
stāstīja, ka, uzturēdamies Itālijā, rakstnieks berzis savu
mīlas ieroci ar jūrmalas smiltīm, lai to norūdītu, padarītu
izturīgāku.

— Vai Niklavs nefantazēja?

— Nē, tādas lietas nevar izdomāt. Tas neapšaubāmi
tā bijis.

— Bet panākumi izpalika.

— Diemžēl.

Mēs atstājam nelaimīgo trauksmaino Linardu Laicenu un pārsprīžam citu pazīstamu kultūras darbinieku un kultūras hochštāpleru dīvainos likteņus pirms un pēc mūsu izdzītības. Ojārs visu komentē lietpratīgi un precīzi. Pamācīgo pārrunu nobeigumā viņš man sniedz nelielu no dzeltējušu grāmatiņu.

— Domāju, tā tevi var interesēt. Tur pieminēts arī pulkvedis Vācietis.

Publikācija saucas: „Tročkisms vai ļeņinisms. L. Kaņņeva un J. Staļina runas.” To izdevusi Soc. Padomju Republiku Savienības Tautu Centrālā Izdevniecība 1925. gadā Maskavā.

— Labi. Cik maksā?

— Par naudu ne, tikai apmaiņas kārtā. Pret kādu pirmizdevumu.

Vienojamies par Olivereto (J. Sudrabkalna) „Džentlmeni ceriņu frakā” un sitam saujā. Tas mans otrais maiņas darījums saimnieciski visaugstāk attīstītajā lielvalstī.

Pievakarē būšu Čikagas livoniķu vidū. Šai sakarā nāk prātā kāda dusmīga lasītāja vēstule, ko saņēmu pēc savas jaunākās grāmatas iznākšanas. Rakstītājs jautāja: „Brīnos, kāpēc Jūs neesat izslēgts no korporācijas?” Es cenšos atbildēt visiem, kas man raksta un pēc iespējas arī uz visiem jautājumiem. Piekļājības pēc. Un vēl tāpēc, ka pats gaidu atbildes uz savām vēstulēm un vaicājumiem. Toreiz paskaidroju: „Ācīm redzot tāpēc, ka mans konvents pozitīvi novērtējis manu zinātnisko un literāro darbošanos.” — Mūsu literātūrā diemžēl visai nepilnīgi un kļūdaini atspoguļota buršu sadzīve, jo vairāk rakstnieki, kas pieskārušies šim tematam, paši to tuvāk un pamatīgāk nepazīst. Tāpat plašākā sabiedrībā par šo jautājumu ir samērā mīglaini un bieži vien vulgāri priekšstatī. Kritika sabiedriskā dzīvē ir vajadzīga vienmēr un visur, bet ja tā šauj gažām vai pāri mērķim, tad tā neko pozitīvu nepanāk.

Latvijas neatkarības laikā nācās šad tad dzirdēt, ka korporācijas ir nelatvisks iestādījums, ka tur vācu gara atliekas. Tas balstījās uz faktu, ka latviešu korporācijas izveidojās pēc vācu „Burschenschaft” parauga, lietoja no tām pārņemtu terminoloģiju. Taču jāievēro, ka šīs latviešu studentu organizācijas radās zināmos vēsturiskos apstākļos aiz sabiedriskas nepieciešamības un sīvā cīņā pret vācu ietekmi un ģermānizācijas draudiem tā laika nelatviskajā akadēmiskajā vidē. Tās nevien nosargāja latvietībai daudzus, kas citādi būtu tai zuduši, bet arī atgriezta pie latviešiem tādus, kas jau bija no savas tautas aizgājuši. Bez tam laika gaitā ar korporāciju starpniecību latviešiem pieslējās arī daļa cittautiešu studentu, kas dzivoja mūsu zemē.

Diezgan izplatīts ir bijis uzskats, ka burši ir „bagātnieku dēliņi” un ka buršu dzīve prasa lielus līdzekļus. Ja tas atbilstu patiesībai, tad korporāciju saime nekad nevarētu būt tik plaša, kāda tā izvērtās, jo Latvijā lielu bagātnieku bija maz. Īstenībā šo organizāciju sastāvs bija ļoti dažāds; tās rekrūtējās no visiem iedzīvotāju slāņiem. Diemžēl trūkst statistisku datu par šo interesanto jautājumu. Bet ja tādus izdotos sagādāt, tie droši vien sagādātu daudziem diezgan lielu pārsteigumu. Jāpiebilst, ka savus trūcīgākos kommitoņus korporācijas dažādā veidā atbalstīja.

Ir teikts, ka korporācijās esot autoritātīvs gars; tās locekļus „izdresējo” mūsu dienām nepiemērotā stilā. Tai pašā laikā citi tās apskauda to organizētības, solidaritātes un disciplīnas dēļ. Ir tiesa, ka buršu saimei vienmēr bijuši savi zināmi kārtības un pieklājības (cita starpā — senioritātes) noteikumi, kas stingri ievēroti. Taču šo organizāciju vadība pastāvīgi balstījies uz skaidri demokrātiskiem principiem. Buršu dzīvi nekad nav vadījušas kādas internas kliķes vai citas varas ieliekņi, bet brīvi un demokrātiski vēlētas uzticības personas, kuŗu amata laiks bija samērā īss un kompetence ierobežota. Vadības princips korporācijām ir būtiski svešs. Visi jautā-

jumi ir vienmēr brīvi, atklāti un vispusīgi diskutēti pilntiesīgo locekļu sanāksmēs. No šiem principiem korporācijas neatkāpās arī tad, kad politiskajā dzīvē tos pasludināja par „nemoderniem.”

Ir dažkārt teikts, ka korporācijas esot politiskā ziņā reakcionāras organizācijas. Tas ir varbūt viens no visdīvainākajiem apgalvojumiem, jo politiskā darbība neietilpa to mērķos un uzdevumos. Pie šīs saimes piederēja ļaudis ar ļoti dažādu un visai atšķirīgu politisku pārliecību; savā vairumā tā pārstāvēja pilsoniski demokrātiskus uzskatus. Apvienotie konventi tāpēc arī nebija nekādi Latvijas autoritārās iekārtas balstītāji un apjūsmotāji. Korporāciju darbību šī režīma laikā centās ierobežot.

Visai parasts ir vulgārais apgalvojums, ka korporācijās studentus „iemācot” pļēgurot. Apmēram, kā teikts kādā vecā dziesmā: „Naktīs dzert un kārtis spēlēt viņš nu iemācās...” Ar to divainā pretrunā ir šīs saimes locekļu izcilie panākumi zinātnes un kultūras laukā, kā arī ievērojamie sasniegumi sportā. (Buršu vidū bez tam vienmēr bijis zināms skaits pilnīgu atturībnieku). Latvijas neatkarības laikā korporāciju dzīvē sporta nodarbības sāka ieņemt arvien redzamāku vietu, un savstarpējās sacīkstes izvērtās par ievērojamiem notikumiem, uz kuŗiem sistematiski un rūpīgi gatavojās. Būs arī grūti atrast tādu sporta nozari, kuŗas izcilāko pārstāvju (valsts izlases) vidū nebūtu korporāciju locekļi. Tā, piemēram, Latvijas izlasē, kas 1939. gadā VIII studentu pasaules olimpiādē Monako izcīnīja pirmo vietu volejbolā, pieci no sešiem komandas locekļim bija burši (pa vienam no piecām dažādām korporācijām). Šo laikmetīgo attīstību internaajā sadzīvē (tā izpaudās arī citās plāksnēs) pārtrauca kaŗš un Latvijas okupācija.

Bez tam buršiem ir piedēvēta augstprātība, snobisms, sava sabiedriskā stila un normu pārvērtēšana. Mūsu universitātē kādā klusā vietā uz sienas kādu laiku bija redzama inskripcija: „Nost ar deķeļiem, akseļbantēm un bimbekļiem!” Spontāns antiburšīkozu jūtu izpaudums. Lē-

tas un vienkāršas uzskates aģitācijas paraugs. Liekas, ka tās vairāk bija ārīšīgās atšķirības, kas vienu otru kaitināja, nevis kāda sevišķa augstprātība no buršu puses, atskaitot varbūt atsevišķu jaunāku krāsnešu bramanību, kas gan mēdza drīz vien pāriet. Bija, protams, arī tādi aizrautīgi burši, kuŗi gandrīz vai visas sabiedriskās parādības un notikumus valsts dzīvē vērtēja vienīgi „no buršu viedokļa.” Kā vēsturnieku mani sevišķi saista kāds atgadījums, kas ilustrē šādu nostāju sakarā ar zināmu politisku situāciju mūsu zemē un kuŗam būtu žēl ļaut nogrimt aizmirstībā. Trīsdesmito gadu beigās netālu no savām mājām gadījās nejauši sastapt kādu ļoti sirsnīgu un aktīvu buršu, kas mani apturēja un noprāsīja:

— Vai esi dzirdējis, ka Namplēsis esot slims?

— Namplēsis?

— Nu kā tad, latviešu lielākais varonis, Nameja un Lāčplēša apvienojums.

Tagad man atausa gaisma, par ko tiek runāts (tai laikā Vecrīgā nojauca dažas celtnes ap Doma baznīcu), un es atbildēju:

— Saprotu, bet par slimošanu dzirdu pirmoreiz.

— Stāvoklis esot kritisks. Var notikt, ka Namplēsis nomirst.

— Tas nāktu pavisam negaidīti.

— Protams, bet kā tu domā — kā tas būtu no buršu viedokļa?

Ir notikumi un sarunas, ko cilvēks atceras visu mūžu. Šī ir viena no tādām.

Vēlā pēcpusdienā man atbrauca pakaļ Dr. Vidvuds Medenis, kas livoniķiem pievienojies trimdā. Augumā līdzīgs savam brālim dzejniekam, no kuŗa vārsēm viņš labu daļu zina no galvas. Lielā mašīnā ar gaisa vēsinātāju braucām caur piesmakušo Čikagu uz Latviešu biedrību. Tur diezgan mājīgās pagraba telpās priecīga tikšanās ar vecajiem brāļiem un iepazīšanās ar jaunajiem. To vidū arī ļaudonietes Austras vīrs Dr. Alberts Kalniņš. Viņš piekodina:

— Atbrauc uz mūsmājām! Redzēsi, kā dzīvo nabaģa bēgļi Amerikā.

Dubultīgu ielūgumu neklātos atraidīt. Un rīt bez tam svētdiena. Vairākiem draugiem, līdz mana grāmata par Rīgu. Pārrunājam tās tapšanu un manā referātā skartos jautājumus. Tad kopīgas vakariņas ar dziesmām un asprātībām, kā tas šai saimē parasts. Vidvuds iejutīgi skandē un nodzied vairākas Jāņa Medeņa dziesmas, kuŗas tādā izpildījumā dzirdu pirmoreiz. Un vakarēšana ieilgst līdz agrai rīta stundai. Kopas seniors Aleksandrs Birkens aizved mani izguldināt savās mājās.

○

Birkena ģimenes nama priekšā aug skaists balts bērzs. Cik tālu acs var saskatīt, tas ir vienīgais visā Kilerā avenijā.

— Pašu stādīts?

— Tā ir. Un vecāmāte to uzmana un laista ar lielu mīlestību.

— Tad tāpēc izaudzis tik dūšīgs!

Birteni paskaidro, ka bieži vien pēc šī koka var pazīt mājas, kur dzīvo latvieši. Savās apmešanās vietās viņi cenšas ieaudzēt kādu dzimtenes koku, jē īpaši bērzu, ozolu.

12. jūlijs ir karsta svētdiena. Esam vēl uzcēlušies un bez steigas pabrokastājuši. Tad pošamies ceļā uz Winnetku, kur dzīvo Kalniņu laulātais pāris. Nemam līdz peldbikses, jo pie Alberta un Austras būs izdevība izplūnoties baseinā.

Kad tuvojamies ceļa mērķim, apkārtne stipri mainās. Pazūd īres nami un mazākas ģimeņu mājiņas, nav pilsētai parastā ielu režģa. Parādās lieli gruntsgabali ar lepnām savrupmājām, plaši zālāji, puķes un koku puduŗi. Šeit aizmirstas, ka pavisam tuvu ir milzīga, piekvēpusi un dažādu pretrunu plosīta lielpilsēta. Esam nonākuši kā oazē pie skaidriem ūdeņiem.

Kalniņu jaunceltā „casa blanca” ērti iegūlusies leknā mauriņā. Netrūkst arī latvisko atribūtu — bērza un ozola.

Saimnieks izvadā mūs pa septiņām lielām atvēsinātām istabām. Biezi gaiši paklāji, slipēts marmors, karaliski platas gultas, spoguļi no grīdas līdz griestiem, vannas istabā zelta ūdens krāni.

— Cik karātu?

— Prasi Austrai, — atbild Alberts. Bet viņš pastāsta, cik dālderu izmaksājuši dažādie labiekārtojumi, cik mauriņa applāusana un apmēslošana. Nekas, ka teikt, par velti mutē nekrīt; viss jānopelna. Saimnieks man, lajam, jautā:

— Kā domā, cik visa tā būšana maksā?

Esmu sprukās. Man gan galvā visādi pantiņi un pekstiņi, pārzinu veco Kurzemes dziesmu grāmatu un vēsturisko materiālismu, pazīstu dekadentus un dialektisko domāšanu, protu pat runāt padomju žargonā, bet māju lietās esmu nožēlojams nevēga. Zviedrijā šis tas pa ausu galam dzirdēts. Man šķiet, ka tur par šādu celtni vismaz pusmiljona kronu būtu jāizgāž. Pamiņājos uz glītās grīdsegas un atbildu:

— Teiksim, apmēram simttūkstoš dālderu.

— Uz to pusi būs.

Tad kāpjam pazemē. Telpīgajā pagrabā iekārtots varrens bārs. Plauktos viss, ko izslāpusi sirds var vēlēties. Bet Alberts pats vēl nemaz nepārzina visas fineses šajā krēslainajā, tīkamajā vietā. Nāk talkā meita Dzintra. Kad paspiež podziņu vajadzīgā vietā, virs bāra iedegas sarkanais zvaigznītes, paspiež otru — sāk kvēlot liels stikla vīnoģu ķekars.

— Te varētu izriķot lielisku komeršu. Dzersim zem zvaigžņotiem stariem! — es ierosinu, kad mēs atgriezāmies virszemē.

Pēc interesantās skates mūs pacienā ar šampanieti. Man jākonstatē triviālais fakts:

— Jūs, tautieši, dzīvojat pārtikuši.

— Ārstiem nav nekur tik labi kā Amerikā, — Alberts paskaidro. Tā kā mana sieva ir ārste, bet meita drīz taisās par tādu kļūt, viņš piebilst:

— Vajaga braukt šurp. Ārstam Amerika ir istā vieta. Kādreiz trimdas sākumā es gribēju braukt uz ASV angļu valodas dēļ. Vēsturniekam ir daudz izdevīgāk rakstīt angļiski nekā zviedriski. Bet sieva nevēlējās atstāt Zviedriju.

— Mirdza negrib. Izteikam jau arī zviedru zemē.

— Gan gribēs, ja atbrauks.

— Mums ir dažas citas priekšrocības. Esam tuvāk Latvijai. Varam labāk sekot notikumu attīstībai dzimtenē. Bet pie tevis vajadzētu atvest darbiniekus no Kultūras sakaru biedrības Rīgā, lai apskatās, kā bēgļi un tekuļi iekārtojušies.

— Jā, tu redzi pats, kā latvieši dzīvo Āmerikā!

Āustra pieiet pie grāmatu plaukta, kur krietns skaits latviešu rakstnieku darbu un izņem manas „Rīgas piezīmes.” Es ierakstu: „Laudonas meldermeitiņai Austrai, ciemojoties viņas mājās Čikagā...” Dzirnava viņai atņēma. Tās tagad nolaistas un gaņģi pārstājuši malt, bet pati atkal valda lielā lepnā mājā. Varētu teikt: boļševiki viņu iedzina vēl lielākā turībā un greznībā. Vecais Vimba var mierīgs atdusēties savā kapā.

Mani vilina peldbaseins, kas mirdz un laistās kā milzīga zila acs dārza vidū. Mēs visi trīs vīrieši atbrīvojamies no liekiem kankariem un metamies dzidrajā ūdenī. Dāmas paliek runājoties. Vēlāk saukšot mūs pusdienās. Tik tūrā baseinā nez vai kādreiz esmu peldējies, jo Ālberts ir perfekcionists: ar mazu sietiņu viņš palaikam izzvejo no ūdens jebkuŗu kukainīti, gruzīti un zāles stiebriņu, kas tur ievazāts vai iekritis. Vienā baseina stūrī šūpojas ūdensrozēs. Brīnos, kur tās var ņemt barību. Piepeldot tuvāk, izrādās, ka tās no plastā. Praktiski, higiēniski. Par mazu naudu sniedz lielu baudu. Tā ir progresa zeme Āmerika. Bet jāteic, ka arī Zviedrijā plastā puķes ir ieviesušās. Un ne tikai peldbaseinos vien.

Ierodas jauni peldviesi. Tautiete, kas Rīgas pilsētas 3. ģimnazijā mācījusies „mesemetiks” pie Elzas Vārsbergas, un viņas meita ar amerikāņu brūģānu. Abas ļoti izskatīgas. Gluži kā Heines vārsnā: „Vēl pati māte skaista

sieva, daiļš bērns ir viņas meitiņa." Amerikāņu zēns visai neizteiksmīgs, pelēcīgs. Bet, raugi, viņam izdevies piecirst tik pievilcīgai latviešu meitenei. Čikaģā vien taču vairāk latviešu nekā visā Zviedrijā. Kāpēc mūsu puisēni aizlaiž svešās tautās savas skaistules? Kā lai te nesanāk cemmel! Tādi kā muļļas, kā mūlāpi! Kur šiem acis, kur apķēriba, pieķeršana, piežmieģšana? Manu, ka arī Albertam neko netik, ka amerikānis meņģējās ar savu ieguvumu. Bet mēs abi tur neko nespējam grozīt. Palīgspēki vajadzīgi. „Grāfs Radeckis apzvērēja Lombardiju atbrīvot. Nebīdamies ziemeļvēja, Veronā kad sagaidīja papildspēkus pienākot, varon's gatavs cīņai bija." Tikmēr nepareizais brūģāns uzsēdinājis mūsu Lombardiju kā tādu jūņas vāravu sev mugurā un peņas pa ūdeni, ka plīks vien. Vai Albertam tādēļ bij baseinu rakt!

Un tomēr labi, ka izrakts. Kad jaunieši aiziet, mēs vēl labu laiciņu izdzīvojamies kā roņi, nirdami un sprauslodami. Ļaujām jūlija saulītei sevi apžaudēt, lai tad atkal izlaistu kādu loku pa tilpīgo ūdens tvertni. Labsajūta aug augumā. Alberts te tiešām var atjaunot sparū un spēkus, kas vajadzīgi, aprūpējot pacientu barus Čikagas smaceni. Baseinā ieguldītais kapitāls neapšaubāmi rentējas ar uzviju.

Pēc tādiem vingrinājumiem Austrai pie pusdienām mūs daudz nav jāskubina. Saimnieks necieš smēķēšanu, bet domā, ka glāze pilādžu brandava veselībai nekaitē. Mēs tad arī baudām un slavējam. Lai dots devējam atdodas! Atvadoties iesaku Austrai iegādāties „Res Baltica," jo viņa ir šeit visu lietu kārtotāja.

— Tas ir izdevums, kuŗu nav jākaunās arī amerikāņiem rādīt.

— Katrā ziņā, — viņa saka, smaidīdamā savu ļaudonietes smaidu.

Esam šajās mājās tiešām labi atpūtušies un atspirguši. Un es novēlu saimniekam:

— Lai tas Kungs ļauj tev ilgi baudīt tava darba augļus!

Nospriedām ar Birkenu, ka izbraukums bijis interesants un veselībai noderīgs. Tas man arī lieku reizi pārliecinājis, ka praktiskās iekārtošanās darbs tautiešu dzīvē ASV visumā ir nobeigts. Samērā ievērojams skaits latviešu ir sasnieguši tādu labklājību, ka viņi var nākotnē paveikt nozīmīgas lietas latviešu kultūras veicināšanā un izveidē. Pēc valdemāriskā posma „likumsakarīgi” vajadzētu nākt kronvaldiskajam. Ka šai virzienā tiek strādāts, to mani jau ārstu un zobārstu kongresā Losandželosā. Tikai būtu vēlams, lai šos spēkus virzītu mērķtiecīgi un izmantotu racionāli. Jādomā, ka jēdzīgas un nopietnas ieceres spēs iegūt turīgās un izglītotās sabiedrības atbalstu.

Līdz šim mums nav izdevies nodibināt periodisku zinātnisku izdevumu angļu valodā (tajā varētu būt raksti arī citās lielākajās svešvalodās), ar kuŗa starpniecību būtu iespējams nodot cittautiešu intelektuālajām aprindām mūsu zinātnieku pētījumus par latviešu un vispār par Baltijas problēmām. Tādu izdevumu, kas būtu pilnīgi brīvs no jebkādas propagandas, bet kalpotu vienīgi stingri zinātniskiem mērķiem. Pietiktu, ja tas iznāktu katru gada ceturksni vai pusgadu. Tā redakcijai vajadzētu atrasties ASV, bet ar pētījumiem un padomiem tur piedalītos latviešu zinātnieki no visām patvēruma zemēm. Pēc mana un vairāku citu kollēgu ieskata tas būtu visvērtīgākais pasākums, kādu vien mēs pašreiz varam iedomāties, atskaitot jaunatnes latvisko audzināšanu. Šāda projekta īstenošana ir pilnīgi reāla, bet atkarājas no latviešu sabiedrības izpratnes un atsaucības.

Vakara pusē mani atkal savā ziņā pārņēma Ādolfs Sprūdžs. Saku paldies Birkenu ģimenei, vēlreiz uzmetu skatu rūpīgi koptajam bērzam durvju priekšā un raušos iekšā mašīnā. Dolfs apsola braukt lēnām un ļaut pavērot pilsētu: kā tauta dzīvo un priecājas.

Ietves nav tik tuksnešainas kā Losandželosā, taču pat Mičigenas avēnijā nemana lielāku ļaužu kustēšanos. Labprāt būtu pastaigājies kādu gabalu kājām, bet Dolfs piezīmē:

— Labāk ne, var iekulties nepatikšanās.

Eiropā, *paldiesdievam*, tik traki vēl nav. Londonā un Hamburgā esmu klenderējis apkārt bez bēdām vēlu pēc pusnakts. Un es sāku ilgoties pēc vecā kontinenta.

13. jūlijā lipīgais, mitrais karstums turpinās. Sprūdžu jaunā paaudze iet uz Mičigenas ezeru peldēties. No mājām tas sasniedzams pāris minūtēs. Arī es sekoju Uģim, Ritai un Pičam. Vēlāk mums pievienojas Ilze.

Šai pilsētas daļā dzīvo jaukta sabiedrība — baltie un melnie brāļi jukujukām. Pludmale, šķiet, daudz kopta netiek. Tā nosēta mazām sprāgušām zivtiņām, kas iepeldot no jūras, bet nespējot izdzīvot ezera ūdenī. Arī cilvēks bieži vien uzprasās pats uz savu nelaimi. Ko lai pārmet mazai zivtiņai! Pašā malā noglumējuši akmenei, ūdens mazliet duļķains. Bet ja čikagieši neraustās, tad arī man neklājas izrādīt gļēvulību. Un kur tad retā izdevība būt demokratiskā, integrētā sabiedrībā! Brienu apņēmiģi iekšā un metos peldus. Pēc brīža atlaižos uz muguras ar seju pret pilsētu. Mazliet plezmas kustinādams, veļos Čikagas stūrainajās, lauztajās kontūrās. Ir dienas vidus. Karstajā, dūmakainajā gaisā pilsēta izskatās kā kāda apokaliptiska parādība. „Bābele, tu lielā... tu nešķīstības māte virs zemes.” Daudz māsu tev saradies mūsu attīstītajos laikos. Techniskā civilizācija sadzen ļaudis aizvien lielākos anonimos murskuļos, lai viņi urdītos viens gar otru, deldētu sevi un citus drudžainā steigā un kāpinātā agresivitātē, kamēr daļa turpat nogrimst trulā, bezcerīgā apātijā. Kā lieli trumi zemes vaigā pampst un tūkst šie miljīgie cilvēku sablīvējumi, pilni puvekļu, mēslu, sasmakuma un visādas negantības. Sen pārsniegtas augšanas optimālās robežas, pazaudēta sajēga par proporcijām.

Es mīlu pilsētu, bet tādu, kas elpo un pulsē brīvi, kuļas plaušas un artērijas atbilst ķermenim, kur cilvēkam nav jābaidās no cilvēka. Kad vecais Konrads Ādenauers bija pabeidzis savu ilgo un sekmīgo valdīšanu, žurnālisti vi-

rojās tik neprātīgi kā vēlākie ienācēji. Pa to laiku baltais cilvēks bija paguvis noplicināt un saposīt lielu daļu no zemēm visapkārt Vidusjūrai un šur tur citur. Un tad viņš tika klāt pie neskartām dabas bagātībām aizjūrā. Mūžīgi izkāmejīgs un nepiepildāms, kā nelabā apsēsts (ne velti dēvēts par „balto velnu”), savā isredzīgajā mantkārībā viņš tad nu sāka visu „attīstīt,” līdz pienāca „klusais pavasaris.” Sapratīgākie aicināja atjēgties, nesaukt postišanu par „attīstību” un beigt ar to plātīties. Bet kūsnīgajiem ierāvējiem tūlīt radās advokāti malu malās, jo „tam netrūkst blēņu biedra no viņa paša šķiedra, tāds pats pilns viltības.” Tiek izdomāti jauni argumenti un teorijas, lai rebes varētu netraucēti turpināties. Franču zinātnieks Ž. Dorsts par to saka tā: „Cilvēks radās kā tārps, kā kode vilnas kamolā; viņš „izgrauza” sev dzīves telpu un izdomāja teorijas, lai attaisnotu savu rīcību.” Bet tāda atziņa šim grauzējam nepatīk, jo viņa muļķīgajai iedomībai, lielībai un plātībai nav ne gala, ne malas, un pašapmānīšanās ir kļuvusi par viņa iemīļotāko nodarbošanos.

Melnš vīrs nosēdies pašā ezermalā, ar kājām ūdenī. Kamēr es staigāju šurpu turpu, mēģinādams iedomāties, kāda izskatījās senā indiāņu Čekaqua, viņš lēni un ritmiski ar abām saujām, rauš rupjās mitrās smiltis un krauj tās klēpī uz saviem vīrišķības atribūtiem. Daļu no krāvuma aizskalo ūdens, bet viņš to neatlaidīgi atjauno, lai tūlpums un svars paliktu konstants. Tā melnais vīrs ar lielu mērķtiecību ir darbojies vairāk par stundu. Gribot negribot man nāk prātā Linarda vingrinājumi Vidusjūras krastos. Kā zināms ir paņēmieni un ticējumi, kas izplatīti dažādās tautās un rasēs. Tie var būt aizguvumi, bet var arī izveidoties neatkarīgi viens no otra, jo cilvēku vajadzības, tieksmes un vēlmes daudzējādā ziņā ir visai līdzīgas.

Es vēlreiz atvēsinos Mičigenas ezerā, padauzos ar Piču un Ritu un soļoju mājup. Pēc Janīnas ieteikuma dodos tūlīt vannā. Pēc pusdienām Dolfs mani aizved uz rakst-

nieka Hermana Kreicera mājām, kur sanākuši „Brīvās latviešu balss” raidījumu vīri ar Jāni Vilciņu priekšgalā. Satieku arī rakstniekus Ojāru Jēģenu un Kārli Ņezberu. Lokālām latviešu vajadzībām ierunāju skaņu lentē sava referāta beigu daļu (par sakariem ar Latviju), kuŗu pēc tam pats dabūju noklausīties. Kaut priekšlasījums Čikagā bija labi apmeklēts, lielais vairums turienes latviešu to nav dzirdējuši. Vilciņš aprāda, ka arī Latviešu biedrības vadītāji uz šo sarīkojumu neesot bijuši, bet ar raidījuma palīdzību varēs iegūt vismaz daļēju informāciju par to, kas runāts. Es piebilstu:

— Varbūt biedrības vadība baidījās kļūt neobjektīva. Profesors Arnolds Aizsilnieks, kas ir ļoti mācīts un piedzīvojis vīrs, mēdz teikt: ja grib pilnīgi objektīvi recenzēt kādu grāmatu vai bez aizspriedumiem izvērtēt kādu referātu, tad nedrīkst attiecīgo grāmatu lasīt vai referātu klausīties, jo cilvēks no lasītā vai dzirdētā var ietekmēties un līdz ar to vairs nespēj būt pilnīgi objektīvs.

Tad pārrunājam diskusijas, kādas mūsu presē bijušas par raidījumiem uz Latviju. Mani izjautā par mēnešraksta „Brīvība” viedokli dažos jautājumos. Lai gan neesmu šī izdevuma redakcijas loceklis, mēģinu atbildēt pēc iespējas skaidri un motivēti. Ar šo draudzīgo domu izmaiņu istenībā beidzas mana darbošanās Čikagā.

14. jūlijā „man rokā spieķis, galvā hūte...” jo šovakar pēc norunas jābūt Kalamazū. Jāgaida tikai uz šķūtniekiem. Pēdējo dienu spiedīgais karstums mani padarījis laisku un gurdu. Pavadu priekšpusdienu, izskatīdams Dolfā abonētos latviešu laikrakstus. „Latvija Amerikā” 8. jūlijā (nr. 52) apcerējusi manus referātus Toronto. Virsraksts: „Jaunā trimdas priecās mācība.” Lasu un brīnos, ko tik visu Uldis Ģermanis nav sarunājis! Nobeigumā teikts: „viņš... šķiru cīņas ideoloģiju apzīmēja par jauno priecās mācību latviešu tautai.” — Savā referātā „Kāpēc esam tādi, kā esam” es konstatēju, ka pagājušā gadsimta

deviņdesmitajos gados latviešu sabiedriskajā dzīvē „ielaužas jauna priecās mācība jeb, kā toreiz teica, jaunais evaņģēlijs — jaunā strāva,” paskaidrojot tālāk: „Tās avots bija vācu marksisma brošūriņas, kas galvenokārt caur Liepāju ieplūda Latvijā. Šis jaunais evaņģēlijs aizrauj jauno nemierīgo paaudzi, it īpaši skolniekus, studentus un pusintelligēntus. Tie audzina bārdas, ērnoti ģērbjas, jūsmo un dumpojas.” — Bet Kanadas latviešu avīzes lasītājiem jāsecina, ka biju ieradies Toronto sludināt šķiru cīņu. Šī pervertētā raksta autors, protams, palicis anonims. Un lai viņš arī tāds paliek. Trimda ir nenormāls stāvoklis, un daļa cilvēku arī tāpēc nejaudā saglabāt garīgu līdzsvaru. Prasīt no šiem nelaimīgajiem atbildību par viņu rīcību būtu neprāts.

Pirms šķiršanās apmācu Ritu un Piču dažos veiklības un burvju paņēmienos — ar bumbu un ar diviem naudas gabaliem, jo jaunatnes spējas, manuprāt, jāattīsta vispusīgi. Tad arī klāt ir Lalita Muižniece un stokholmietis Juris Kronbergs, lai vestu mani uz Kalamazū. Ardievojos no saviem gādīgajiem saimniekiem, cerot, ka varbūt drīz varēšu uzņemt Dolfu pie sevis Zviedrijā, jo augustā viņam jāpiedalās kādā zinātnieku kongresā Eiropā.

Tērzedami braucam pa Mičigenas valsts lielceļiem. Lalita stāsta par latviešu valodas kursiem, uzteic Juri, kas labi iekļāvies kolektīvā. Kalamazū esot relatīvi lielākais latviešu skaits: ik simtais pilsētas iedzīvotājs tur esot latvietis. Ap pulksten deviņiem vakarā esam galā. Kursantu vidū pārsvars meitenēm. Jurim jau te dzīvošana kā puķu dārzā. Pēc kopīgām vakariņām Dr. Valdis Muižnieks mani novieto klusā dārzā mājiņā, lai kārtīgi izguļos, jo rītdien mani paredzēts intensīvi nodarbināt.

15. jūlijā tā arī notiek. Ar labu vien un pamazām Lalita mani ar studentu palīdzību „izden” līdz sešiem vakarā. Par literātūru, par to, kā vēsture mūs veidojusi un tad daudz jautājumu un pārrunu. Draudzīgi, jautri un

žirgti. Bet pēc tam jūtu, ka, tāpat kā dažkārt Pietuka Krustiņam, mani „dvēseles spēki atteikušies no tālākas klausīšanas un strādāšanas.” Lai spētu vēl šovakar nolasīt referātu šejienes Latviešu biedrībā, nolienu mazliet nosnausties. Kā krītu, tā aizmiegu.

Kā norunāts, pēc stundas mani ceļ augšā, bet īsti atmosties nejaudāju. Tādu pašu pusnemaņā mani aizved uz sanāksmes vietu. Āpjēdzu gan, kas par lietu, bet nav ne mazākās nojautas, kā ar savu uzdevumu tikšu galā. Tomēr prāts patikami bezrūpīgs, gluži kā mazam bērnam. Jūtos it kā ietīts siltā, mīkstā vīlnā. Neapraktāma, pilnīgi neatbildīga sajūta. Gandrīz kā toreiz, kad, būdams dežūrants Smagās artilērijas pulka kazarmās Rīgā, uztrūkos kājās no snaudas dežūrvirsniekam ienākot, un uz viņa jautājumu: „Kas jūs tāds?” kā pa sapņiem atbildēju: „Es neesmu nekas.”

Taču „dvēseles spēki” pavisam negaidot atgriežas, kad nostājos kupla klausītāju pulka priekšā. Un tā bez lielas stomišanās izklāstu domas par sakariem ar Latviju. Pirms debatēm neliels pārtraukums. Izrādās, ka biedrības dāmas gādājušas par kafiju un cepumiem. Notiek iekošana, uzpīpēšana. Rodas mājīga, intīma atmosfāra. Daudz tautiešu nāk aprunāties. Satieku vēsturnieka Lazdas vecākus, vēsturnieci Grīnvaldi, rakstnieku Kaugaru, Valiju Ruņģi un aktīvos biedrības darbiniekus. Vairāki apjautājas, kad iznāks otrā izdevumā „Latviešu tautas piedzīvojumi,” taču neko noteiktu atbildēt nevaru. Neesmu izdevējs.

Pēc atspirdzināšanās nodebatējam līdz pusvienpadsmitiem vakarā. Kā referātu, tā diskusijas Avotiņa kungs uzņem skaņu lentē, kas vēlāk aizceļo uz ELJĀ kongresu Zviedrijā un no turienes arī pie tautiešiem Dānijā. Tādā kārtā iznāca neparedzēta sadarbība pāri kontinentiem.

Nākošajā dienā Lalitai ar studentiem ir nadarbības citā vietā. Mājās esam divi vien ar Dr. Valdi Muižnieku. Viņš ļoti reāli skatās uz trimdas iespējām, vajadzībām un nākotnes izredzēm. Jāgādā par kadriem, par fondiem

kultūras darbam. Tāpēc arī viņš uzņēmies Rietummičigēnas latviešu valodas kursu administrātora pienākumus. Valdis iedvēš uzticību, paļāvību. Lai gan garais ceļojums mani jau manāmi nogurdinājis, viņa sabiedrībā atkal sāku justies mundrāks.

Apvaicājos par Aivaru Ruņģi, kam bijuši ievērojami nopelni dažādos kultūras pasākumos.

— Cerēju, ka izdosies viņu satikt Kalamazū. Ir pagājuši jau pieci gadi, kopš redzējāmies Anglijā.

— Aivars tagad vairāk darbojas uz savu roku, — atbild Valdis.

— Raksta? Taisa savu biļetenu?

— Jā, tā liekas.

Aivaru Ruņģi sameklēt tā arī neizdodas, jo tūlīt jāpošas ceļā uz Ņujorku. Valdis Muižnieks man novicina ardievas mazajā, mīļīgajā Kalamazū lidlaukā. Arvien tuvāk mājām.

ŅUJORKA - STOKHOLMA

16. jūlija pēcpusdienā La Guardia lidlaukā mani savā gādībā ņem prāvests Norberts Trepša — jurists, teologs, rakstnieks, publicists un aktīvs sabiedrisks darbinieks. Ar pseudonimu Neikšānīts viņš ir rakstījis prozu un dzeju. Divas ļoti raksturīgas rindas man palikušas atmiņā, pār-lapojot M. Bukša „Latgaļu literātūras vēsturi”:

— Voi bej vērts dzīdot laiku naģaru?

— Es cytaiž navaru...

Zem tām varētu parakstīties visi tie, kas, apzinoties „ludibrium rerum mortalium,” tomēr neieslikst apatijā, gaudulībā un izmisumā, bet mēģina darīt iespējami la-bāko arī visļauņākajā situācijā.

Ņujorkā ir tāds pats spiedīgs karstums kā Čikagā, bet man vēl jāiztur tikai divas dienas, jānolasa pēdējais re-ferāts. Tad darba plāns būs nevien izpildīts, bet arī pār-sniegts gandrīz par simt procentiem. Viss brīnumainā kārtā ir noritējis kā pa diedziņu, bez aizķeršanās un ka-vēšanās, bez klizmām un ķibelēm. Par to, protams, man jāpateicas daudzu tautiešu labai gribai, izpalīdzībai, iz-darībai, precizitātei. Viegli sastrādāt ar tādiem cilvēkiem.

Prāvests mani ved uz latviešu katoļu namu Bronksā, kur atrodas BATUN telpas. Viņš ierunājas:

— Biju ļoti pārsteigts par jūsu grāmatu „Zili stikli, zaļi ledi.” Laucinieckajiem latviešiem tāda ir pavisam neparasta. Asa, intelektuāla. Interesanta kompozīcija trīs plāksnēs — bijušā Rīga, tagadējā un tad dažādās asociācijas.

Arī es esmu pārsteigts, ka prāvests tik skaidri saskatījis darba metus un izveidi. Bet viņš jau pats ir literāts. Man atliek tikai atbildēt:

— Jā, tieši tā šī grāmata bija iecerēta un izplānota.

Kad esam galā, Trepša paskaidro:

— Mums šeit iespējams uzņemt dažu labu ciemiņu. Telpu pietiek. Pie mums apmeties arī Pāvils Johansons, tikai pašlaik izbraucis apciemot draugus vai radus.

Viņš iepazīstina mani ar enerģisko BATUN darbvedi Vallena kundzi. Ierodas studente Dzintra Bungas, ar kuŗu tikos jau Toronto. Viņa atgādina, ka rītvakar pulksten astoņos man jāstājas ņujorkiešu priekšā. Paēdam ļoti garšīgas pusdienas, sazvanos ar rakstnieku Jāni Krēsliņu un tēlnieci Minjonu Kļaviņu. Izveidojas rīcības programma. Šovakar pie Kļaviņiem, rīt pie ņujorkas intelektuāļa (tā mēs Stokholmā dēvējam sarkastisko dialektiķi Krēsliņu Jāni).

Medicīnas profesora un dziedoņa Jāņa Kļaviņa māja prāvestam nav sveša. Bet tā atrodas ārpus ņujorkas, tā ka sasniedzam to tikai lielā tumsā. Visapkārt miers un klusums, zaļumi un lielas savrupmājas. Iekšā varena kustība un dzīvība, jo bez atvasēm bagātās Kļaviņu ģimenes tur pašlaik uzturas Dr. Kursis ar sievu un bērniem, kas arī ieradusies no Zviedrijas. Šeit nekas neliecina, ka latviešu tautas eksistence būtu apdraudēta.

Visas sienas vairākās istabās noklātas galvenokārt ar latviešu glēznotāju audekliem. Sevišķi daudz Milta un Tidemaņa darbu. Un visu to papildina Minjonas (Jānis saka: Mīnkas) skulptūras. Nekur neesmu redzējis praktiskās dzīves panākumus apvienotus ar tādu bohemisku vieglumu, sirsnīgu vienkāršību un aumaļainu vitālītāti

kā šajās mājās. Šādā vidē pat miroņus, šķiet, varētu pamodināt. Un ja ne tos, tad vismaz pamirušos.

Pēc miesīgas iestiprināšanās mēs pārejām pie garīgu lietu apspriešanas, veldzējoties ar krāsainiem dzīvības ūdeņiem. Jāņa vienīgās žēlabas ir, ka profesora amata pienākumi traucējot pētīšanas darbu. Viņš pastāsta par mēģinājumiem, kas paveŗ iespējas izdarīt apaugļošanas procesu ārpus cilvēka ķermeņa, ņemot no partiem tikai vajadzīgās vielas, bet pilnīgi atbrīvojot viņus no radīšanas akta piepūles. Šai brīdī iejaucas Minka. Apburīgi smaidīdama, viņa iebilst:

— Kam tas vajadzīgs? Dabiskā veidā taču to var izdarīt daudz patīkamāk.

Šī argumentācija ir tiešām spēcīga, taču minēto eksperimentu nolūks ir sagatavot ceļu cilvēku defektīvo genu kontrolei resp. sugas uzlabošanai. Manam skolotājam un dzejniekam Eduardam Mēkleram ir dažas nojautu pilnas rindas, kuŗas nedaudz uzlabojot (ar interpolētu otro rindu), dabūjam vizionāru nākotnes ainu:

Nem, ņem no manis vajadzīgās vielas,
Ja vajag, uzlabo
Un veido tēlu sevī visudaļāko.

Turpmāk tad arī sarunas novirzās uz daiļām mākslām. Mājas māte atklāj, ka viņai ir saglabātas vairākas Jāņa Veseļa rakstītas vēstules. Tas ir interesants fakts, bet „likumsakarīgs,” jo nelaiķis augstu vērtēja sievišķīgu daiļumu. Ja kādreiz izdotos savākt Veseļa trimdas laika vēstules publicēšanai! Citās tautās tas būtu iespējams, bet pie mums laikam pagrūti. Daudz no tā, „ko tie kungi drikst,” mēs joprojām neuzdrošināmies. Tā nu paši sevi daudzējādā ziņā noplicinām.

Kad pusnakts pāri, Minjona mani liek pie darba. Viņa atnes manu grāmatu par Rīgu, lai es ierakstītu tajā kaut ko no saviem domu izpaudumiem. Tā kā šovakar pārspriesti iedzimtības jautājumi, tad rakstu tā:

tagad iegūstu vispusīgāku pārskatu par šo baltiešu pasākumu.

Biju nodomājis katrā ziņā apskatīt „Laika” redakciju, satikt tās darbiniekus un izdevēju Helmaru Rudzīti. Taču attālumi ir par lieliem un stundu atlicis gaužam maz. Izdodas tomēr sazināt Kārli Rabācu, apmainīt dažus vārdus. Tāpat sazinos ar Helmaru Rudzīti, kas ierosina, lai uzrakstu „Laikam” impresijas par Ameriku. Par to īstenībā nebiju domājis, lai gan aiz veca paraduma ceļojuma gaitā šo to atzīmēju paša zināšanai. Pēkšņā vieglprātības uzplūdumā (laikam tāpēc, ka plāns izpildīts ar uzviju) atbildu, ka varētu pamēģināt. Tai brīdī neapziņajos, ka iepiņķēšos uz vairākiem mēnešiem darbā, kas nekad nebija paredzēts un kuŗam laiks būs jāzog no citiem steidzamiem pienākumiem.

Tad ceļš ved pie dzejnieka, vēsturnieka un bibliografa Jāņa Krēsliņa, kuŗš samērā viegli sasniedzams, jo arī dzīvo Bronksā. Ar viņu man seni kultūras sakari jau no tiem tālajiem laikiem, kad gatavoju publikāciju „Pa aizputinātām pēdām.” Jānis ir man izpalīdzējis ar dažiem materiāliem, kuŗus cītīgi vācis veclatviešu aprindās. Lidz šim tomēr nekad nav laimējies viņu satikt un tuvāk iepazīt. Es ļoti augstu vērtēju personiskus kontaktus, domu un informācijas izmaiņu. Tādā veidā tiek izkļiedētas neskaidrības, novērsti pārpratumi, iegūti jauni ierosinājumi un aprādījumi. Arī Stokholmā es parasti par ikvienu sarežģītu jautājumu mēdzu apspriesties ar kollēgām un draugiem, jo kolektīva gudrība tomēr ir pārāka par pašgudrību.

Tā nu es nonāku atkal vienā dzīvīgā, spirtā latviskā ģimenē. Varētu gandrīz vai domāt, ka manas gaitas virzījies kāds slepens Amerikas latviešu propagandas aparāts, lai apvestu ap stūri ciemiņu no Eiropas. Mani ļoti interesē, ko īsti Jānis Krēsliņš „salaupījis” no mūsu senčiem indiāņu zemē, bet vairums grāmatu vēl atrodas kastēs bēniņos, jo ģimene tikai pavisam nesen ievilkusies šajā mājā. Tomēr viena otra grūti sadzenama publikā-

cija ir jau nonākusi plauktā. Redzu, ka būs jāizlūdzas no Jāņa dažas kserokopijas.

Kamēr apspriežam grāmatas un to likteņus, istabā viņi iesoļo slaidi, gaišpelēks zaļacains kaķis, aplaimodams mūs ar savu klātieni. Rodas ļoti tikama, mājīga un estētiski intelektuāla noskaņa. Pēc brīža mums pievienojas Gunārs Saliņš, jauns pedagogs Juris Sils, kā arī kollēga Andrievs Ezergailis ar savu Intu, kuŗa speciālizējusies vācu literātūrā. Tādā sabiedrībā lēti aizmirstas, ka „Mūsu Kunga vīna kalnā tev jāstrādā ir agri un vēl.” Un kāpēc strādāt, ja Krēsliņu pāris, izdarīgiem bērniem asistējot, noklājis bagātu galdu, kur ir viss, kas vajadzīgs miesas un gara uzturēšanai? Tikai mobilizējot dvēseles spēku rezerves, izdodas sarosīties uz pēdējo referātu, kas nolikts pulksten astoņos vakarā. Bet norunājam, ka mūsu glītās un tīklās sarunas atjaunosim, kad uzdevums būs veikts. Sasēžamies pāris mašīnās un braucam.

Par turpmāko „Austrālijas Latvieti” (7. 8. 70.) bija lašams: „Karsta 17. jūlija vakarā Kolumbijas universitātes ārzemju studentu centra zālē Ņujorkā pietrūka krēslu, lai uzņemtu pāri par 100 interesentu, kas bija nākuši klausīties Zviedrijas ciemiņa Ulža Ģērmaņa priekšlasījumam...”

Vakars tiešām ir tropisks, tā ka kreklis līp pie grēcīgā ķermeņa, kad sasniedzam ceļa mērķi. Uz platajām universitātes kāpnēm stāv vairāki varenu apmēru policisti, spēcīgi bruņoti. Latvijā brīvības laikos „kruķiem” bija mazas rundziņas jeb tā sauktie „nēģīši.” Tāpat tas šodien ir Zviedrijā, bet amerikāņu kārtības vīriem šitāmi ir tādi kā jūras zuši. Bet arī ar mazo „nēģīti” varēja panākt lielu efektu. Par to man atmiņā kāds novērojums no trīsdesmito gadu otrās puses. Bija vasaras laiks. Nez no kurienes Brīvības bulvārī parādījās neliela kreiso demonstrantu grupa, kuŗu „kruķi” tūlīt sāka izklidināt. Kāds drosmīgs židiņš bija pabēdzis zem kuplajām liepām netālu no pareizticīgo katedrāles, vicināja ar rokām un kļiedza: „Nost ar Kārl Ulman! Nost ar Kārl Ulman!” Bet savā trauksmē un degsmē viņš nebija pamanījis, ka tieši

viņam aiz muguras koka ēnā klusi un nekustīgi zirga mugurā sēdēja jātnieku policists. Kaskotais vīrs tikko manāmi noliecās iesāņus, mazliet pacēla labo roku, un gaisā nozibēja baltais „nēģītis,” pieskardamies klieudzēja skaustam. Uzņēmīgais cilvēks apklusā pusvārdā, kājas saļodzījās, it kā tās būtu no mīkstas gumijas, un viņš pēkšņi saruka mazā čupiņā. Piesteidzās pāris kārtībnieku, uzrāva nelaiemes putnu kājās un stiepa viņu prom. Mazliet atžīlbis un atskartis, ka situācija mainījies, viņš sāka skaļi saukt: „Lai dzīvo dakter Kārl Ulman! Lai dzīvo dakter Kārl Ulman!” — Viss tas norisinājās dažās sekundēs it kā kādā Čaplina farsā. Es stāvēju kā apburts, pats lāga neticēdams savām acīm un ausīm.

Skatos uz amerikāņu lielo „jūras zuti” un domāju: nez kā tāds smeķē? Bet es jau netaisos izvērst te kaut kādu kūdišanu, organizēt jaunus studentu nemierus. Ārzemju studentu centra patikami iekārtotā zāle viņoņas ļaužu čalās. Daudz pazīstamu seju — tēva kollēga Jānis Šaberts, gleznotājs Augusts Annuss, literatūras kritiķis Jānis Bičolis, advokāts Rudolfs Turks, ar kuŗu vienā laivā atkūlāmies uz Zviedriju, livoniķis Pēteris Kalniņš juniors, BATUN ļaudis, otrās ģimnazijas absolventi, studenti, kas redzēti „Nākotnes 70” sarīkojumos un vēl viena no manām bijušām skolniecēm — Lia Smits. Lai tad arī iet pēdējo reiz par kultūras sakariem! Omulīgā atmosfairā prāts kļūst rotaļīgs. Kādā vietā referātā man gadās pieminēt Valteru Ulbrichtu. Taču šoreiz man izsprūk populārais apzīmējums, ko lieto vācu tautas demokrati: Valters Špalters. Savā bezbēdībā neiedomājos, ka var rāties pārpratumi. Un radās! Minētajā „Austrālijas Latvieša” numurā, kur, acīm redzot, pēc skaņu lentes atstāstīts mans referāts, lasāms: „Cik tagad maz pazīst Ļeņina mācību, liecina atgadījums Ļeņina 100 gadu jubilejā, kad Maskavas partija tam piedēvēja Austrijas sociāldemokrata Otto Bauera domas, ko Ļeņins pats apkaŗoja. To uzķēra vācu komūnists Valters Špalters. Maskava savos izdevumos kļūdu izlaboja, atlaiŗot vainīgos, bet Rīgā

grozījuma nebija." — Es lūdzu tautiešus atvainot mani par šo neapdomību un vieglprātību.

Referāta beigu daļā, aprādot, cik nepateicīgs uzdevums ir darboties kultūras sakaru laukā, es piebilstu:

— Man šai ziņā ir vairāk nekā desmitgadīga pieredze, kuŗā es vēlējos dalīties ar saviem tautiešiem. Bet arī Uldim Ģērmanim nav pa spēkam visu mūžu nodarboties ar šīm lietām. Man gribas īstenot vēl vismaz dažas ieceres vēsturē un literātūrā. Domāju, ka mans aktīvākais periods sakaru izveidē ir beidzies. Ceru, ka citiem turpmāk būs vieglāk. Man nācies dzirdēt daudz pārmetumu, piezīvot dažādas nepatīkšanas. Esmu centies to uzņemt mierīgi, bet visam ir savs mērs. Mani nevilina mocekļa kronis; man nepavisam nepiestāv nesaprasta cietēja loma.

Man uz lūpām arī kādreiz Rīgas Jūrmalā noklausītais teiciens (autors: inženieris J. Priedītis): „Es arī nevēlos mūžiģi būt tas žultainais pīlēns, uz kuŗu citi savu žulti var izgāzt,” bet es iekožu sev mēlē, pasmaidu un paklanos pret draudzīgo auditoriju.

Notiek cienāšana ar kafiju un cepumiem. Debatēs nav nekādu sevišķu asumu. Kāds runātājs kritizē sociāldemokratus, Bičolis — „Jauno Gaitu.” Arī šis sarīkojums tiek iemūžināts skaņu lentē.

Pagūstu vēl iejaukties ļaudīs, parunāties par dažām parādībām Ņujorkā, it īpaši par dažādo nacionālo grupu situāciju. Kādreiz, atceroties izceļošanu no Vācijas, Valdis Krāslavietis uzrakstīja šādas vērā liekamas rindas („Jaunā Gaita,” nr. 16):

Jā... kur tas laiks jau,
kopš pēdējo reizi tikāmies Gronā...
Tad noskaidrojās,
ka šāvuši bijām tikai uz gojiem,
un vārti uz Leiputriju
plaši atvērās, —
cik priecīgi toreiz
mēs sakāpām galērās! — —

Ņujorkā vien žīdu tautības iedzīvotāju ir krietni vairāk nekā visā Izraēlā. Viņu nozīme un ietekme kultūras dzīvē (arī lielajā Kolumbijas universitātē) un saimnieciskajā laukā ir ievērojama. Vairākos gadījumos žīdi ir izpalīdzējuši latviešu ieceļotājiem; citiem ir vēlāk nodibinājušās draudzīgas attiecības ar saviem žīdu kaimiņiem un darba biedriem. Svešu okupāciju radītās un uzkurinātās pretešķības, šķiet, laimīgā kārtā pieder pagājībai.

Bet pēdējā laikā Ņujorkas žīdiem nākas piedzīvot varas darbus no deklasēto melno brāļu un puertorikāņu puses. Par to daudz neraksta, nerunā, bet žīdi ierīkojuši nometnes, kuŗās apmāca savus tautiešus dažādos aizstāvēšanās paņēmienos. Viņi negrib ļaut sevi apsist kā kaujamos lopus. Daudzi viņu tēvi un vectēvi atbēga šurp, lai izbēgtu no pogromiem Krievijā. No turienes viņi paņēma līdz sakāmvārdu: *Der jam is on a grund, un jidische zoress — on a breg* (Das Meer ist bodenlos, und juedische Leiden — urferlos). Bet viņi nekad nav uzdevuši. Un savas „coress“ viņi nekad nav slicinājuši pudelēs, tāpat kā savu naudu nekad nav izsvieduši tukšas plātības dēļ. Kaut mēs no tā spētu ko mācīties! Ļoti triviālas domas, bet tādas man nu lieku reizi nāca prātā, runājoties ar tautiešiem Kolumbijas universitātē.

Ap vienpadsmitiem esam visi atpakaļ pie Jāņa Krēslīņa, kur mūs sagaida pelēkais minka. Spirdzināmies ar alu un ledainiem ūdeņiem, tērzēdami par novērojumiem referāta laikā un pieminēdami draugus citās malās. Ezergaiļiem drīz jāpošas ceļā, jo viņiem tālu līdz mājām. Toties pēc pusnakts ierodas vēls viesis — Vitauts Kalve-Kalniņš.

Jā, kur tas laiks jau, kopš pēdējo reizi tikāmies Rožu koridorā! Gadi nav Vitautu taupījuši. Bijuši arī personiski sāpīgi pārdzīvojumi. Viņš mazliet salicis, sarucis, mati atkāpušies uz pakauša malām, bet enerģijas netrūkst. Vitauts tūlīt pārņem sarunu pavedienu. Esmu diezgan ticis pie vārda Amerikā. un labprāt klausos citu stāstos un atziņās. Viņš „noformējis” bērņus sludinājumus

„Laikā,” bet citādi avīze viņu neinteresējot. Divreiz cietis no melno vīru agresijas: pirmoreiz nosists nesamaņā pazemes vilciena stacijā, otrreiz aplaupīts kādā kabakā. Viņš to pastāsta mierīgi, bez sašutuma un ienaida.

— Kā ar zinātnisko?

— Vēsturē mani interesē tikai laikmets līdz piecpadsmitajam gadsimtam, — paskaidro Vitauts.

— Bet kā ar evidenci? — asi kā ar ilenu ieduŗ smīnīgais Jānis (viņam iepaticies šis vārdiņš „evidence”).

Vitauts plašāk mums izskaidro jautājumu par attiecīgā laikmeta avotiem, bet Gunāram Saliņam prāts nesas uz zirgošanos. Viņš nāk ar provokatīvu jautājumu:

— Kas tev svarīgāks: fašisms vai rakstniecība?

Bet Vitauts uz mušpapīra neķeras. Tad Gunārs vaicā:

— Cik romānus tu tagad raksti?

— Sešus, — acis nepamirkšķinādams, atbild Vitauts.

— Cik gatavi?

— Es jau teicu, ka rakstu. Vienam uzrakstītas kādas simtdivdesmit, otram sešdesmit, trešam divdesmit lapuses...

Pamazām sarunas neglābjami nonāk pie ņujorkiešu romantiskā perioda — pie Elles ķēķa laikiem. Arī Stokholmā un vispār Zviedrijā trimdas sākuma gados latviešu kultūras strādniekiem bija tāds bohēmisks posms, bet tā laika izrīcības tur nebija tik stipri koncentrētas vienā noteiktā vietā kā ņujorkā. Stokholmā arī neviens no pazīstamākajiem mūzas dēliem nepiedzīvoja Linarda Tauna likteni. Stokholmieši visumā arī palikuši atturīgāki pret Tauna kultu, jo viņiem nav kopīgu emocionālu pārdzīvojumu Elles ķēķī. Gunārs pēkšņi iesmejas, pamādams uz manu pusi:

— Uldi, tu taču reiz iztrūcināji Linardu!

— Kā tā? Nekad neesmu viņu saticis. Nekad nav nācis prātā viņu āzēt.

— Nē jau! Bet tev bija reiz satirisks dzejolis „Jaunajā Gaitā,” kuŗā pieminēts kāds Mika.

— Ā, es tajā pazobojos par tā sauktajiem mūžīgajiem
jauniešiem. Tur starp citu ir šādas rindas:

...veči velēnās veļas
vai izplēn pelnos.
Pie velna, veciši!
Sveicam jaunos
nu jau otro gadu desmitu,
kā kādreiz dzimtenē Šmitu,
kas mūžīgi kāpostos kavējās
un nenāca ārā.
Ne jau iekārē kārā,
bet tāpat vien — nevēlējās.
Tā tagad dažs Mika
pie knupišca tup un turas
pilnīgi bez buršanās.
Bet Fausts
velnam
dvēseli norakstīja pliku...
Taču kam
pieminēt tos —
laikus maz apgaismotos.

— Nu un Linards būrās gar to dzejoli tāds nelaimīgs
un satrūcies. Mums citiem par to brīnums, kamēr atklājās,
ka viens no Tauna priekšvārdiem ir Mika.

— Tu redz, kā manim gadās!

Tad Vitauts izsaka savus spriedumus par pēdējā laika
grāmatām, un tiek pārspriesta literatūras kritika. Visi
mani sarunu biedri pārliecināti, ka kritiķis Arnolds Kalniņš
ir Anšlavs Eglītis.

— Vai ir evidence? — es jautāju.

Pēc viņu domām šī lieta skaidra arī bez sevišķas evi-
dences.

— A, vai ir?

Jānis un Gunārs, šķiet, domā, ka es tāpat vien nerrojos.
Viņi nepūlas mani pārliecināt.

Man ir žēl, ka neviens mūsu sarunas toreiz neuzņēma skaņu lentē, jo visi ņujorkieši bija lieliskā formā un deva daudz vienreizīgu ieguldījumu latviskās konversācijas izkopšanā. Es pats šādu lenti būtu labprāt šad tad atskatījis gaŗās Stokholmas ziemas tumšajos novakaros. Manas trūcīgās piezīmes šo zaudējumu nekādā veidā nespēj aizstāt.

Tuvojas jau piektā rīta stunda, kad mēs šķīŗamies. Gunārs aizbrauc, Vitauts iet kājām, nebaidoties ne no kādiem agresoriem. Es noskatos viņam pakaļ un nobubinu kādreiz zēnībā no tēva saklausītus vārdus: „Pret simtu iešu viens kā varon's ideāls, lepns kā Scipions un traks kā Hanibals.“

18. jūlijā nav vairs nekādas steigas. Viss ir piepildīts. Ēdam vēlas brokastis, un pārrunājam ASV un Zviedrijas latviešu īpatnības. Jānis Krēsliņš konstatē, ka ciemiņi no Skandināvijas bieži lieto „jā, jā;“ es aizrādu, ka šejienieši iesāk savu teicamo ar „āa.“ Vēl piebilstu:

— Un mēs neesam tik lieli Zviedrijas kā jūs ASV patrioti. Jūs sakāt „mēs“ arī tad, kad runa ir par amerikāņiem vispār. Bet Amerika jau ir ieceļotāju zeme, kamēr Zviedrija — veca valsts ar šauri nacionālistisku ievirzi.

— Man pirms kāda laika misējās, sagaidot jūsu Gunāru Andreju Irbi, — saka Jānis. Viņš pastāsta, ka bijis norunāts tikties pie kioska bibliotēkas tuvumā. Nogaidījis pusstundu, stundu, bet no ciemiņa ne vēsts. Vēl kādu brīdi pagaidījis, domādams, ka cilvēkam svešā pilsētā varbūt grūti sameklēt norunāto vietu. Beidzot gribējis jau uzdot, kad ievērojis, ka turpat kioska tuvumā visu laiku miņājies un grozījies kāds maza auguma vīrs.

— Un tas bija Gunārs Andrejs?

— Kā tad. Turpat pusotras stundas bijām nostāvējuši viens otram blakus.

— Kāpēc tad ātrāk negāji viņam klāt? Kādā bildē taču viņu droši vien jau agrāk biji skatījis.

— Biju iedomājies literātu no vikingu zemes daudz lielāku, gaŗāku.

— Tu tātad kriti par upuri vēstures romantikai, skeptisks intelektuālis būdams! Bet Irbe tomēr ir lielāks par Virzu, — es piezīmēju.

— Reiz Nacionālā teātra fuajē gadījās, ka divi mākslinieki sasveicinājās, tas ir sarokojās, Virzam pār galvu. To dzejnieks viņiem neesot piedēvis līdz savai nāvei.

Jānis apvaicājas, vai es novembrī nebraukšu uz Baltijas studiju konferenci Sanhozē?

— Divreiz tik isā laika sprīdī braukt uz ASV man diemžēl nav iespējams. Bet būs Brūno Kalniņš un Velta Rūķe-Draviņa. Redzēsit jaunas sejas, dzirdēsit jaunas domas.

Pienāk laiks šķirties no sirsnīgās Krēsliņu ģimenes. Jānis nāk mani „izvadīt pēdējā gaitā.” Ar pazemi braucam uz Austrumu terminālu. Vilciens patukšs, bet dārd un kratās tā, ka mums grūti sarunāties, lai gan kliezdam viens otram ausī. Gar acīm aizslid drūmi, vienmuļīgi ires namu bloki. Smacīgs karstums uzgūlies lielajai pilsētai.

Austrumu terminālā sameklējam autobusu, kas iet uz Kenedija lidlauku. Ir tā kā sērīgi, kad jāatvadās no Ņujorkas intelektuāļa. Biju ātri iejuties viņa sabiedrībā.

— Paldies par visu. Sveicini Gunāru Saliņu un citus draugus! Varbūt tiekamies Eiropā.

18. jūlija vakarā Kenedija lidlaukā pie 15. izejas pulcējas puertorikāņi un Zviedrijas latvieši. Dienvidnieki sagaida papildspēkus savai Ņujorkas grupai, ziemeļnieki sāk atceļu uz Stokholmu.

Lidojums ir pietiekami gaŗš, lai varētu mazliet sakārtot iespaidus par redzēto, dzirdēto un piedzīvoto. Viena lieta ir skaidra un droša — Amerikas latviešu viesmīlību un izpalīdzību mums, Zviedrijas latviešiem, būs grūti pārspēt. Bet par pārējo secinājumi nav tik viegli izdarāmi. Iespaidu ir milzums, bet tie ir fragmentāri, iegūti lielā steigā un nepilna mēneša laikā. Ir satikti daudzi cilvēki, taču tie

galvenokārt bija latviešu kultūras darbinieki un sabiedriski aktīvi tautieši. Ar „klusā vairākuma” pārstāvjiem nebija iespējams iepazīties. Tāpēc iegūtā aina par Amerikas tautiešu latvisko apziņu, protams, nav attiecināma uz turienes plašākām latviešu aprindām.

Manus referātus noklausījās vairāk nekā tūkstoš cilvēku; man likās, ka vairākums uz tiem reaģēja pozitīvi un atsaucīgi (it īpaši iepriecināja studentu dzīvā interese). Pavisam reti gadījās sadurties ar naidīgiem vai aizdomīgiem ļaudīm, kuri mani saskatīja bīstamu kaitnieku vai ko līdzīgu ļaunam daimonam. Manuprāt viņi rikojās labā ticībā, kas sakņojās bezvainīgā sirds vientiesībā. Kas attiecas uz izpratni par norisēm Latvijā, tad jāsecina, ka ģeografiskie attālumi vēl arvien nav zaudējuši savu nozīmi. Tāpēc latvieši Zviedrijā šai ziņā joprojām ir labākā situācijā. Man arī šķiet, ka ļaudis vecajā Eiropā, apstākļu spiesti, ir vairāk rūdījušies dažādās intelektuālās un dialektiskās negantībās nekā cilvēki jaunajā pasaulē. Dažos gadījumos šis niānses var radīt mazākus pārpratumus un pārsteigumus.

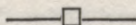
Ir skaidrs, ka bāze latviešu sabiedriskai un kultūrālai aktivitātei nākotnē sašaurināsies. Līdzšinējie grāmatu plūdi nevarēs turpināties. Vecajai paaudzei pamazām aizejot, it īpaši samazināsies pieprasījums pēc literatūras laika kavēklīm; pieaugs grūtības periodiskajiem izdevumiem, organizāciju un draudžu darbībai. Bet tas nebūt nenozīmē, ka trimdinieku nacionālpolitiskā un kultūras darba efekts rietumu pasaulē un attieksmē pret dzimteni samazināsies proporcionāli bāzes sarūkšanai. Dažā labā ziņā tas pat varbūt var uzlaboties. Turpināsies arī centieni uzturēt kultūras sakarus ar Latviju, bet to izveide, protams, lielā mērā atkarāsies no iekšējās attīstības Padomju Savienībā. Šāds piesardzīgs optimisms pamatojas uz novērojumiem ceļojuma laikā Amerikā.

Izglītotajās un aktīvajās trimdinieku aprindās beidzot ir nobriedusi pārliecība, ka mums galvenokārt jāpaļaujas tikai pašiem uz saviem spēkiem. Tā izpaužas centienos sa-

gatavot zināmus kadrus nākotnei un radīt fondus kvalificēta kultūras darba atbalstīšanai un nodrošināšanai. Trimdinieki ir ne tikai sasnieguši ievērojamu materiālu labklājību, bet viņiem ir arī izauguši jauni, akadēmiski izglītoti spēki nacionālajam darbam svarīgajās humānitārajās un sabiedriskajās zinātnēs. Līdz ar to ir aktivizējusies un koordinējusies latviešu (un vispār baltiešu) zinātnieku sadarbība. Var cerēt, ka tā ar laiku varēs panākt lielāku efektu baltiešu problēmu apgaismošanā rietumos nekā līdzšinējie propagandas pasākumi. Tas viss liek domāt, ka arī vēl tālā nākotnē saglabāsies aktīvs kodols, kam būs pārsvarā intelektuāla ievirze, gaume un prasības. Par mūsu problēmām droši vien interesēsies, tās pētīs un par tām rakstīs daļa latviešu pēcnācēju, kas latviski vairs nerunās, kā tas vērojams ukraiņu un lietuviešu aprindās. Var arī sagaidīt, ka nākotnē mums joprojām radīsies zināms skaits nacionālu konvertītu.

Tādēļ manuprāt arī šodien ir spēkā Āta Kronvalda tieši priekš simts gadiem (1870. gadā) rakstītie vārdi:

„Lai arī mēs šai kaļā kristum, tomēr tā lieta pati nekritis.”

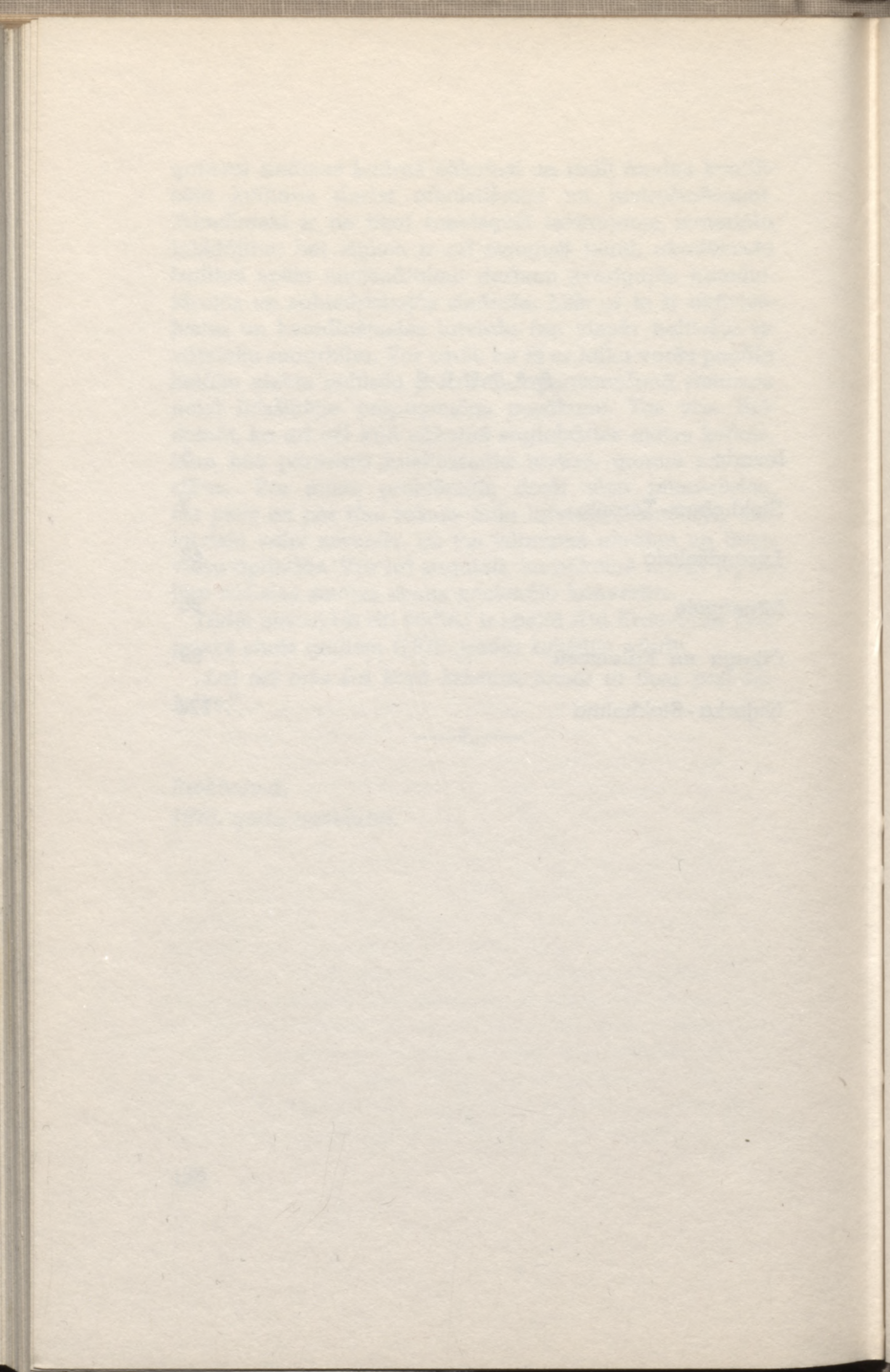

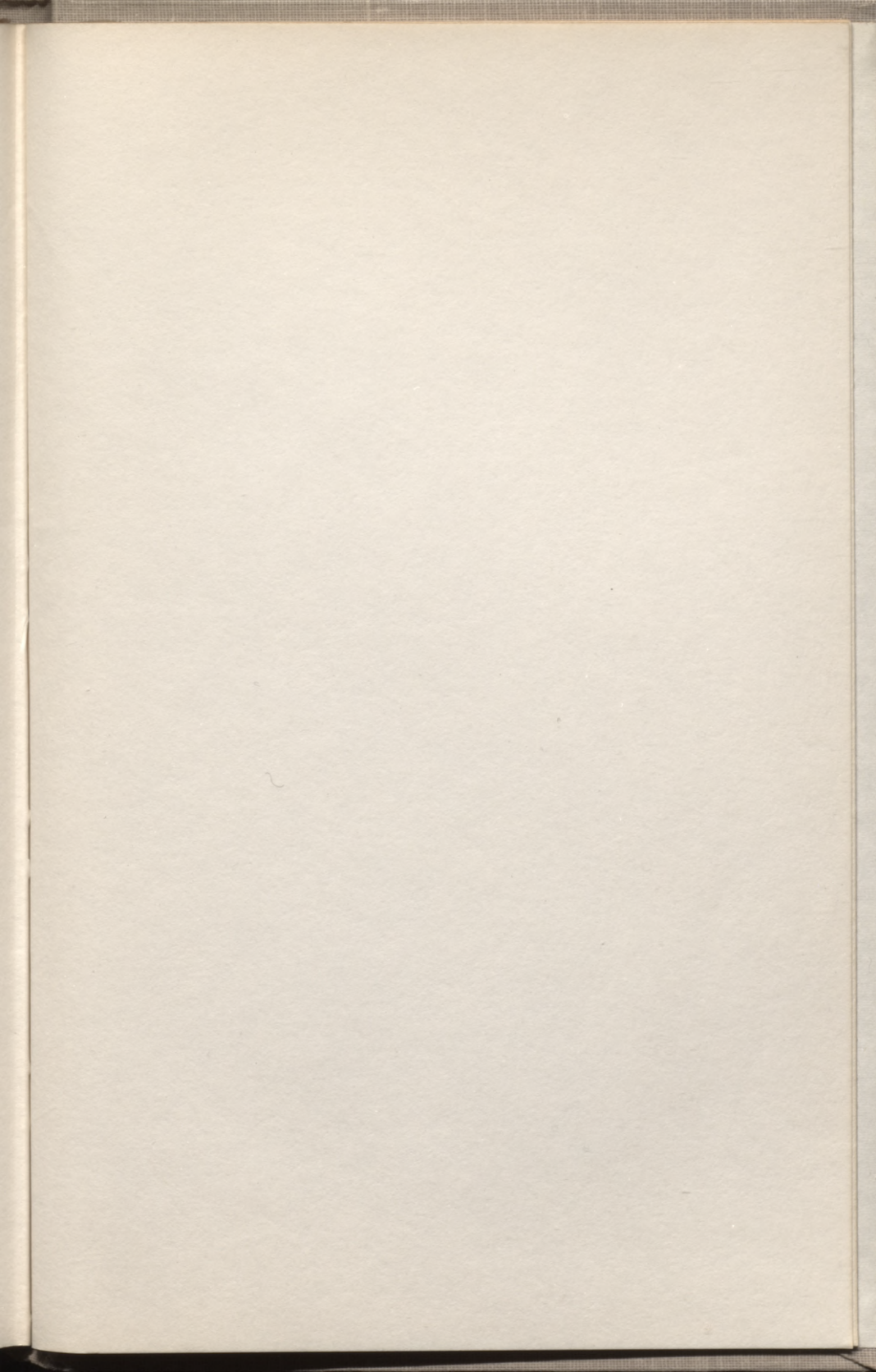
Stokholmā,

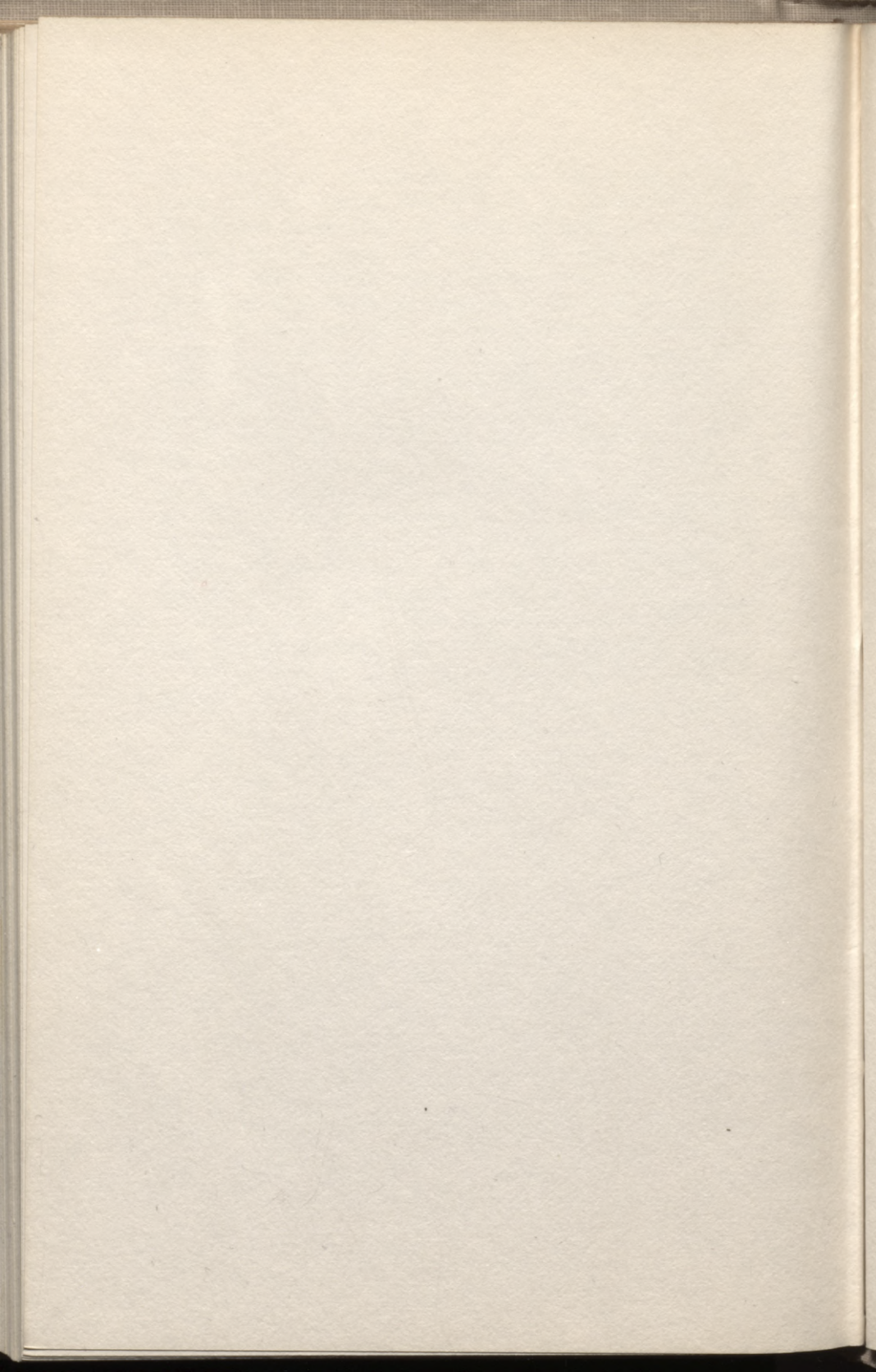
1970. gada novembrī.

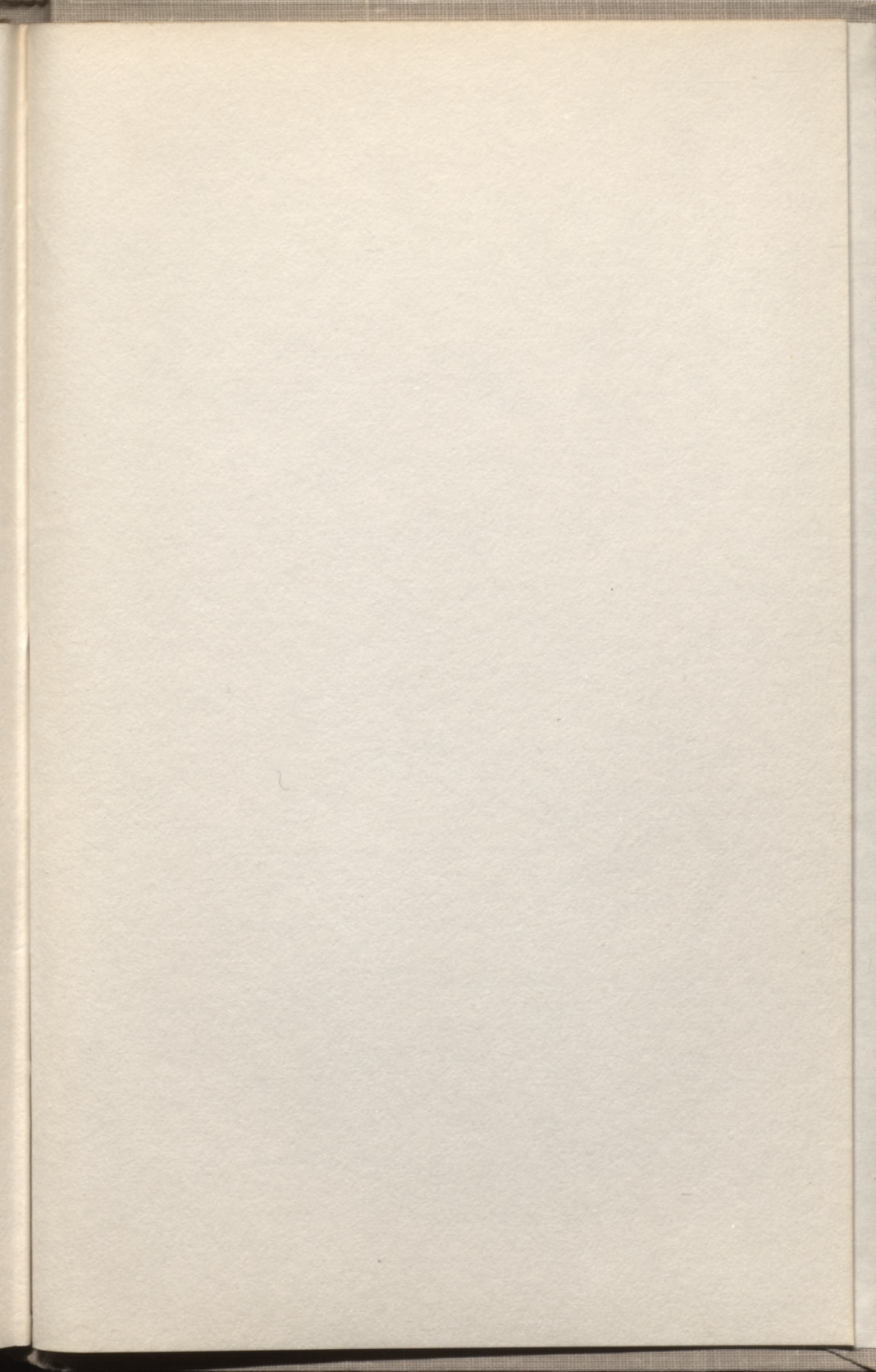
S A T U R S

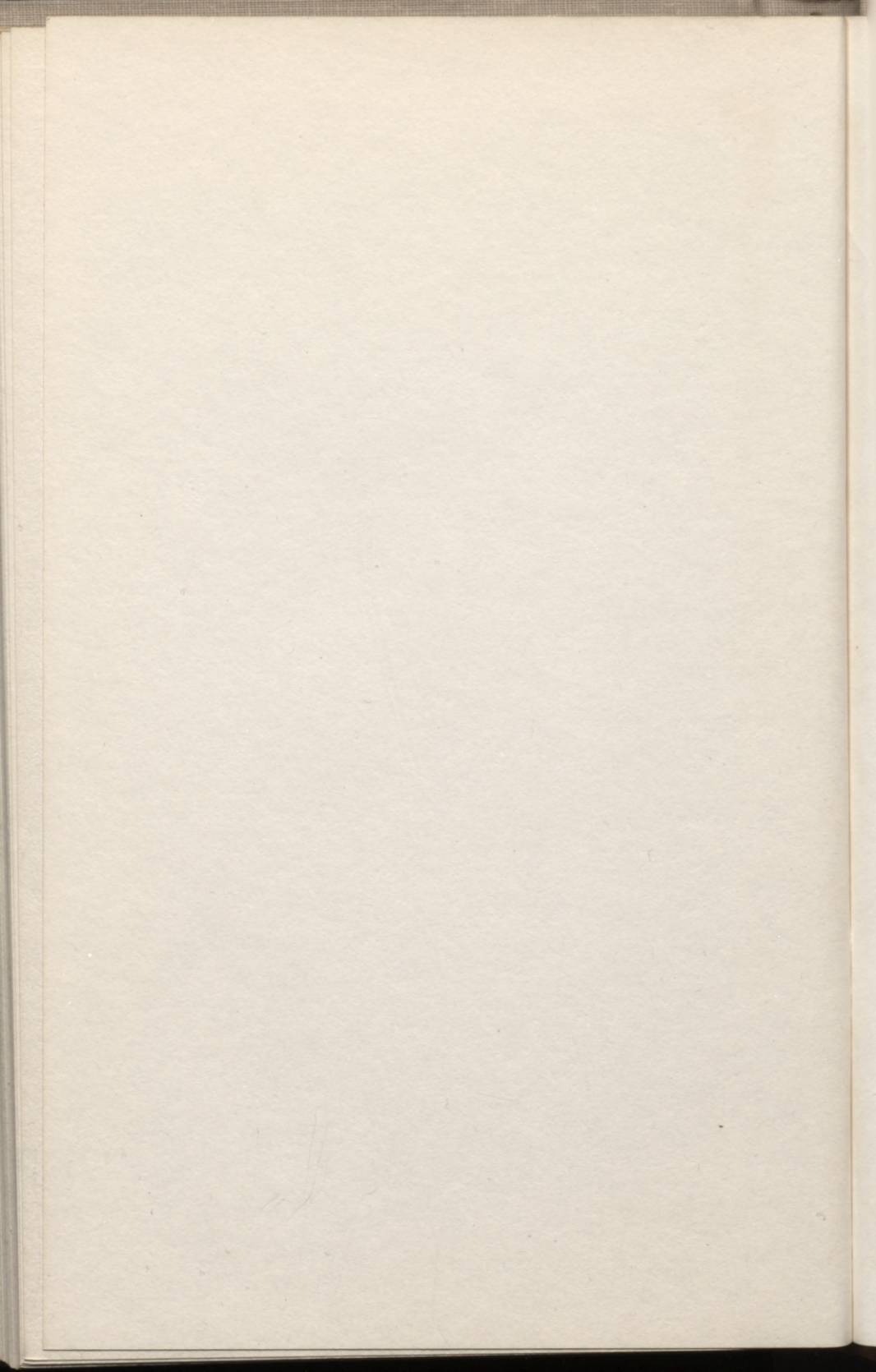
Ievads	5
Stokholma - Toronto	7
Losandželosa	43
Mineapole	90
Čikaga un Kalamazū	99
Ņujorka - Stokholma	124

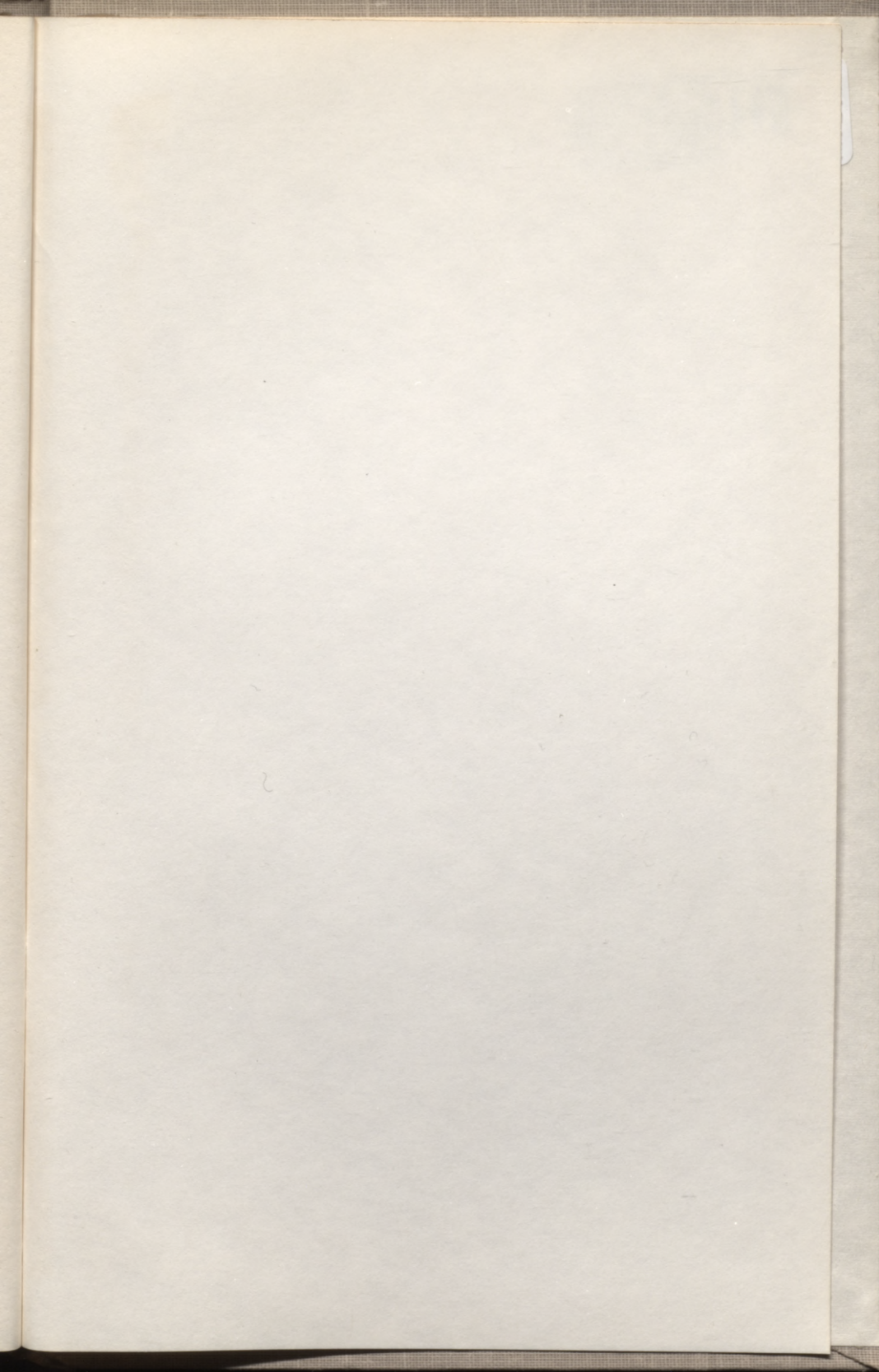

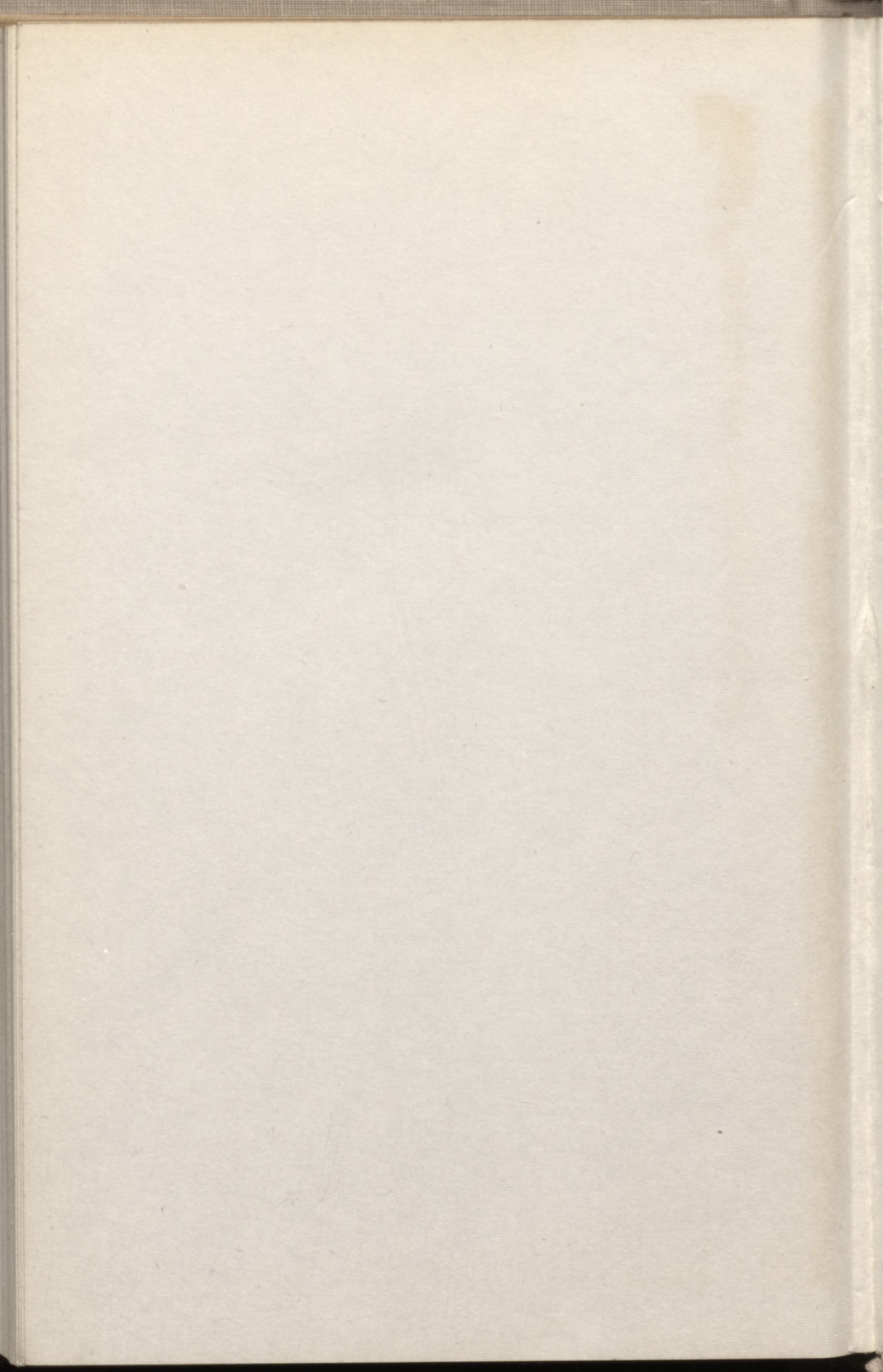

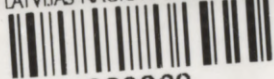

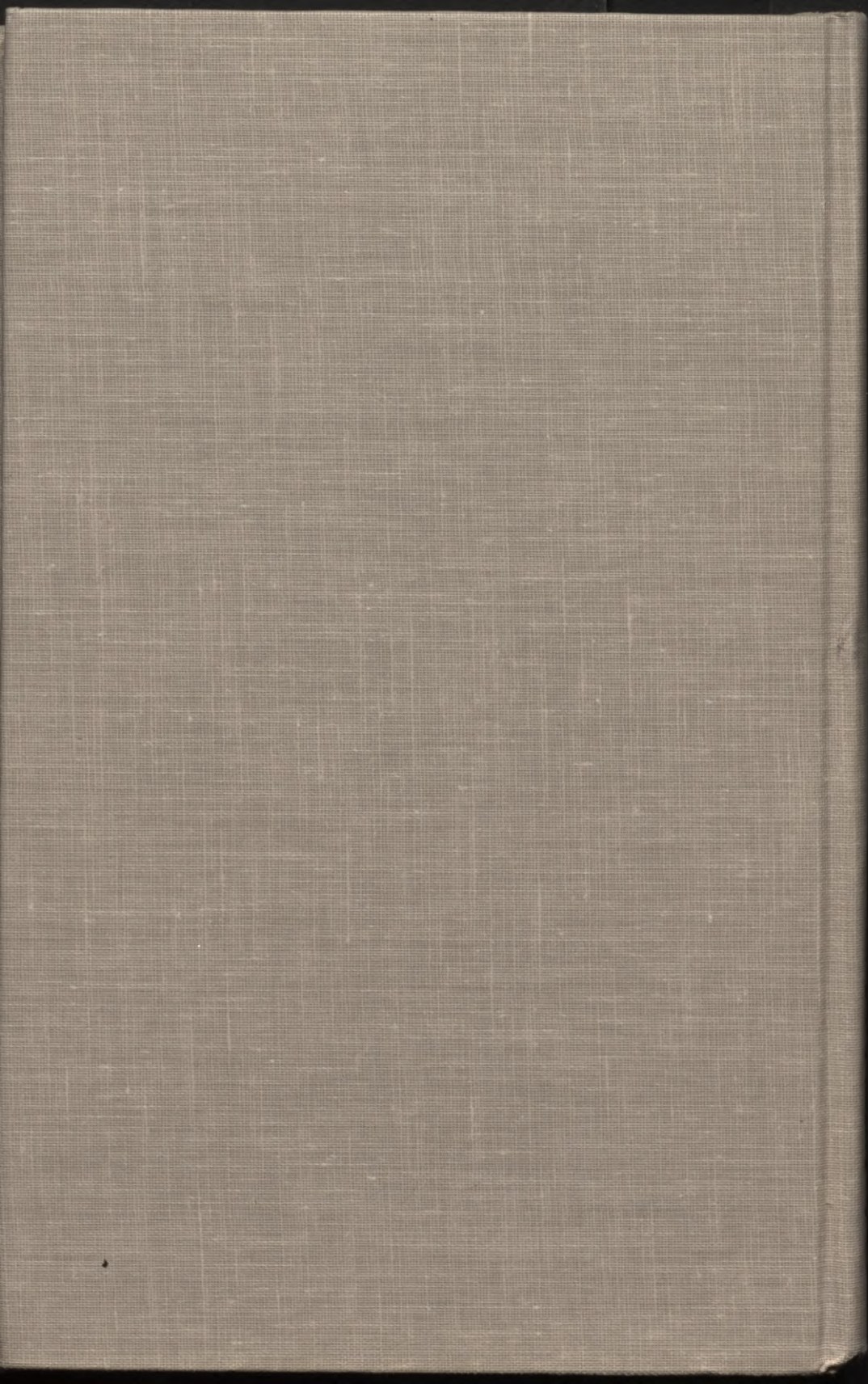

14.-

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0304080363

Vāku zīmējis
HARIJS GRICĒVIČS

LA LITVA PATĪ NĒKRTIS